

VETENSKAP BILDNING TRADITION

AXESS

AXESS MAGAZIN NR 2 MÅRS 2017 PÅ 118 89:-

Världen efter historiens slut

Under ett århundrade, mellan 550 – 450 f Kr, utvecklade Buddha, Konfucius och Sokrates tankar som gjorde mänskligheten friare och mer upplyst. Men var det något särskilt med den tid och de miljöer i vilka de levde som fick dem att utveckla sina omstörtande idéer?

Klassisk bildning på **AXESS TV**

**PJ Anders
Linder**

”Förmodligen ryker även Universitetskanslersämbetet och ersätts med Myndigheten för Akademisk Omstrukturering (MAO) eller någon-ting i den stilen.”

Varning för generaldirektörer

I bland är det väl så viktigt att studera symboler som sakfrågor när man ska förstå vart en utveckling är på väg. Ett aktuellt exempel från den akademiska världen gäller regeringens beslut från i höstas att under 2017 avskaffa titeln *universitetskansler* och ersätta den med *generaldirektör*. Förmodligen ryker även Universitetskanslersämbetet och ersätts med Myndigheten för Akademisk Omstrukturering (MAO) eller någonting i den stilen.

För det första speglar påhittet en svårartad brist på känsla för historiens långa linjer. I Sverige har titeln *universitetskansler* använts sedan 1600-talets början. I Uppsala var de tre första kanslererna tungviktare som Johan Skytte, Axel Oxenstierna och Magnus Gabriel De la Gardie. Bland de tidiga namnen i Lund finns Magnus Stenbock och Nicodemus Tessin d.y. Ingen av dem skulle väl ha klarat sig särskilt väl i senare tiders antiauktoritära högskolemiljö, men de var portalgestalter i sin tid och lämnade centrala bidrag till skapandet av det moderna Sverige.

Inledningsvis hade varje universitet sin egen kansler, men från och med 1824 fick Lund och Uppsala samsas om en och från 1893 fick även Karolinska institutet vara med och dela.

NORDISK FAMILJEBOKS berömda uggleupplaga beskriver hur kanslerer utses och vad de ska ägna sig åt. Det är omöjligt att inte citera rätt utförligt:

Universitetskansler utnämnes af konungen efter föregånget val, i hvilket deltaga prokanslererna, d.v.s. ärkebiskopen och biskopen öfver Lunds stift, samt Akademiska församlingarna i Uppsala och Lund, bestående af samtliga vid vederbörande universitet anställda professorer jämte öfverbibliotekarie och räntmästare, och vidare Karolinska institutets samtliga professorer. – Universitetskanslern har, enligt universitetsstatuterna öfverinseende öfver universitetens alla angelägenheter; han har att med uppmärksamhet följda den akademiska undervisningen, vaka öfver, att lärarna fullgöra sina skyldigheter och att de studerande iakttaga flit, ordning och sedlighet [...]

Och så vidare. Han fick ligga i.

Befattningsbeskrivningen har turligt nog ändrats med åren. Fortsatt ansvar för studenternas sedlighet, för att inte tala om lärarnas plikttrogenhet, skulle inte ha lämnat mycket tid över för annat, men ytterst handlar universitetskanslerns arbete nu som då om att värna kvaliteten i det akademiska arbetet och se till att verksamheten håller måttet. Exakt myndighetsnamn och byråkratisk

placering har varierat en del sedan 1960-talet, men den personliga titeln har lämnats i fred och det har funnits kvar en kontinuitet att filosofera över som går ända till en avlägsen stormaktstid.

MEN NU ÄR DET roliga slut. När den nya UKÄ- eller MAO-chefen tillträder någon gång under året kan han eller hon glädjas åt att inte ha några egendomligheter på visitkortet utan få tituleras precis likadant som cheferna för Försäkringskassan, Lotteriinspektionen och Elsäkerhetsverket.

I *Universitetsläraren* frågar MarieLouise Samuelsson den ansvariga ministern Helene Hellmark Knutsson varför namnbytet sker. Svaret är föga och samtidigt ytterst upplysande:

– Genom att byta ”universitetskansler” mot ”generaldirektör” vill jag tydliggöra att verksamheten är en statlig myndighet med uppdrag att kvalitetsgranska utbildningar, men också att granska lärosätena och deras kvalitetsarbete. Det ska vara tydligt för den som vill söka tjänsten, men också för alla andra, för mig är det viktigt att det inte ska vara möjligt att missuppfatta myndighetens uppdrag.

Samuelsson fortsätter: ”Några konkreta exempel på felaktiga tolkningar av vad ’universitetskansler’ respektive ’Universitetskanslersämbetet’ står för har inte ministern.”

Det här med tydliggörande är uppenbarligen bara ett svepskäl; det existerar inga behov av klarlägganden i sak. Vad alltsammans går ut på är, för det andra, att sända en tydlig signal om att universitetsvärlden inte ska tro att den är något: att den inte ska hysa några idéer om att den har karaktärsdrag som gör att den skiljer sig på avgörande sätt från annan offentlig verksamhet.

I diskussionen om kollegialitet kontra linjestyrning hör man ofta farhågor om att högskolan ska underkastas näringslivets logik och managementmetoder. Den risken är en realitet. Men det ännu akutare och kanske mindre synliga hotet är tendensen att universitetsvärlden blir mer och mer som en del av den reguljära förvaltningen och styrd av regeringen ungefär som andra myndigheter. Symboler och traditioner kan vara grus i det maskineriet och då ska de bort. Att professorerna en gång fick välja sin kansler kan säkert än i dag ge makthavarna rysningar av fasa.

Vad kan vi vänta oss härnäst? En rektor som ”befordras” till generaldirektör?

PJ Anders Linder

EN SVÅR ARBETSMARKNAD KRÄVER ENKLA JOBB.

Vi har för många arbetslösa människor i Sverige. Unga och nyanlända har svårt att komma in på arbetsmarknaden och få ett första jobb. Samtidigt ser vi hur många kämpar för att få vardagen att gå ihop. Småbarnsföräldrar har svårt med tid, äldre har mer tid men mindre kraft och ork, och på arbetsplatsen är stressnivåerna ofta höga.

Vi har en idé. Det finns alltså en stor efterfrågan på vardagsjobb – jobb som underlättar vardagen för privatpersoner och företag. Arbetsuppgifter som fler kan utföra, och som gör tillvaron enklare för den som får hjälp. Det finns också många som skulle behöva få in en fot på arbetsmarknaden och den erfarenhet ett jobb ger.

Hur gör vi det billigare, enklare och mindre riskfyllt att anställa människor utan erfarenhet? RUT-reformen har visat att det går. Så hur kan vår idé bli verklighet, hur kan vi skapa fler vardagsjobb?

10 SAMHÄLLE

- Krönikor* Annika Borg går vilse i lingvisternas värld **10**
 Thomas Engström vantrivs med kultursidorna **10**
Nordkorea Benjamin Katzeff Silberstein oroas över nordkoreanska maktambitioner **12**
Litauen Kestutis Girnius om litauisk skepsis mot Donald Trump **14**
Storbritannien PJ Anders Linder noterar att brexit är epokgörande **16**
Forskning Anne Brynolf ser hur makarna Gates utmanar systemet **18**
I korthet Resebrev från Delhi. Autokonträr jargong **19**

20 FRIZON

- Bengt G Nilsson avslöjar Sveriges hemliga krig **20**
 Johan Frostegård undrar om inte Darwin hade mer att säga **26**

30 OPINION

- Emil Uddhammar reder ut demokratibegreppet.

TEMA: VÄRLDEN EFTER HISTORIENS SLUT

”

Sverige breddade sitt bistånd för att inkludera alla de rörelser som stred för nationellt oberoende med militärt stöd av Sovjetunionen.

Bengt G Nilsson, sid 25

- Suget efter det nya* Nicklas Lundblad drar upp gränsen för det komplexa **34**
Fältet ligger fritt Widar Andersson visar vägen mot bättre tider **36**
Väst åter fjättrat Mauricio Rojas tar sig an det apokalyptiska väst **38**
Vilken roll ska staten spela? Karin Svanborg-Sjövall uppmanar till liberalt motstånd **40**
Allas och ingens fel Katarina Barrling håller både höger och vänster ansvariga **42**
I brytningstiden Linda Nordlund månar om internationell rätt **44**
När Kina tar över Frida Wallnor ställer in sig på kinesisk dominans **46**
Ett förvirrat Europa Fredrik Erixon fruktar att slutet närmar sig för EU **48**
Det tar tio år Nils Lundgren välkomnar brexit **50**
En informationsfråga Johan Wiktorin varnar för osäker information **52**
Historien återkom Elisabeth Braw hoppas på försvarspolitiskt nytänkande **54**
Desarmera med demokratin Magnus Ranstorp om hur extremism kan bekämpas **56**

58 TRADITION

Margareta Melén om Gertrude Stein.

62 CIVILISATION

- Film* Erik Hedling ser Churchill på tv **62**
Politisk filosofi Katarina Barrling läser om rädslans liberalism **64**
Litteratur Johan Stenström hyllar urmakare Fredman **66**
Konst Per-Arne Bodin om en ikonstrid **68**
Politisk filosofi Henrik Dahlquist försöker förstå populismen **70**
Krönika Edvard Hollertz om det romantiska hotet mot skogen **71**
I korthet Charlotta E Lindell om Trump och författarna **71**

72 RECENSIONER

- Jonas Elvander lyssnar efter folkets röst **73**
Ruth Lötmarker fasar för framtiden **77**
Carl Rudbeck går till modernitetens rötter **79**
Bengt EY Svensson finner poesi i världen **81**
Eli Göndör ser påpälsade kvinnor på torget **83**
Ylva Herholz manar till besinning **85**
Tommy Olofsson skvallrar om två kulturheroer **87**
Nils Lundgren tar lärdom av en guru **89**
Carl-Göran Heidegren kartlägger lyckans rike **92**
Bengt G Nilsson gör en afrikansk road trip **94**
Arvid Åhlund lider intellektuellt skeppsbrott **96**

98 SAMTIDEN

Fredrik Johansson ser sig omkring och skakar på huvudet.

AXESS

Axess Magasin är en tidskrift inom humaniora och samhällsvetenskap och utges av Axess Publishing AB.

Chefredaktör och vd:

PJ Anders Linder

Redaktörer: David Andersson,
Jan Söderqvist och Mats Wiklund

Redaktionssekreterare:

Katarina O'Nils Franke

Vik. redaktionssekreterare:

Catta Neuding

Redaktionsråd: Louise Belfrage,
Peter Elmlund, Thomas Gür, Peter

Luthersson och Nathan Shachar

Korrektur: Catharina Lewenhaupt

Layout: Petter Carnhagen
och Maria Haack

Bildredaktör: Maria Haack

Ansvarig utgivare: Peter Elmlund

Nästa nummer: 4 april 2017

Annonser: redaktionen@axess.se

Material: Redaktionen tar inte
ansvar för insänt obeställt material.

Material insänt till Axess kan lagras och
publiceras elektroniskt.

Ekonomiansvarig: Linda Bengtsson
Postadress: Jakobsbergsgatan 2, 5 tr.
111 44 Stockholm

E-post: redaktionen@axess.se

Telefon: 08-788 50 50

Omslagsbild: Mandel Ngan/TT

Vinjetbilder: Johan Patricny

Porträtteckningar: Johan Patricny

Prenumerationsärenden:

Helår 9 nummer: 674 kr.

Kontakta Pressdata: tfn 08-799 63 31,
e-post: axess@pressdata.se

Typsnitt: Freight (Display,
Sans, Text & Big), Archer

ISSN: 1651-0941

Repro och tryck: Allduplo

Widar Andersson
Chefredaktör i *Folkbladet*

Katarina Barrling
Fil dr och forskare i
statskunskap vid Uppsala
universitet

Wilhelm Behrman
Leg psykolog

Louise Belfrage
Internationell rådgivare vid
Axel och Margaret Ax:son
Johnsons stiftelse

Per-Arne Bodin
Professor i slaviska språk vid
Stockholms universitet

Annika Borg
Teologie doktor och skribent

Elisabeth Braw
Journalist och senior
consultant vid konsultföretaget
Control Risks i London

Anne Brynolf
Leg läkare

Henrik Dahlquist
Statsvetare

Jonas Elvander
Utrikesredaktör på *Flamman*

Thomas Engström
Journalist och författare

Fredrik Erixon
Vd för European Center for
Political Economy i Bryssel

Johan Frostegård
Professor i medicin vid
Karolinska institutet

Kestutis Girnius
Undervisar vid Institute for
International Relations and
Political Science vid
University of Lithuania

Eli Göndör
Fil dr i islamologi

Erik Hedling
Professor i filmvetenskap
vid Lunds universitet

Carl-Göran Heidegren
Professor i sociologi
vid Lunds universitet

Ylva Herholz
Journalist och författare

Edvard Hollertz
Vik. ledarskribent i
Barometern

Fredrik Johansson
Senior partner på Kreab

**Benjamin Katzeff
Silberstein**
Doktorand i koreansk historia
vid University of Pennsylvania
och Nordkoreaanalytiker

Gunilla Kindstrand
Frilansjournalist

Charlotta E Lindell
Journalist

Nicklas Lundblad
Fil dr i informatik och
adjungerad professor vid KTH

Nils Lundgren
Nationalekonom, konsult och
fd EU-parlamentariker för
Junilistan

Ruth Lötmarker
Fri skribent och fd lektor i
franska vid Stockholms
universitet

Margareta Melén
Översättare och kulturskribent

Bengt G Nilsson
Journalist och författare

Linda Nordlund
Liberal debattör

Tommy Olofsson
Professor i kreativt skrivande
vid Linnéuniversitetet

Magnus Ranstorp
Forskningschef vid Centrum
för asymmetriska hot- och
terrorismstudier vid
Försvarshögskolan

Mauricio Rojas
Docent i ekonomisk historia

Carl Rudbeck
Fil dr i litteraturvetenskap

Johan Stenström
Professor i litteraturvetenskap
vid Lunds universitet

Karin Svanborg-Sjövall
Vd för Timbro

Bengt E Y Svensson
Professor emeritus i
teoretisk fysik

Emil Uddhammar
Professor i statsvetenskap vid
Linnéuniversitetet

Frida Wallnor
Ledarskribent i
Dagens Industri

Johan Wiktorin
Vd underrättelseföretaget
Brqthrough och ledamot av
Kungliga Krigsvetenskaps-
akademien

Arvid Åhlund
Journalist och kritiker

En tid lik Luthers

DET ÄR SÖNDAGMORGON. Jag ligger på sängen och läser Axess (nr 1/17) om arvet efter Luther.

Kyrkklockornas klang genomtränger allt, liksom varje söndag, men just idag följer jag deras envetna uppmaning: Dags att ge sig iväg. Högmässan börjar om en timme.

Kyrkan ligger nere i byn, på ett rejält promenadavstånd. Den är en av väldigt många i ett landskap där reformationen hade särskilt svårt att få fäste. Somligt i den nutida religiösa vardagen på den svenska landsbygden skulle nog intressera, annat uppröra Martin Luther – om han nu till äventyrs skulle slå följe med mig denna soliga vinterdag när snön gnisslar under stövlarna.

Kyrkan ligger vackert mot sjön och på den här platsen har man mötts för gudstjänst i nära tusen år. Kyrkans yttre är beklämande ohistoriskt, men den som letar kan hitta lager av tid, i runstensskärvor och andra sorters fragment.

I den relativa värmen i vapenhuset sitter en av byns numera bofasta tiggare. Hon har bott i trakten, inackorderad i en villa, i månader nu. De flesta svarar godmodigt på hennes ”hej”, men sparar slantarna till kollekten.

PÅ ETT BORD intill psalmböckerna ligger juluppropet. Det är sista helgen för denna namninsamling, till stöd för en mer generös asylpolitik i Sverige. På en liten plats som den här blir den kritik som Annika Borg framförde i Axess mer än tydlig. Listan liknar verkligen ett nutida avlatsbrev, där den ligger intill psalmböckerna. Det krävs inget annat än min sannolikt oläsliga namnteckning. Ingen vill ha min reflektion eller min erfarenhet. Någon att diskutera med finns inte heller på plats. Bara en uppfordrande penna.

På många vis liknar vår tid Luthers. Hans framgång är tätt förbunden med tryckpressens möjligheter. Vi lever i en lika genomgripande medie-revolution. Den digitala världen förändrar oss i grunden, klyver oss som sociala varelser. Nätet har tilldelats andra spelregler än det liv vi kallar det verkliga. Vi tar avstånd från det anonyma slasket i kommentarsfälten och förfasar oss över den anonyma grupp som livetittar på en gruppvåldtäkt. Samtidigt sker varenda dag tusentals oreflekterade tryck på gillaknappar och vi åser hur de vi kallar ”vänner” lovar att delta i evenemang som de inte har minsta chans att hinna till. Jaget har fått en rad avatarer som agerar på särskilda villkor. Hur hade Martin Luther reagerat på denna (inte sällan moraliskt utmanande) klyvnad? Spelar den in i juluppropet?

DAGENS PREDIKAN hade han definitivt gillat. Prästen håller hög klass med ett vackert uttrycksfullt språk, genomtänkta flerstegsresonemang om individen, kollektivet och samhällsansvaret. Han är samtidigt förbluffande ceremoniell, med en

Axess nr 1 2017.

gestik som för tankarna till ortodoxa mysteriespel. Prästen är också den ende som klarar av att sjunga med i de högst exklusiva psalmerna. Kantorn hårdkör på klaviaturen, som för att skyla över den lilla församlingens stumhet. Den som söker brusande gemenskapskänsla har inget här att göra.

Högmässan är slut och vi går ut i den generösa solen igen. Tiggaren har lämnat vapenhuset.

På vägen hem känns det givet att fundera över vad Martin Luther egentligen tänkte om individen och kollektivet. Om solidaritetens plats i våra liv? Hur hade han resonerat om den nya teatraliteten som fått fäste i kyrkans ceremonier? Och jag är faktiskt nyfiken på hur han utgjutit sig om det rent brechtianska illusionsattentatet mot den en gång gemensamma psalmsången?

VÄGEN ÄR RAK och kantad av hus. Jag räknar bockar. De sitter på alla sorters väggar – villor och hyreshus, på röda små stugor och på stora präktiga mangårdsbyggnader. Det är laserskurna silhuetter som visar stegrande djur med framklövarna i luften. Rent konstnärligt är de ingenting. De ska snarare avläsas som ett uttryck för en tyst, många gånger oreflektad överenskommenhet om vem man vill vara i världen. Bocken påstås vara en uråldrig symbol i denna traditionskramande, fascinerande tröga landskapskultur.

Alla som haft hand om en getabock vet att man aldrig kan äga honom fullt ut.

Han godtar ingen överordnad herde.

Han är själva motsatsen till fårflocken.

Man är ständigt prövad.

Nå, Luther?

Gunilla Kindstrand

Farväl till kultursidan

En gång i tiden satt den typiske ägaren till någon svensk dagstidning och tuggade i sig en kolesteroldrypande lunch på Grev Turegatan. Med jämsande belåtenhet bläddrade han igenom dagens utgåva. Jaså, jaha ja, ledarsidan håller partilinjén. Har man sett, nyheterna rapporterar om någon buddistmunk som har tuttat fyr på sig själv borta i Indokina. Åhå, ekonomijournalisterna har upptäckt kusinens fiaskon på råvarumarknaden – inte mer än rätt åt det gamla öket. Och så kulturen då ... Men ... men vad är detta?! En kvinna, som på bilden poserar till synes utan bysthållare, propagerar för den så kallade Fria kärleken? En dramatiker

säger sig jubla över att ”Gud är död”? Nå nu blir det till att ta chefredaktören i örat! Detta kan inte fortgå! Anständigheten kräver att någon entledigas!

SEDAN DESS HAR VÄRLDEN vänts uppoch ned. Idag är det bara på ledarplats en dagstidning lyckas provocera – *Svenska Dagbladet*, *Dagens Industri*, *Göteborgs-Posten* och *Expressen* väcker ständigt rabalder genom att ifrågasätta den svenska modellen, och däribland inte minst invandringspolitiken och det kolossala misslyckandet med integrationen av nyanlända. Men kultursidorna? De möts med en välförtjänt gäspning.

Ett kommissariat av völdresserade och välmenande ”liberaler” – så lyder dagens

Rör inte min svenska

DET ÄR TUR ATT inte lingvisterna styr världen. Mina ord är naturligtvis inte avsedda som ett angrepp på en yrkeskår, utan är ett konstaterande av vad som händer när akademiska teorier ska förverkligas i vardagen. Normkritiska teorier vid köksbordet eller i klassrummet har en benägenhet att slå slint.

Det senaste exemplet på det är när statsägda utbildningsföretaget Lernia skulle bryta språknormerna och skapa en ny rikssvenska. Den rikssvenska som finns får inte bli en ”missvisande norm” för hur svenskan låter idag, slog Lernia fast. En mängd människor behöver komma in på arbetsmarknaden och uttal säger inget om kompetens, löd argumentet. Den uppfunna nyrikssvenskan, en blandning av dialekter och uttal, testas bland annat i högtalarnas utrop på ett universitetsbibliotek.

Givetvis är det inte gotlänningar, dalma-

sar, dalkullor eller östgötar som har behov av denna normkritiska rikssvenska, det är knappats deras kompetens som ifrågasätts på grund av dialekt. Det här handlar om dem som inte talar svenska som modersmål och som behöver komma in på den svenska arbetsmarknaden.

LERNIA TYCKS HA snappat upp att det finns ”normkritisk språkvård”. Det var antagligen då lingvisterna kom in i bilden. En uppfattning bland lingvister, har jag förstått, är att det icke finns rätt eller fel när det gäller språk. Ur lingvistisk synvinkel vore det bra om barn redan i grundskolan får klart för sig att de regler de lär sig i grammatiken handlar om hur de förväntas tala och skriva. Hur vi talar och skriver är således en fråga om att leva upp till omgivningens förväntningar. I undervisningen ska lärarna understryka att det är upp till varje barn

Omvända roller

12 Nordkorea flyttar fram sina positioner medan Sydkorea är i politisk kris.

På helspänn

14 Litauen fruktar Vladimir Putins avsikter och ser med djup skepsis på Donald Trump.

Nu är det brexits epok

16 Det brittiska utträdet ur EU är inte en händelse utan en epok.

Fritt fram

18 Melissa och Bill Gates utmanar systemet för publicering av vetenskaplig forskning.

I korthet

19 Resebrev från Delhi. Autokonträr jargong.

benämning på socialdemokrater med höga bostadslån – ägnar sin politiska energi inte åt att ifrågasätta och utmana rådande sanningar, utan åt att med näbbar och klor försvara dem. Det finns i dagens Sverige inget som är mer konservativt, i bokstavlig mening, än en svensk kulturredaktion och dess frilansar.

NÄR EN FÖRFATTARE dristar sig till att åka utomlands och berätta om sina dystra intryck av hemlandets utveckling släpas hon inför en åsiktsdomstol, där till och med hennes förläggare förväntas delta. När en känd högerpolemiker tar över chefredaktörskapet för en veckotidning och börjar värva kolumnister som faktiskt skriver vad de tycker börjar en uppsjö av kulturskribenter, likt en hopar dömande skvallertanter i någon tjugotalsroman, tävla i att ”ta avstånd” – denna vår nya nationalsport. Och så ansluter sig på Facebook genast den ena halvan av vår kära åsiktspoebel, och skriver kommentarer om hur duktig man är på att säga upp sina prenumerationer. (Om samtliga som påstod sig ha en prenumeration på en dagstidning eller tidskrift talade sanning skulle svensk press just nu uppleva en verklig guldålder.)

Kultursidorna skulle, var väl en gång tanken, gå i bräsch för nyfikenhet och nytänkande. Så hur kunde avantgardismens anslagstavla förvandlas till kälkborgerlighetens kärntrupp? Hur kunde stora delar

av landets intellektuella elit gå från inspirationskälla till inkquisitionstribunal?

Jag vet inte. Men i höstas sa jag upp mig från *Expressen Kultur*.

Så hur kunde avantgardismens anslagstavla förvandlas till kälkborgerlighetens kärntrupp?

Nej, jag var aldrig tystad – tvärtom. Jag fick gott om utrymme att säga vad som föll mig in och blev därtill ivrigt påhejad, eftersom jag fungerade som kultursidans enda nu levande högerspöke (och således visade jag prov på sidans berömda ”bredd”).

Men till vem skulle jag rikta mig? Till vilka, förutom anställda på andra kulturredaktioner och några enstaka frilansar som söker efter nästa veckas debattmotståndare? Vilka människor antas längre läsa kultursidornas till samhällskritik förklädda trosbekännelser? Om det enda man vill höra är att det hela ordnar sig, bara alla är riktigt snälla mot varandra, räcker det väl med att läsa Bamse eller ta del av valfri predikan från vår nuvarande ärkebiskop.

När Marianne Lindberg De Geer härför-

leden med buller och bång sa upp sig från *Fokus*, med motiveringen att hon ogillade sina medkrönikörer, tyckte jag att det var ett fjanteri utan motstycke. Men jag har börjat förstå henne bättre och tvingas nu erkänna att jag själv inte är ett dugg bättre. En människa behöver få erfara åtminstone en gnutta av gammal hederlig samhörighet.

DET FINNS I DAGSLÄGET ingen kultursida i Sverige där jag skulle känna mig hemma. Om det ena dagen är man själv, och nästa en mästrande Ebba Witt-Brattström eller en flåsande Jonas Gardell, i vilken sorglig cirkustrupp ingår man egentligen? Nej. Det får vara någon annans tur att agera alibi. Jag tänker omge mig med vuxna, även i tryck. ✨

Av Thomas Engström

att välja hur hon eller han vill tala samt därmed uppfattas. Språket blir ett individuellt identitetsprojekt, helt i enlighet med teorin, istället för ett gemensamt kitt mellan människor.

HUR VI TALAR OCH skriver bestämmer vi själva utifrån hur vi vill att människor ska

Det handlar om hur en nation och ett samhälle håller samman.

uppfatta oss således. Om jag skriver ”han är äldre än mig” är det lika rätt eller fel som (det enligt ”normen” korrekta) ”han är äldre än jag”. Språket finns enbart i talarnas huvuden och en grammatikbok består av att det innehållet hållits ut på ett papper, får jag veta när jag tränger in i de lingvistiska frågorna. Det är förvisso en filosofisk position man kan inta. Men

den ska inte flytta in i exempelvis statliga utbildningsföretag eller ut i migrationspolitiken.

I lingvisternas värld finns nämligen inte heller rätt och fel ens i undervisningen i svenska som andraspråk. Visst ska reglerna läras ut, men precis som i grundskolan bör de nyanlända upplysas om att de lär sig hur de förväntas tala och skriva. Någon har bestämt grammatiken och därför går den alltid att ifrågasätta och upphäva. Grammatik är makt, rätt och fel har vi kastat i papperskorgen, under katedern. Hur sfi alls ska kunna fungera behöver inte teoretikerna svara på, förstås.

Svenskan är ett litet språk i världen, det vore en god sak om vårt svenska språk fick överleva samtidens normkritik. Språk utvecklas och förändras över tid. Men ett gemensamt språk med samfälliga regler är något djupare och mer än normkritiskt identitetsskapande och akademiskt teoribyggande. Det handlar om hur en nation och ett samhälle håller samman. Ett språk är inte enbart ord och syntax, utan en helt universum, en historia. Det är allt detta vi har att tillägna oss och bevara.

MIN SPANING i lingvisternas värld gjorde mig även uppmärksam på att public service inte alltid rättar svenskan i citat från utlandsfödda i textversionerna från inslag. Om det är enskildheter eller ett uttryck för en normkritisk syn på vårt språk låter jag vara osagt. Men om det krävs kan jag tänka mig att starta ett upprop för den svenska ordföljden. ”Rör inte min svenska”, hur låter det? ✨

Av Annika Borg

Omvända roller

Medan Sydkorea skakas av en djup politisk kris flyttar ärkefienden Nordkorea fram positionerna. Det är en riskabel utveckling, skriver **Benjamin Katzeff Silberstein**.

NORDKOREANSKA nyhetsmedier publicerar ständigt mer eller mindre överdrivna nyheter om folkligt motstånd i Sydkorea och omvärlden mot de amerikanska nickedockorna i den sydkoreanska förräddarregimen. Ofta handlar det om obskyra studentgrupper långt ute på vänsterkanten som publicerat någon form av kritiskt uttalande mot regeringen i Sydkorea, eller om små vänstersektor i utlandet som bekänner sig till den nordkoreanska statsfilosofin Juche. (En nordkoreansk publikation från 1992 skriver till exempel om "The Haninge Juche Study Group," vars aktivism inte gjort något bestående intryck i Sverige.)

Men under hösten 2016 låg den nordkoreanska rapporteringen om folkligt motstånd i Sydkorea närmare sanningen än den brukar. Efter avslöjanden om att den tidigare presidenten Park Geun-hye skickat statshemligheter och gett politiskt inflytande till en nära vän helt utan politisk befattning, Choi Soon-sil, strömmade miljoner sydkoreaner i alla åldrar ut på gatorna. En flodvåg av avslöjanden följde, bland annat att Choi använt sin relation till Park för utpressning

av sydkoreanska storföretag. Demonstrationerna i huvudstaden Seoul var de största i landets historia, och den 9 december förra året röstade parlamentet för att ställa Park inför riks rätt för korruption, en begäran som i skrivande stund behandlas i högsta domstolen. Nordkoreanska propagandamakare hade knappast kunnat drömma om ett bättre scenario.

När Nordkoreas president Kim Jong-un i sitt nyårstal hävdade att demonstrationerna i Sydkorea "skakat den reaktionära styrande apparaten i sina grundvalar" var det inte helt verklighetsfrånvänt.

SAMTIDIGT KUNDE Kim Jong-un se tillbaka på ett år då Nordkorea testat både en påstådd kärnvapenstridsspets och en vätebomb, och avfyrat en ballistisk missil från en ubåt. Missiltestet den 12 februari i år, med en mer avancerad bränsletillförsel än många tidigare modeller, var ytterligare en bekräftelse på hur långt Nordkoreas kärnvapen- och missilprogram har nått. Oavsett hur nära Nordkorea faktiskt är att kunna använda kärnvapen råder inget tvivel om att man gjort stora

framsteg under de senaste åren. Nordkorea har även klarat sig relativt bra ekonomiskt, åtminstone i kontrast mot 1990-talets svältkatastrof, trots att FN-sanktionerna efter landets kärnvapenprov för omkring ett år sedan skulle bli de hårdaste någonsin. Och som kronan på verket mördades Kim Jong-uns halvbror, Kim Jong-nam, i Malaysia måndagen den 13 februari. I skrivande stund är det inte fullt klarlagt vem som låg bakom mordet, men allt pekar på nordkoreanska agenter. Kim Jong-nam levde länge utomlands, var mer eller mindre öppet kritiskt mot sin halvbrors regim och förespråkade reformer. Även om han inte på många år utgjorde ett tydligt hot mot Kim Jong-uns maktställning kunde alltså regimen inte tåla en öppen kritiker inifrån klanen.

Medan Sydkoreas samhällsmodell med täta kopplingar mellan stat och kapital ställts inför en kris av stora mått, verkar Nordkoreas bli alltmer stabil, om än från en mycket låg och dysfunktionell nivå. Vem hade kunnat tro det i början på 1990-talet, när kommunistregimer föll som kägler och många talade om Nordkoreas förestående kollaps?

I Sydkoreas fall har de flesta spårat skandalens rötter till kopplingarna mellan Choi Soon-sils och Park Geun-hyes respektive fäder. Chois far, Choi Tae-min, var ett slags andlig rådgivare åt Parks far, militärdiktatorn Park Chung-hee, som styrde Sydkorea med järnhand mellan 1963 och 1979, och satte Sydkorea på banan från fattigdom till välstånd genom omfattande industrialisering. Under skandalen vände fokus snabbt från Chois inflytande på politiken, till hur hon utnyttjat sin vänskap med Park för att få sydkoreanska konglomerat som Samsung och LG att skänka pengar till hennes mer eller mindre ljusskygga stiftelser.

Men nära band mellan koreanska konglomerat och staten är ett äldre fenomen än Sydkorea i sig. För att förstå problemets grund måste man gå tillbaka till tidigt 1900-tal, då Korea var en japansk koloni (1910–1945). För att integrera och införliva Korea i det japanska imperiet gav den japanska kolonialmakten fördelaktiga lån och annat stöd till ett antal koreanska företag, som senare kom att växa till stora konglomerat. När Park Chung-hee lanserade sitt program för

Om Sydkoreas samhällsmodell knakar i fogarna, tycks Nordkoreas alltså bli alltmer permanent.

industrialisering kopierade han den japanska modellen med riktat industristöd till särskilda företag, och vände sig just till de koreanska affärsmän som hade erfarenhet från näringslivet under kolonialperioden.

SPÅR AV DEN kolonialinspirerade modellen lever än idag kvar. Å ena sidan har den tagit Sydkorea från en levnadsstandard på samma nivå som de fattigaste länderna i Afrika på 1950-talet, till samma nivå som vissa europeiska länder idag. Å andra sidan har den skapat en ojämn spelplan. Samsung, LG och andra anklagas regelbundet för inblandning i mutskandaler, ofta med koppling till statliga kontrakt.

Sex av tio av landets största konglomerat

leds av personer med någon form av kriminellt förflutet, men som ofta fått sina domar mildrade eller benådade av presidenten, enligt *New York Times* (2/1 -17). Så när över en miljon sydkoreaner demonstrerade i slutet av förra året handlade det inte bara om presidenten som person, utan minst lika mycket om vrede mot en orättvis samhällsmodell, där staten och kapitalet sitter i samma båt och delar ut tjänster till varandra.

Om Sydkoreas samhällsmodell knakar i fogarna, verkar Nordkoreas bli alltmer permanent. Det finns en lång rad länder i världen där fattigdom och vanstyre inte är tillfälliga kriser utan reguljär vardag, och Nordkorea tycks bli ett exempel av många i den gruppen. Trots bristen på regelrätta reformer, har viktiga förändringar skett i den nordkoreanska samhällsmodellen sedan 1990-talets svältkatastrof. Då växte en marknadsekonomi fram som först var illegal. Men sedan början på 2000-talet har regimen systematiskt införlivat den tidigare svarta ekonomin i den officiella, till exempel genom att beskatta och reglera de marknadsplatser som till stor del ersatt det »

tidigare statliga systemet för matransoner. Statliga företag har fått alltmer autonomi och bolag som bara i teorin är statligt ägda, men som i praktiken drivs av enskilda, har blivit allt vanligare och fått något friare former.

Inget i denna process inleddes under Kim Jong-un. Vissa förändringar kan till och med spåras tillbaka till hans farfar, den benhårde stalinisten Kim Il-sung, som fortfarande är Nordkoreas president på evig tid enligt konstitutionen. Men under Kim Jong-un har marknadsmekanismer fått en större plats i systemet, även om grundläggande reformer saknats. Nordkorea är fortfarande ett mycket fattigt land och, för att parafrasera George Orwell, den politiska eliten i huvudstaden Pyongyang är mycket mer jämlik än landsbygdens invånare. Men ekonomin har växt och är relativt stabil, och att Kina trots pressen från USA och Sydkorea ännu inte implementerat FN-sanktionerna mot Nordkorea fullt ut är en stor seger för Kim Jong-un.

Nu är Nordkorea dessutom närmare fungerande kärnvapen än någonsin tidigare, om inte redan där. Kim Jong-un har slutfört sin far och farfars ambition: att göra Nordkorea nästintill ointagligt, och säkra regimen från yttre hot. Enligt Nordkoreas tidigare Londonambassadören Thae Yong-ho, som nyligen hoppade av till Sydkorea, finns hotet mot regimen istället inom en alltmer kritisk elit. Thaens ord ska tas på stort allvar, men repressionsförmåga att bevara kortsiktig stabilitet ska heller inte underskattas.

VISSA OMVÄLVNINGAR är nödvändiga och välgörande. Sydkorea kommer att få svårt att behålla ekonomisk konkurrenskraft på lång sikt om inte de stela näringslivsstrukturerna förändras och banden mellan staten och storföretagen bryts. Korruption och tjänster genom vänskapsband har länge skapat en djup misstro mellan allmänheten, politiken och näringslivet. Även om Park Geun-hye förklaras skyldig och tvingas avgå består de strukturer som gav upphov till problemet, men förhoppningsvis kan nya idéer om långsiktiga förändringar uppstå och få genomslag.

För Nordkorea ser det mörkare ut. Ekonomin må ha förbättrats från en katastrofal nivå men är långt ifrån välfungerande. Även om regimen vill öka handeln med omvärlden har Nordkorea inte mycket att erbjuda i dagsläget, och sanktionerna gör storskalig export omöjligt. När Nordkorea nu kommit så nära kärnvapenkapacitet är det osannolikt att man skulle ge upp vapnen i förhandlingar. På lång sikt hoppas regimen att omvärlden erkänner Nordkorea som kärnvapenstat. Det är ett farligt, men inte osannolikt, scenario. ♣

LITAUEN

På helspänn

Litauen har länge fruktat president Putins avsikter. President Trump ökar farhågorna, skriver **Kestutis Girnius**.

MÅNGA I LITAUEN som bävade inför den dag då Donald Trump skulle tillträda som USA:s 45:e president. Både politiker och vanliga medborgare hyser djupa tvivel på Trumps beredskap att leva upp till Natos försäkran att försvara deras land i händelse av rysk aggression.

Trump, som är känd för sina spontana och ofta motsägelserfulla uttalanden, har varit rätt så konsekvent i sitt ifrågasättande av Natos betydelse och i betonandet av att förhållandet till Ryssland måste förbättras. Särskilt besvärande är det faktum att Trump uppger att han bara skulle komma till ett Natolands hjälp om det har "fullföljt sina åtaganden till oss" – ett uttalande som kom som svar på frågan om han skulle försvara Baltikum. Ett par dagar innan han tillträdde kallade Trump Nato "förlegat" och "väldigt orättvist gentemot USA" samtidigt som han kritiserade alliansens medlemmar för att inte ha lagt 2 procent av sin BNP på försvaret. Det viskas om ett andra Jalta.

Allt är dock inte elände. En del av Trumps utnämningar – särskilt James Mattis till försvarsminister och Mike Pompeo till chef för CIA – har dämpat en del av oron. Att Mattis "betonade USA:s orubbliga engagemang i Nato" under sin första dag på det nya jobbet gick inte omärkt förbi. De litauiska politikerna är medvetna om att en stor del av det amerikanska försvars- och utrikespolitiska etablissemanget, liksom en majoritet av både de demokratiska och de republikanska kongressledamöterna, är skeptiska, för att inte säga öppet motståndare, till Trumps flört med Ryssland. Žygimantas Pavilionis, Litauens före detta USA-ambassadör, är övertygad om att efter Obamas misslyckade "återställare" är Washington mycket mindre mottagligt för Putins locktoner. Ett besök nyligen av John McCain, Litauens favoritsenator, och två av hans kolleger har dämpat oron något, liksom det ovanligt varma mottagande som senaten gav en delegation med framstående parlamentarer från alla de tre länderna i Baltikum. Den före detta premiärministern Gediminas Kirkilas, som var med i delegationen, säger att nästa gemensamma delegation borde försöka få de amerikanska tjänste-

männen att förstå att de baltiska länderna är beredda att bidra till kriget mot terrorismen, något som är centralt i Trumps utrikes- och försvarspolitik.

LITAUEN MOBILISERAR inte bara sina anhängare i Washington. Landet står också i begrepp att förvandlas från eftersläntare till att ligga i framkant när det gäller att uppfylla Natos försvarsåtaganden. Den 21 januari kom partiledarna för samtliga större litauiska partier överens om att utöka försvarsutgifterna till 2,5 procent av BNP till år 2020 (de kommer att nå Natos rekommenderade 2 procent redan nästa år). Ökningstakten är unik. År 2013 var försvarsutgifterna mindre än 1 procent och det fanns inga planer på att höja dem i någon större utsträckning. Tidigare hade president Grybauskaitė i ett berömt uttalande sagt att eftersom inget Natoavtal anger storleken på försvarsbudgeten i detalj är Litauen inte tvunget att anslå 2 procent av BNP till försvaret.

Man har också återinfört värnplikten för män. En klar majoritet av befolkningen är positivt inställd till dessa åtgärder. År 2016 stödde mer än hälften av befolkningen de ökade försvarsanslagen, år 2012 var siffran mindre än en fjärdedel. Stödet för värnplikten har genomgått en liknande attitydförändring. Dessutom har frivilliga strömmat till Šaulių Sąjunga, en para-

Man har också återinfört värnplikten för män. En klar majoritet av befolkningen är positivt inställd till dessa åtgärder.

militär försvarsstyrka som har ökat antalet medlemmar med mer än en tredjedel sedan 2014.

Litauen har varit på helspänn sedan den ryska ockupationen av Krim år 2014. Trots att Ryssland inte har genomfört några större militära insatser i Ukraina på mer än två år fruktar många fortfarande

Beredda till försvar: medlemmar i frivilligorganisationen Šiaulių Sajunga.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

att Litauen och de andra baltiska länderna står på tur på president Putins meny. Ett antal experter tror dock att Litauen inte är huvudmålet. Skulle Ryssland anfälla gör man det i hopp om att Nato misslyckas med att svara på en provokation på lämpligt sätt, vilket skulle undergräva alliansens trovärdighet och leda till att den faller sönder samtidigt som Ryssland säkerställer sin dominans över Östersjöområdet.

ENLIGT ETT katastrofscenari skulle ryska agenter kunna tänkas sabotera ett tåg med militär last på väg till Kaliningrad, vilket skulle ge Moskva en förevändning att intervensera med hänvisning till att man vill skydda sina medborgare. På senare tid har den före detta befälhavaren för amerikanska armén i Europa, generallöjtnant Ben Hodges, uppgivit att om den smala landremsan som binder samman Natoländerna Polen och Litauen – den så kallade Suwałkikorridoren – erövrades av fientliga styrkor så skulle de tre baltiska länderna skäras av från de andra Natoländerna. Det ryska robotförsvaret i Kaliningrad skulle

kunna göra det omöjligt för Natos styrkor att ta sig till de södra delarna av Östersjön och på så sätt säkerställa den ryska dominansen över området.

Litauens historia spelar en viktig roll i och med att den är orsak till en djupt rotad skräck för Ryssland. Litauens traditionella fiende. Fram till 1990 hade landet ockuperat Litauen under två århundraden, med undantag för mellankrigsperioden 1918–1940. Många anser att väst av politisk opportunism förrådde Litauen på Jalta, och att man gjorde det igen under de litauiska partisanernas motståndskamp 1944–1953, då västliga radiostationer sågs ha uppmanat partisanerna att fortsätta strida och kommit med falska löften om att hjälp var på väg. Hur många gånger det än påpekas att påståendena om uppmaningar till motstånd är uppenbart falska, eftersom *Voice of America* inte började sända i Litauen förrän 1952 när motståndet var på upphållningen, är förräderimyten djupt rotad i litauernas själ.

FIENTLIGHET MOT RYSSLAND var dock inte någonting förutbestämt. Fram till år 2004

var vänskapliga band till Ryssland en grundval i den litauiska utrikespolitiken. År 2000 publicerade Dmitri Trenin, chef för tankesmedjan Carnegie Moscow Center, till och med en studie med titeln "De rysk-litauiska förbindelserna. Kommer framgångshistorien att bestå?". Trots enstaka meningsskiljaktigheter var Litauens förhållande till Ryssland betydligt bättre än Estlands och Lettlands, delvis tack vare att Litauen undanröjde en möjlig källa till konflikt genom att år 1989 bevilja medborgarskap till alla i den ryska minoriteten som ansökte om det. Man nådde snabbt överenskommelser om tillbakadragande av ryska trupper från litauiskt territorium och reglering av Rysslands militära transittrafik till exklaven Kaliningrad. Litauen var också det första landet utanför OSS (Oberoende staters samväld) som undertecknade ett avtal med Ryssland där den gemensamma gränsen fastställdes. Till och med efter kriget mellan Ryssland och Georgien var Litauen berett att försöka få till ett gångbart *modus vivendi*.

Efter Krim blev Litauen EU:s skarpaste kritiker av Rysslands utrikespolitik. Presi-

»

dent Grybauskaitė beskrev vid upprepa-
de tillfällen Ryssland som en "terrorist-
stat" och uppmanade EU att införa ännu
hårdare sanktioner samt att skicka vapen
till Ukraina. Medierna och experterna
gjorde gemensam sak med Grybauskaitė
och nöjde sig inte med att ta avstånd från
Rysslands åtgärder utan hävdade även
att Kreml utgjorde ett påtagligt hot mot
Litauens självständighet och hade inlett
en hybridkrigföringskampanj i ett försök
att destabilisera landet. Mycket få politi-
ker och opinionsledare kom med invänd-
ningar mot eller förnekanden av dessa
påståenden.

STRÖMMEN AV ARTIKLAR om det rys-
ka hotet åtföljdes av talrika beklagan-
den över att Nato och EU inte hade för-
stått allvaret i situationen och var alltför
försynta i sina svar. Barack Obama sågs
som en svag president eftersom han inte

Senator John McCain och president
Dalia Grybauskaitė. FOTO: MINDAUGASKULBIS/TT

var beredd att konfrontera Ryssland mer
direkt liksom för hans påstådda benä-
genhet att "leda bakifrån". Det råder all-
män enighet i Litauen om att han lämnar
efter sig ett försvagat USA och en farli-
gare värld. Man hade kunnat tro att hans
beslut att fyrdubbla Pentagons budget för
försvaret av Europa 2017 samt att statio-
nera styrkor från Nato och USA i Baltikum
och Polen skulle ha blidkat hans litauiska
kritiker. Det gjorde de inte.

Under dessa omständigheter kommer
Trump att ses med ännu större skepsis, en
utsträckt hand till Ryssland kommer att
tolkas som upptakten till ett möjligt svek.
Åtskilliga experter hävdade att Nato skyn-
dade sig att placera ut styrkorna av rädsla
för att Trump skulle återkalla orden. I
själva verket sker stationeringen i enlighet
med den plan som bestämdes under som-
maren i fjol. Det är bara undertecknandet
av styrkestatusavtalet som kan ha tidiga-
relagts. Rädslan för Ryssland och tvivlen
på Natos beslutsamhet är inte lätta att
dämpa. ✨

Översättning: **Martin Peterson**
Artikeln är skriven särskilt för Axess.

STORBRITANNIEN

Nu är det brexits epok

Brittisk politik domineras helt av brexit. Och så kommer
det att vara länge, skriver **PJ Anders Linder**.

EN BIT UTANFÖR Oxford stannar bilen till.
Vi ska strax korsa Themsen med hjälp av
en vacker 1700-talsbro, men först ska vår
chaufför betala broavgiften till en vakt i en
liten kur mellan körbanorna. Fem pence
byter ägare och vi kan ta oss över till andra
sidan floden. Hade vi åkt i en lastbil hade
det kostat tio gånger så mycket, hela 50
pence. Hade vi cyklat hade det varit gratis.

Swinford Toll Bridge, som det är frå-
ga om, byggdes av earlen av Abingdon,
stod färdig 1769 och regleras i en lag som
antogs av parlamentet två år tidigare: *An
Act for building a Bridge cross the River Tha-
mes, from Swinford, in the County of Berks,
to Eynsham, in the County of Oxford*. Som
tack för den samhällsnyttiga infrastruk-
turinvesteringen beviljade parlamentet
earlen skattefrihet för intäkterna och än
idag betalar brons ägare varken inkomst-
skatt, moms eller ens arvsskatt. Med bort-
åt fyra miljoner passager om året blir det
hela en riktigt skaplig affär: så hygglig att
bron gick lös på drygt en miljon pund när
den senast såldes 2009. Griniga pendlare
ville att grevskapet skulle köpa bron och
avskaffa avgiften. Så blev det inte den här
gången heller.

*

BLOGGAREN GUIDO FAWKES PÅ www.order-order.com uppmärksammar ett
inlägg på den brittiska statsförvaltningens
officiella hemsida, som manar till återhåll-
samhet med tårta på arbetet. Under rub-
riken "Kakkultur på kontoret – folkhälso-
fråga eller ofarlig social tradition?" upp-
manas de offentligtanställda att tänka efter
två gånger innan man tar med sig bakverk
till jobbet, eftersom alla kolleger inte har
kraft att stå emot utan kan få sina nyårs-
löften förstörda.

*

STORSLAGNA SVALA Waterstones och inne-
hållsrika intima Hatchards ligger med ett
stenkasts mellanrum på Piccadilly. Båda

boklådorna använder sina fönster på ett
ovanligt kraftfullt sätt. Hos Waterstones
skyltar man upp massivt med Sinclair
Lewis roman *It Can't Happen Here* (1935),
som handlar om hur senatoren Berzelius
"Buzz" Windrip blir president tack vare
en ärkepopulistisk kampanj och sedan
snabbt förvandlar USA till ett korporatis-
tiskt skräckvælde.

Hatchards, å sin sida, har frågat sina
kunder vilken kortroman från de 200
senaste åren som är deras favorit. Vinna-
re blev Evelyn Waugh's lika utsökta som
obarmhjärtiga satir *The Loved One* (1948)
som nu ges ut i specialutgåva och expone-
ras rejält. Huvudpersonen Dennis Barlow
sparkas som manusförfattare i Hollywood
och får istället ta jobb på Happier Hunting
Ground, en begravningsbyrå för husdjur
som dryper inte bara av balsameringsväts-
ka utan också av konsumism och senti-
mentalitet. En passage i boken som alltid
gjort stort intryck på mig är radiorekla-
men för Kaisers Kärnfria Persikor: "När
du köper Kaisers Kärnfria Persikor köper
du den fulla vikten av saftigt fruktkött och
ingenting annat." För Barlow smakar de
som "en boll av våt, söt bomull."

Två skyltfönster om tiden. Två snarlika
viljor. Två sorters signal.

*

PÅ VÄG IN TILL underhusledamöternas
matsal i parlamentet passerar vi genom
den mäktiga Westminster Hall, som bör-
jade byggas för mer än 900 år sedan. Min
värd: "Här ägde rättegången mot Karl II
rum." Plaketter i golvet: "Här har regenter
och gemåler från huset Windsor legat på
lit de parade." Underhusets talman John
Bercow: "Jag är starkt emot att Donald
Trump ska få tala i Westminster Hall."

*

FINNS DET UTRYMME I debatten för någon
annat brittisk angelägenhet än brexit?
Jag frågar *New York Times* medarbetare

Swinford Toll Bridge.

FOTO: JAMES D. MORGAN/GETTY IMAGES

Stephen Castle, som bjuder på lunch. Edmund Burke blickar ned från en olja på väggen. Vid ett bord bakom oss sitter den hårdkokte förre finansministern och toryn Norman Lamont, numera i överhuset, tillsammans med Labours "shadow chief whip" Nick Brown. Förste skugginpiskare... Vem i Alliansen är det? Och vad konspirerar de om!?

Castle är en skarp men vänlig man och gör ett tappert försök att komma på något, men han kapitulerar rätt snabbt. Den nya premiärministern Theresa May vädrade tanken på nya *grammar schools* när hon tillträdde, men även det har fått falla till marken. Frågan om Storbritanniens utträde ur EU är så omfattande, het och komplicerad att den slukar allt syre i rummet och så kommer det att vara länge. Om planerna går i lås ska en formell utträdesansökan lämnas till EU i mars, men sedan väntar utdragna förhandlingar. Själva utträdet ska enligt EU-stadgan förhandlas under max två år,

EU-funktionärers kommande pensioner? EU-sidans förhandlare har redan tänkt högt om ekonomiska krav, som är så stora att de är politiskt omöjliga för britterna och ensamma kan sätta stopp för ett avtal i samförstånd. Lyckas parterna inte komma överens blir resultatet inte en "hård" utan en stenhård, avtalslös brexit, och då väntar ett "juridiskt kaos för företag och privatpersoner", som Charles Grant på Centre for European Reform uttrycker det. Ännu anses det inte vara det troligaste scenariot, men det är ingen omöjlighet.

Även om det reder sig med utträdet är det väldigt mycket som återstår. Valkampanjens dröm om att äta kakan och ha den kvar, det vill säga att Storbritannien ska få fortsatt fritt tillträde till den inre marknaden samtidigt som man får reglera EU-invandringen och slipper underordna sig EU:s domstol, kommer inte att bli sann. Tvärtom kommer britterna sannolikt att behöva lämna tullunionen och istället få

republiken och Nordirland utan att tänka på i vilket av länderna jag befann mig. Nu blir den där icke-gränsen plötsligt EU:s yttre gräns. Hur ska det gå till?

Brexit blir inte en händelse. Brexit blir en epok.

*

GRAHAM MATHER PÅ EUROPEAN Policy Forum har inget till övers för Storbritanniens farväl till EU. Med ett snett leende säger han sig egentligen bara se ett försonande drag: att det övriga lagstiftandet avstannar. Ingen vet hur lyckliga de brexitivrande marknadsliberalerna kommer att bli över utträdet i dess slutgiltiga form, men under tiden kan de i alla fall fröjdas över att det får reglerandet att gå på sparlåga.

*

DEN FILOSOFISKT LAGDE SKULLE kunna se ännu ett försonande drag: brexitprocessen utsätter regeringen för ett motstånd, en sorts opposition. Regeringsmakt som utövas i full frihet, utan motkraft, blir sällan speciellt bra, och dagens Labour har inget av motkraft att erbjuda. Partiet har kapats av vänsterextremister och försvunnit in i en rödfärgad dimma där allt färre väljare vill vistas. Tories ligger historiskt långt före i mätningarna och Theresa May utklaras den olycksalige Jeremy Corbyn i vartenda hänseende man kan tänka sig.

Den dåvarande Labourledaren Michael Foots vänsteristiska valmanifest från 1983 brukar kallas "historiens längsta självmordsbrev. Allt tyder på att det kommer att te sig som ett under av sans och balans jämfört med vad Corbyn & Co får ihop när det blir dags.

Labour isn't working. De konservativa har arbetsamma dagar framför sig. Fader Themsen kluckar runt bropelarna i Swinford. 🌿

Frågan om Storbritanniens utträde ur EU är så omfattande, het och komplicerad att den slukar allt syre i rummet och så kommer det att vara länge.

och May har sagt att hon hoppas få alla förhandlingar klara på den tiden. I Bryssel och EU:s övriga huvudstäder betraktar man det som fullständigt orealistiskt. Bara frihandelsavtalet med Kanada tog sju år att få fram, och nu handlar det om en oerhört mycket större materia.

Utträdet är snårigt nog. Hur ska man dela på EU-gemensam egendom? Vad ska gälla för EU-medborgare som bor i Storbritannien och vice versa? Hur mycket ska britterna bidra med till EU:s budget och till

förhandla om ett frihandelsavtal (samt ansöka om eget medlemskap i WTO och försöka få hängavtal med det 50-tal länder som har frihandelsavtal med EU). Ovanpå det kommer de nätta frågorna om hur den framtida EU-UK-relationen ska se ut beträffande säkerhet, polis, migration och gränskontroll.

– Alla talar om Skottland, säger Stephen Castle. Men Irland är den större och svårare frågan. När jag var där i somras körde jag omkring i gränstrakterna mellan

Utmanar systemet: Melissa och Bill Gates.

FOTO: CHRIS RATCLIFFE/GETTY IMAGES

FORSKNING Fritt fram Fritt fram

Bill & Melina Gates stiftelse finansierar enbart forskning som görs tillgänglig för allmänheten. Det utmanar systemet för hur vetenskaplig publicering värderas, skriver **Anne Brynolf**.

ALLT VETENSKAPLIGT MATERIAL som finansieras av Bill och Melinda Gates stiftelse ska från och med i år publiceras med så kallad öppen CC-BY-licens. Det innebär att alla vetenskapliga artiklar blir tillgängliga i sin helhet och att de får mångfaldigas, delas och bearbetas. Därtill får materialet nyttjas av såväl idealister som för kommersiell vinning.

Bill och Melinda Gates stiftelse är en av världens rikaste välgörenhetsorganisationer och har inte minst stor betydelse för forskning i global hälsa. Med sitt tydliga ställningstagande för så väl *open access* som CC-BY utmanas en central funktion i den vetenskapliga processen – den traditionella tidskriften. För i praktiken innebär kravet att stiftelsens forskare inte längre kan publicera sig i de mest prestigefyllda tidskrifterna eftersom de endast accepterar exklusivitet.

I medicinsk vetenskap handlar det om skrifter som exempelvis *Nature*, *Science* eller *New England Journal of Medicine*, sekelgammala varumärken som fortfarande lockar vår tids mest framstående forskare. Med rigoröst urval och med ytterst noggrann intern och extern granskning är utrymmet

en ouppnåelig dröm för de flesta forskare. En studie som passerar nålsögat förlämnar såväl forskare som institution och finansierar stor prestige.

Men, studier i de mest framstående tidskrifterna läggs vanligen bakom virtuellt läs och bom. En enskild artikel kan kosta flera hundra kronor för den som inte har tillgång till de medicinska biblioteken. Biblioteken får i sin tur betala dyrt för prenumerationer, en penning som ofta schablonmässigt dras från enskilda forskares anslag. Bakgrundsdata görs ytterst sällan tillgänglig. Ibland frigörs själva artikeln efter ett halvår, men aldrig under CC-BY-licens.

INLÄSNINGEN HAR LÄNGE irriterat såväl forskare som finansierare, inte minst i Sverige, eftersom forskningen som ligger bakom ofta i hög utsträckning betalas av fonder och allmänna medel. Inte sällan finns även en offentlig anställning i botten. Därtill läggs kvällar och helger på att sakkunnigt studera andras opublicerade artiklar – frivillig tid som forskare avsätter för den referentgranskningsprocess som alla vetenskapliga tidskrifter bygger anseende på.

Det är rimligt att fråga sig: Varför ska privata förlag ta ut ohemula summor för slutprodukten i forskning som finansierats av det allmänna och skapats och granskats inom akademien?

Som svar och som konsekvens av helt nya tekniska förutsättningar har det nu vuxit fram en flora av alternativ till den traditionella papperstidskriften. Mest känd och störst är sannolikt samlingssajten Public Library of Science PLOS, som snarare ser ut som en aptitligt designad öppen artikeldatabas än en traditionell tidskrift.

På sajten PLOS One, som sorterar under PLOS, publiceras kring 30 000 granskade vetenskapliga artiklar per år. Materialet, såväl raffinerad artikel som grunddata, är i regel helt tillgänglig och publiceras under CC-BY. Därtill skiljer sig PLOS One från traditionella tidskrifter genom att en avgift kring 10 000 kronor tas ut om artikeln passerar granskningen.

ANLEDNINGEN TILL ATT tidskrifter som PLOS One rankas mycket lägre än exempelvis *Nature* eller *Science* är inte bara av hävd och tradition, utan har också att göra med antalet artiklar som publiceras. Antalet citeringar divideras nämligen med antalet artiklar över tid och uttrycks i en siffra, en så kallad *impact factor*.

Tidskrifter med stort inflytande – *Nature*, *Science* – har hög *impact factor* och attraherar den mest spännande forskningen. Det leder till att tidskriftens jämförelsevis få artiklar såväl läses som citeras, så pianot är i viss mån självspelande. PLOS One, med sina många tusen artiklar per år, bygger på principen om att solid vetenskap bör publiceras, oavsett hur flitigt den citeras.

PLOS One kan därmed aldrig bli inflytelserik i traditionell mening. Istället erbjuds författarna alternativa mått på inflytande, så kallad *alt-metric*, som förvisso är spännande men knappast slagit igenom brett. Mindre systertidningar i PLOS-familjen idkar större restriktivitet för vad som tas in, vilket gör dem mer konkurrenskraftig i fråga om formell ranking. Vad gäller licens görs dock inga undantag, CC-BY gäller för allt material.

DET KAN TYCKAS lite lustigt att det just är Bill Gates, grundaren till ett privat teknikföretag som inte precis gjort sig känt för att omhulda öppna licenser, som signalerar ett möjligt skifte i hur vi ser på vetenskaplig publicering.

Gates stiftelse gör en otvetydig markering för open access och CC-BY och fler kan följa efter. Om en proprietär syn på vetenskap nu visar sig vara förlegad finns anledning för topptidskrifterna att ompröva sin affärsmodell. Annars finns risk för att hundraåringarna kliver ut genom fönstret, och helt försvinner. ✨

Resebrev från Delhi

Vintermånaderna i Delhi är inget för astmatiker. Så fort man vaknar fylls näsan med skarp röklukt. Ett smutsbrunt lock ligger ovan hustaken. Luftföroreningarna är 16 (!) gånger högre än rekommenderad maxnivå, den sämsta mätningen på decennier, enligt WHO. En kombination av omfattande sopbränder, olagligt svedjebruk och miljoner hushåll som eldar med ved och kodynga gör Delhi till världens mest hälsovådliga stad. Man får kippa sig igenom dagen.

Den usla luften och dödsfallen den orsakar har emellertid hamnat i skuggan av premiärminister Narendra Modis drastiska avskaffande av 86 procent av landets kontanter. Alla 500- och 1000-rupeesedlar drogs plötsligt in i november, till ett sammanlagt värde av 210 miljarder dollar. Den sk demonitiseringen anses nödvändig för att komma åt obeskatade tillgångar, korruption och förfalskade sedlar. Indierna fick fram till nyår på sig att växla in sina besparingar, men det krävdes tillgång till bankkonto och giltigt id-kort. Många kunde därför inte erhålla sin lön och varken betala mat, hyra eller skolväxlingar. Digitala betalningslösningar tog snabbt fart, men likaså kritiken och svartväxlingen.

Modi har gått till val på att en gång för alla modernisera Indien. Förutom storstädning bland sedlar och omkalibrering av femtio tusen bankomater innebär regeringens program ofantliga investeringar i infrastrukturen,

Kronan på Lutyens verk: Rashtrapati Bhavan.

FOTO:ISTOCKPHOTO

utbildningssystemet, järnvägar och försvar. I ett land med 1,3 miljarder invånare får politiken gigantiska proportioner. Grundläggande behov som toalett saknas av halva befolkningen. 300 miljoner indiska hem har ingen tillgång till el. Det gäller att ligga i. År 2019 ska 60 miljoner utedass stå färdiga. Enligt rapporter kopplas 7 000 hus, om dagen, upp till elnätet.

Historiskt sett har moderniseringsivern på subkontinenten gått i vågor. Gandhi ville få folk att sätta sig vid spinnrocken igen. Ett av de mer framgångsrika moderniseringsprojekten påbörjades för över 100 år sedan när kronkolonins huvudstad flyttades från det rebelliska Calcutta, den indiska elitens och nationalistens centrum, till Delhi.

Mellan 1912 och 1930 skapades istället New Delhi av Edwin Lutyens. Han var dåtidens mest

ansedda arkitekter och gift med lady Emily Lytton, dotter till tidigare vicekung lord Lytton. Söder om det gamla Delhi byggdes rader med vitkalkade bungalower med lummiga trädgårdar för kolonialadministrationen. Runt om lades breda avenyer med specialplanterade träd (britterna ratade dem som faller sina löv) för att skugga och rama in perspektiven. India Gate, krigsminnesmärket över de indiska soldater som stupade i första världskriget, placerades på ena sidan av Rajpath, den ceremoniella axeln som blev den nya stadens mittpunkt.

Kronan på Lutyens verk blev vicekungens residens, numera presidentens boning Rashtrapati Bhavan. Ofattbara 130 hektar mark omgärdar detta neobarockpalats på 340 rum med inslag av indisk arkitektur. Lutyens, som var känd för sina ordlekar, roades dock inte av återkommande krav på en mer inhemsk design: "They want me to do Hindu. Hindon't, I say!"

Trots Lutyens förakt för indisk kultur går det inte att bortse ifrån att han gav Indien en modern och storslagen huvudstad. Med New Delhi lyckades han skapa en nationell arkitektur präglad av en välavvägd blandning av europeisk form och indiskt innehåll. Om Modis hårdföra förändringspolitik blir lika lyckosam – och bestående – får framtiden utvisa. Vinterluften kan bara bli bättre om Delhiborna får elektricitet och slipper elda så förtvivlat.

Louise Belfrage

KAMPEN MELLAN ORD OCH VERKLIGHET

Ett intressant fenomen är ord som betyder sin motsats. Jag syftar inte på rent språkliga paradoxer som att "läsa upp" har två olika betydelser som räkar vara konträra, utan på begrepp som medvetet eller omedvetet har vänts ut och in och kommit att betyda sin direkta motsats. Låt oss kalla dem autokonträra begrepp.

Ta "studiedag". Varje person uppväxt i Sverige under det senaste halvsekleket vet att en studiedag är en dag kliniskt ren från varje form av studier. Nu börjar väl den beskrivningen passa in även på de flesta andra dagar i det svenska utbildningsväsendet, men studiedagarna intar ändå en särställning. Att de kallas så för att lärarna förväntas använda dem till egen förkovran låter som ett flashbackrykte, det kanske är sant men det är svårt att tro på.

Vanligtvis handlar det om något slags tafatt välvilja eller from förhoppning som har

vänts till sin ironiska motsats av en cynisk verklighet. "Språkresa" är visserligen fortfarande en resa, men den går ut på att få sina första fyllor i sällskap med andra svenska tonåringar och ingenting annat. Samma ivriga strävan uppfyllde medlemmarna i musikföreningen "Drag utan drog" hemma i Katrineholm på 80-talet, hur mycket namnet och statuten än försäkrade motsatsen.

Politiken, denna huvudarena för kampen mellan orden och verkligheten, är förstås nedslusad med autokonträra begrepp. "Aktivitetsersättning", ersättningsordet för förtidspension, vet alla är en desperat besvärjelse som aldrig kommer att betyda något annat än det den låtsas att den inte betyder. "Arbetsförmedlingen" förmedlar en rörande vilja att hjälpa till, men också bara det.

Mästarna på autokonträr jargong var förstås östblockets språkvirtuoser under kalla

kriget. Ordet "folkdemokrati" är så ogenerat ironiskt att dess upphovsman måste ha fått Leninorden. Men dagens storpolitik är ju inte mindre cynisk och det är omöjligt att säga "FN:s råd för mänskliga rättigheter" utan att småflina och vifta med fingrarna.

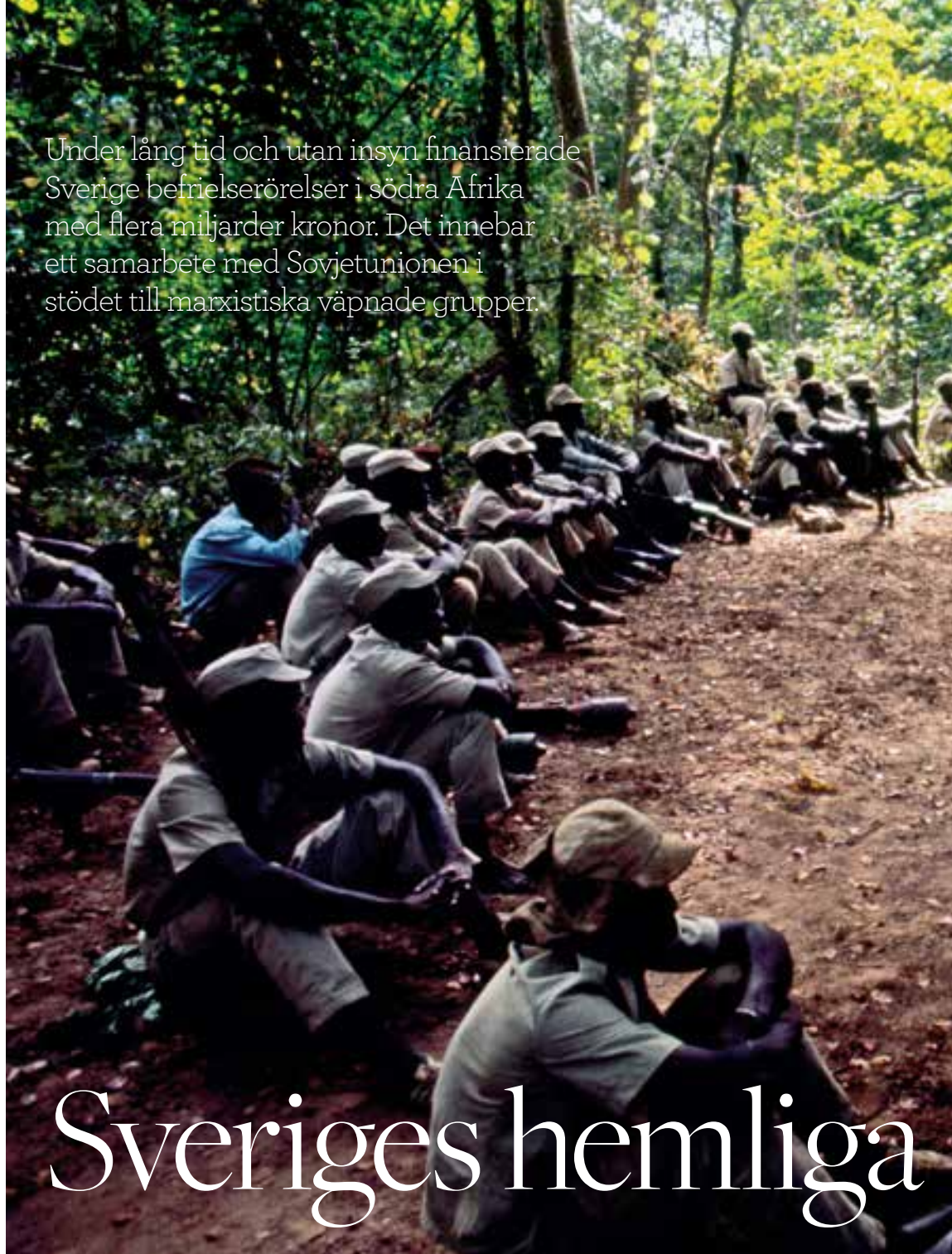
Mer oväntat är att ordet "vi" har börjat byta betydelse. Visst, den som har legat på långvägen har alltid vetat att "nu ska vi sköta magen" betyder "nu ska du göra ditt tarv under förnärade omständigheter". Men det har dykt upp ett annat "vi" – kultursidornas "vi". När kulturkrönikören, med armarna bistert i kors, spänner sin profetiskt lågande blick i din och säger "vi", då är det allvar. "Vi håller på att förstöra våra barn...", "vi har slutat bry oss om varandra...", "vi har förlorat förmågan att läsa..." – ordet kan betyda "du", "ni" eller i bästa fall "de". Men definitivt aldrig "vi".

Wilhelm Behrman

Av Bengt G Nilsson

Under lång tid och utan insyn finansierade Sverige befrielseörelser i södra Afrika med flera miljarder kronor. Det innebar ett samarbete med Sovjetunionen i stödet till marxistiska väpnade grupper.

Sveriges hemliga

1

Bengt G Nilsson är journalist och författare. Han är aktuell med boken *I tyst samförstånd – Sverige och Sovjet i kalla krigets Afrika.*

Den 5 november 1996 gjorde den moderate riksdagsledamoten Birger Hagård en anmälan till konstitutionsutskottet, KU. Han skrev: "Enligt uppgifter i pressen skall Sverige ha givit ett bidrag till kampen mot apartheid på inte mindre än 2 650 000 000 kronor. Utrikesministern meddelar enligt samma källa, att inte ens den svenska allmänheten fått kännedom om omfattningen av det svenska biståndet. Enligt andra uppgifter skall delar av detta bistånd inte ha hamnat där de svenska intressenterna avsåg, utan tvärtom hos tillskyndarna av apartheidsystemet." Riksdagsledamoten Hagård var tydligt upprörd.

Om det han fått läsa i pressen stämde så innebar det att den svenska regeringens hemliga verksamhet hade kostat skattebetalarna 2,6 miljarder kronor utan att ens riksdagen kände till det. Han krävde att få veta vilken omfattning stödet till kampen mot apartheid hade haft. Hur hade biståndet kanaliserats? Hade det funnits hemliga fonder i sammanhanget? Vem kontrollerade i så fall dessa fonder? Hade pengarna nått rätt mottagare och på vilka konstitutionella grunder hade regeringen agerat?

Konstitutionsutskottets svar kom i april året därpå. Utskottet konstaterade att de tidningsuppgifter som Hagård refererade till var korrekta. Sverige hade i hemlighet under lång tid finansierat motståndsgupper i södra Afrika.

December 1968: PAIGC-styrkor håller rådslag.

FOTO: FONDATION GILLES/GETTY IMAGES

”

Sverige skulle aldrig kunna anklagas för att på något sätt underblåsa väpnad kamp, var tanken. Alla som hade den minsta kunskap om sakförhållandena visste dock att det inte stämde.

krig

Vad KU undvek att kommentera var att den penningssumma som nämnades – 2,6 miljarder kronor – faktiskt inte stämde. Det rörde sig om betydligt mer pengar som hade donerats till mängder av organisationer och enskilda individer, och syftet med penningöverföringarna var i slutändan att bidra till störtandet av den vita minoritetsregeringen i Sydafrika. En regering som Sverige i diplomatisk mening hade formellt goda förbindelser med.

På torr kanslisvenska konstaterade KU i sitt svar att svenskt statligt bistånd inte kunde tillåtas komma i konflikt med den folkrättsliga regeln att ingen stat har rätt att ingripa i en annan stats inre angelägenheter. Men, skrev KU, humanitärt bistånd utgjorde i det här fallet ett undantag, i

synnerhet när FN hade fördömt den sydafrikanska apartheidpolitiken.

Det som nu hade uppenbarats och offentliggjorts handlade om Sveriges i modern tid största utrikespolitiska operation. Det rörde sig om ett hemligt krig med okonventionella metoder mot den sydafrikanska regeringen. Hjärtat i den superhemliga verksamheten utgjordes av en liten och tämligen anonym grupp med det oansenliga namnet Beredningen för humanitärt bistånd. Humanberedningen i dagligt tal. Den tillsattes redan 1964 och verkade fram till 1994. Under den perioden ändrades dess uppdrag i takt med att situationen i södra Afrika förändrades. Dess ledamöter byttes ut fortlöpande och det var under 1980-talet som Humanberedningen var som allra mest aktiv.

»

”

Eftersom redovisningen av biståndet till de svarta motståndsgруппerna i Sydafrika var så bristfällig rådde ständig osäkerhet om hur pengarna faktiskt användes.

Humanberedningen bestod av ett litet urval politiker från de svenska riksdagspartierna – utom VPK som inte ansågs pålitligt – tillsammans med representanter för ett antal folkrörelser, fackföreningar samt några sakkunniga som exempelvis författaren Per Wästberg, advokaten Christian Åhlund och biståndskännaren Bengt Säre-Söderbergh. Dessa satt under begränsade tidsperioder. Ordförande för beredningen var Sidas generaldirektör.

Moderaterna hade problem med Humanberedningen. Deras syn på Sydafrika skilde sig avsevärt från den socialdemokratiska, vilket sedermera ställdes på sin spets när Sverige bestämde sig för att införa ekonomiska sanktioner mot apartheidregimen. Moderaterna kände sig obekväma med att stötta det svarta motståndet i Sydafrika på det sätt som skedde, utan öppen redovisning och ofta för syften som inte riktigt tålde dagsljuset. Sannolikt fanns det också en medvetenhet om att det svenska stödet i praktiken innebar att kratta manegen för Sovjetunionen i södra Afrika. Som en tyst protest mot beredningens verksamhet valde moderaterna att avsiktligt placera en politiker av lägre rang där. Ofta en kommunpolitiker som saknade intresse för utrikesfrågor.

Det kanske mest anmärkningsvärda med Humanberedningen var att alla ärenden bereddes av tjänstemän och därefter bara klubbades igenom, med ett minimum av diskussion. De politiker som satt i beredningen var mest ett slags parlamentarisk utsmyckning, ett demokratiskt alibi. De opolitiska experterna, som Per Wästberg och Christian Åhlund, var betydligt viktigare för beredningens arbete än politikerna.

Anders Forsse var generaldirektör för Sida första halvan av 1980-talet och därmed även ordförande för Humanberedningen. Han kände många gånger oro över att beredningens verksamhet skulle vålla allvarliga problem.

– Det fanns risker med att stötta motståndet till den sydafrikanska regimen, säger han. Vi hade att göra med en regering i ett annat land med vilket vi hade formellt korrekta förbindelser. Vi hade en beskickning i Pretoria och det fanns en sydafrikansk beskickning här i Sverige och formellt var allting normalt. Men i realiteten visste båda parter att vi var i luven på varandra i hög grad. Det uppfattade jag i min egenskap av statstjänsteman som ganska störande och besvärligt. Det är svårt att umgås korrekt med en annan regim som man försöker undergräva hela tiden på olika sätt. Att vi försökte det ansåg jag vara rättfärdigt och riktigt, men det ligger en formell besvärlighet i det som gör att man ständigt kommer att tänka på parallellfall. Till exempel vårt förhållande till Sovjetunionen, som också begick illgärningar inom sitt territorium och med mycket större resurser än dem som den sydafrikanska apartheidregimen förfogade över, men där vi aldrig sa någonting. Sovjetunionen bedrev också mycket avancerat spioneri i Sverige och stödde svenska organisationer som vi uppfattade arbetade mot Sverige precis som vi stödde ANC i Sydafrika. Så parallellerna gav sig

Februari 1976: kubanska och angolanska soldater i MPLA vapenövar.

FOTO: TT

ganska lätt, tyckte jag. Även om rättfärdigheten var helt olika i de här fallen.

Det svar till Birger Hagård som konstitutionsutskottet levererade innehöll en hel del intressant information. Bland annat skrev KU att ”Humanberedningen som regel arbetat med sekretessbelagt underlagsmaterial och att endast besluten avseende pengar och destination protokollerats. Namnen på mottagarna av biståndet antecknades inte i protokollen.”

Vidare: ”Kontrollen av att beslutade medel kom de rättmätiga mottagarna till del blev, som framgår av UD:s promemoria, mera begränsad av skäl som framgått ovan.”

Lite generat skriver KU längre ned i texten att den sydafrikanska säkerhetspolisen ”i viss omfattning” lyckades destinera medel till den svenskfinansierade utbildningsfonden IUEF ”till den sydafrikanska säkerhetspolisens utbildningsverksamhet.” Svenska skattebetalare hade alltså varit med och finansierat utbildning i tortyr.

Stödet till kampen mot apartheid var, som man brukar säga i biståndssammanhang, ett högriskprojekt. Besluten om stöd var hemliga. Samtliga protokoll från Humanberedningens möten var

PAIGC-ledaren Amilcar Cabral står staty i Kap Verde.

FOTO: IBL

”

Det som nu hade uppenbarats och offentliggjorts handlade om Sveriges i modern tid största utrikespolitiska operation.

hemligstämplade. Underlagen för utbetalning – vem skall få, för vilket ändamål? – var hemliga. Enligt UD:s promemoria skulle Sidas generaldirektör årligen redogöra för biståndet till kampen mot apartheid för berört utskott i riksdagen, först och främst utrikesutskottet. ”Någon dokumentation av dessa redogörelser har inte påträffats vare sig i Sidas arkiv eller vid utrikesutskottets kansli”, skriver KU. ”Beredningens ordförande under perioden 1964–1979, Sidas dåvarande generaldirektör Ernst Michanek, har vid samtal med kansliet uppgivit att det genomgående inte förekom några handlingar vid dessa föredragningar, utan dessa var enbart muntliga.”

Eftersom redovisningen av biståndet till de svarta motståndsrörelserna i Sydafrika var så bristfällig rådde ständig osäkerhet om hur pengarna faktiskt användes. Förre statsministern Ingvar Carlsson har en förklaring till varför regeringen valde att inte lägga sig i Humanberedningens arbete.

– Förmodligen var det så att man tyckte kanske att det var bra att man bedrev det, [det hemliga biståndet till det svarta motståndet i Sydafrika, min anm.] eftersom det var känsligt, utan att

förankra varje enskild åtgärd. Om man kanske gick över gränsen någon gång, kanske gjorde man det, så kunde en regering i det läget säga: ”Ja, det här var inte helt korrekt men vi var inte informerade.”

Praktiskt taget hela Afrika söder om Sahara började frigöra sig från de europeiska kolonialmakterna under 1960-talet, i en del fall ännu tidigare. Befrielseströrelser bildades i en mängd länder, i bland andra de portugisiska kolonierna Angola, Moçambique, Guinea-Bissau och Kap Verde. 1962 grundades den marxistiska organisationen Frelimo i Moçambique. Målet var att uppnå självständighet. 1967 motionerade riksdagsmannen Lars Werner, medlem i det som då fortfarande hette Sveriges kommunistiska parti, SKP, om att Sverige skulle stödja Frelimo med pengar. Motionen avslogs men två år senare skedde en helomvändning. Då beslutade riksdagen att stödja södra Afrikas befrielseströrelser. Fram till mitten av 1970-talet var det de uttalat kommunistiska rörelserna Frelimo i Moçambique, MPLA i Angola och PAIGC i Guinea-Bissau som erhöll så mycket som 96 procent av det svenska humanitära stödet till befrielsekampen i Afrika. ANC i Sydafrika, Swapo i Namibia samt Zanu och Zapu i Rhodesia fick bara en bråkdel av det totala biståndet. Att de överhuvudtaget fick någonting motiverades med att det svenska stödet inte fick uppfattas som antiportugisiskt, utan som ett stöd för politisk frigörelse mer allmänt.

Lars Werner blev senare partiledare sedan SKP bytt namn till VPK. Att det var han som tog initiativ till det svenska skattefinansierade stödet till en grupp kommunistiska rörelser i Afrika väckte måttlig uppmärksamhet. Få debattörer gjorde kopplingen att det kunde ha påverkan på det världspolitiska läget som dominerades av kalla kriget mellan USA och Sovjetunionen. Att Werners parti erhöll ekonomiskt stöd från både Sovjetunionen och DDR gick även det de flesta förbi.

De styrande i Moskva såg mycket tydligt vad som hände i södra Afrika och var inte sena att dra sina slutsatser. Här fanns ett gyllene tillfälle att knyta till sig en halv kontinent, kanske ännu mer om de spelade sina kort rätt. Det var Sovjetledaren Nikita Chrusjtjov som tog initiativ till FN:s deklaration om avkolonisering 1960 och motståndsrörelser i södra Afrika fick i samband med det militärt stöd från Sovjet. I januari 1969 sponsrade Sovjetunionen en internationell konferens i Sudans huvudstad Khartoum på temat solidaritet med södra Afrikas folk och Portugals kolonier.

Drygt 200 delegater från ett femtiotal länder deltog. De flesta var att beteckna som kommunistiska men där fanns också representanter för brittiska Labourpartiet och ett antal antiapartheid-rörelser.

Det viktigaste resultatet av Khartoumkonferensen var att man där slog fast vilka befrielseströrelser som var att betrakta som legitima, autentiska, och därmed godkända. De som kvalade in i denna illustra grupp var angolanska MPLA, PAIGC från Guinea-Bissau, Frelimo från Moçambique, ANC från Sydafrika, Swapo från Sydvästafrika och – intressant nog – Zapu från Rhodesia. Inte Robert >>

Mugabes Zanu, alltså, vilket berodde på att den rörelsen tidigt hade etablerat kontakt med Kina som på det viset hade slagit in en kil i det ambitiösa sovjetiska upplägget.

På konferensen fastslog man också att det fanns starka ideologiska band mellan dessa ovan nämnda grupper och dessutom en nära anknytning till Sovjetunionen. Det sistnämnda var inte minst viktigt eftersom Sovjet konkurrerade med Kina om de afrikanska motståndsgruppernas gunst, i medvetande om att dessa var att betrakta som *governments in waiting*, som det kallades. Blivande regeringar förutsatt att de besegrade sina motståndare. Vilket de antogs kunna göra med sovjetiska vapen och annat stöd utifrån.

Baksidan av detta var att motsättningarna mellan legitima och icke legitima rörelser ökade. Det blev tydligt i Sydafrika där ANC fick argument för att motarbeta exempelvis rörelsen *Pan Africanist Congress*, PAC, och i Rhodesia/Zimbabwe där den enligt Khartoumkonferensen icke legitima rörelsen Zanu sedermera fick full kontroll och då tog hämnd på sin rival Zapu. Det finns anledning att fråga sig hur klokt det var att fokusera allt stöd i ett land på en rörelse. Det gynnade inte en demokratisk utveckling och mycket riktigt fick vi också

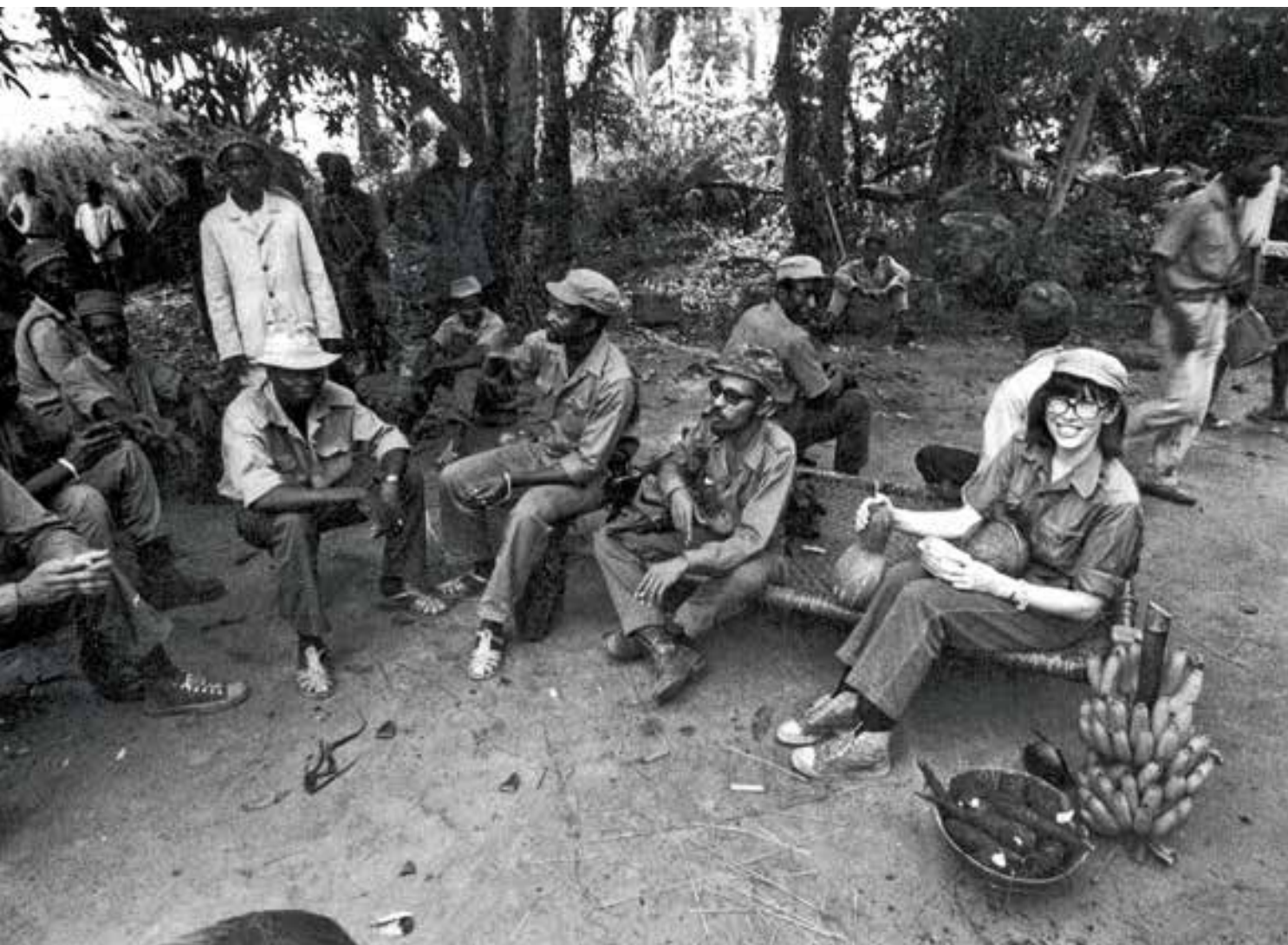
så småningom se hur alla befrielseströrelser förvandlades till despotiska regeringar som med olika metoder förhindrade uppkomsten av genuina parlamentariska flerpartisystem.

För Sveriges del betydde konferensen i Khartoum inte så mycket på det officiella planet. Med tiden visade det sig dock att svenska regeringar, såväl socialdemokratiska som borgerliga, skulle ge omfattande bistånd till de rörelser som i och med beslutet i Khartoum hade erhållit en favoriserad ställning hos Moskva. Med ett undantag, Zanu, som stöddes av det kommunistiska Kina och från första början blev en svensk favorit. Det här innebar att andra alternativa rörelser aldrig fick något svenskt bistånd.

Utåt sett, i den offentliga retoriken, var den svenska ståndpunkten hela tiden den att stödet till afrikanska befrielseströrelser enbart var humanitärt. Sverige skulle aldrig kunna anklagas för att på något sätt underblåsa väpnad kamp, var tanken. Alla som hade den minsta kunskap om sakförhållandena visste dock att det inte stämde. Den svenska regeringen överskred ofta gränsen till det enligt internationell rätt otillåtna – att blanda sig i ett främmande lands inre angelägenheter – men stödet till krigsföring gavs en humanitär förklädning.

Birgitta Dahl med
PAIGC-gerillan 1970.

FOTO: KNUT ANDREASSEN

Satt med i Humanberedningen: Per Wästberg.

FOTO: BERTIL S-SON ÅBERG/TT

”

Frihetskämparna kunde inte slåss med pil och båge. Därför fick de vapen från Sovjetunionen. De kunde inte heller slåss på tomma magar, utan kläder, bilar och kontanter. Därför fick de allt detta av Sverige.

Pierre Schori har i sin självbiografiska bok *Minnet och elden* mycket tydligt formulerat den svenska ståndpunkten. Han skriver: ”Sverige blev det första, och mycket länge enda västlandet, som gav ett politiskt obundet ekonomiskt och materiellt bistånd till befrielseströrelserna. Riksdagen hade 1969 fattat ett principbeslut om humanitärt stöd via Sida. Gränsen gick vid militärt stöd, men att kampen mot kolonialarméerna med sina vapen från Natoländer och den till tänderna rustade apartheidregimen i Sydafrika också behövde vapen förstod vi. Erlander, Palme och Torsten Nilsson tog intryck av framförallt Julius Nyerere [president i Tanzania, min anm.] som sade att frihetskämparna inte gärna kunde slåss med pil och båge mot stridsvagnar och kulsprutor. Palme var den förste regeringsföreträdaren som uttalade denna förståelse offentligt när han inkluderade detta i sitt tal inför TANU-kongressen i Tanzania 1971.”

Frihetskämparna kunde inte slåss med pil och båge. Därför fick de vapen från Sovjetunionen. De kunde inte heller slåss på tomma magar, utan kläder, bilar och kontanter. Därför fick de allt detta av Sverige.

Förre generaldirektören för Sida, Anders Forsse noterade likheterna mellan den svenska och sovjetiska synen på södra Afrika.

– Vi var medvetna om stödet från Sovjetunionen till de organisationer, inte bara i Sydafrika, som vi också stödde, berättar han. Som ämbetsverk var vi inte besvärade av det. För oss var det en fråga för utrikesledningen. Informellt, när man talade med höga vederbörande i UD kunde man ibland ställa frågan: ”Hur känns det att vara det enda landet som inte tillhör Sovjetblocket som stöder den här organisationen?” Ibland blev mina diskussionspartner i UD ganska besvärade av detta, av min fråga. Jag nöjde mig med att ställa frågan. Vi hade precis samma svårigheter i frontstaterna, i Angola och Moçambique framförallt. Båda regimerna [MPLA och Frelimo efter självständigheten] i de här länderna betraktades som kommunistiska eller kommunistinspirerade.

I Moçambique överraskade Frelimo under kampen för självständighet med en större militär effektivitet än någon kunnat ana. Stora områden erövrades där en civil administration sattes upp. Hur många civila dödsoffer som krävdes i kriget finns det inga exakta siffror på, men erfarenheten visar att andelen civila offer alltid är stor i afrikanska rebellkrig. Frelimos vapen kom från Sovjetunionen och andra östblocksländer. En stor del av övriga förnödenheter som krävs för att föra krig kom från Sverige.

Befrielseströrelsen PAIGC i den portugisiska kolonin Guinea-Bissau var en verklig vinnare. Under de första sex åren av svenskt officiellt stöd till väpnade grupper i Afrika fick organisationen två tredjedelar av det totala svenska biståndet till dessa rörelser. Denna favoriserade ställning förklarades med att PAIGC hade imponerat på svenska beslutsfattare. Ledaren Amilcar Cabral var erkänt skicklig på att skapa sympati för sin linje hos utländska politiker. En av hans varmaste anhängare blev riksdagsledamoten och sedermera riksdagens talman Birgitta Dahl. Hon besökte

befriade områden i Guinea-Bissau 1970. Det finns foton från den resan där Birgitta Dahl, iklädd gerillauniform och leende mot kameran, sitter i det som förefaller vara ett gerillaläger i djungeln tillsammans med en grupp soldater. Hon försökte inte på något sätt hemlighålla sin passion för den kommunistiska rörelsen PAIGC. Hon föreföll smickrad av att bli deras affischflicka.

PAIGC presenterade en lista på det materiel som efterfrågades från Sverige, och Sida fick genast problem med den. Många gånger var det omöjligt att bedöma om viss utrustning skulle kunna ha en militär användning eller inte. Det gällde i synnerhet fordon som givetvis kan användas civilt eller militärt, precis som man önskar. PAIGC ville ha lastbilar och mindre terränggående fordon, och så fick det bli. 1973 levererade Sverige 12 större och 6 mindre lastbilar, 15 fyrhjulsdrivna bilar av jeepmodell med släp och därtill några personbilar.

Sida kunde inte resa till befriade områden för att på plats inspektera hur dessa fordon användes. PAIGC hävdade alltid att de inte kunde garantera svenska besökares säkerhet. Amilcar Cabral tyckte inte att svenskarna skulle vara så ängsliga. Hans inställning var att allt stöd till PAIGC var humanitärt, oavsett form och innehåll, eftersom stödet var ägnat att föra mänskligheten framåt, som han uttryckte det. Det kunde bara tolkas som att han ansåg att även vapen utgjorde ett humanitärt stöd.

Sverige och Sovjetunionen blev PAIGC:s främsta bidragsgivare. Forskaren Tor Sellström skriver i sin bok *Sweden and National Liberation in Southern Africa* att det fanns en icke koordinerad men likafullt verklig de facto fördelning av Sveriges och Sovjetunionens roller i förhållande till PAIGC. Han tillägger att samma fenomen senare upprepades i stödet till befrielseströrelserna i Sydafrika, Angola, Moçambique, Rhodesia och Namibia.

Sverige breddade sitt bistånd för att inkludera alla de rörelser som stred för nationellt oberoende med militärt stöd av Sovjetunionen. När de portugisiska kolonierna erhöll självständighet vid mitten av 1970-talet förvandlades frihetskampen till inbördeskrig. Då kom Kuba att engagera sig starkt i framförallt Angola och hade under 1980-talet tiotusentals stridande soldater inklusive pansarvapen och flyg på plats. Samtidigt som både Angola och Kuba tog emot bistånd från Sverige.

Det samlade statliga biståndet till befrielseströrelserna i södra Afrika fram till början av 1990-talet uppgick till 9,5 miljarder kronor, uppräknat med konsumentprisindex. Avsikten var att bidra till byggandet av demokratiska rättsstater. Guinea-Bissau, Angola och Moçambique utgör idag några av världens mest korrumperade och rättsosäkra länder. Namibia och Sydafrika har mycket långt kvar innan de kan betraktas som väl fungerande demokratier.

En total genomlysning av Sveriges de facto samarbete med Sovjetunionen i stödet till marxistiska väpnade grupper i Afrika under flera decennier återstår att göra. ✱

Något på hjärnan?

Tänk om Charles Darwins teori om det naturliga urvalet inte bara handlar om gener. Tänk om det är en process som även utspelar sig i vårt medvetande och våra tankar.

Av Johan Frostegård

Evolutionsteorin och teorin om det naturliga urvalet sägs ibland vara den bästa idé någon fått. Även om ett flertal fritänkare före Charles Darwin insett att arterna genomgått en evolution, hade de inte mekanismerna klara för sig.

Man kan sammanfatta teorin i tre punkter: *för det första* finns det inom en art en variation mellan individer vad gäller olika egenskaper, *för det andra* är egenskaper delvis ärftliga och *för det tredje* så sprids dessa, genom reproduktion och överlevnad, olika mycket.

Märkligt nog verkar ingen i vetenskaps- och idéhistorien ha kommit på detta före Darwin även om somliga varit ganska nära. Skenbart enkla teorier kan vara nog så besvärliga att utveckla ens konturerna till. Man kan ändå säga att det inte var någon slump att just Darwin fick idéen. Han var i själva verket väl förberedd.

Man brukar säga att hans teori har tre källor.

Den första är brittisk nationalekonomi i allmänhet och Malthus (och i någon mån Ricardo) i synnerhet. Malthus menade att mänsklighetens öde var dystert, åtminstone för de sämre ställda. Befolkningen skulle alltid öka snabbare än tillgången på mat, tills detta reglerades med svält, krig och elände, varvid många dog och processen kunde ta fart igen. Idag vet vi att reproduktionen kan kontrolleras åtminstone i någon mån, även om detta inte ens idag sker överallt, situationen i vissa delar av Afrika kan nog beskrivas som Malthusiansk. Darwin läste Malthus skrift om befolkningsfrågan där den första upplagan publicerades redan 1798, med stort intresse och drog slutsatsen att detta nog stämde – i djurvärlden!

Den utomordentligt allmänbildade Darwin, som dessutom hade förmånen att vara förmögen, med rika föräldrar, studerade brett och osystematiskt, hoppade av läkarstudierna för att han inte stod ut med dissektioner och tänkte

ett slag bli präst. Men istället för att avsluta sina spridda och osystematiska studier, onyttiga med dagens New Public Management-tänkande inom svensk universitetsvärld, fick han erbjudande om att följa med på en spektakulär jordenruntresa (1831–36) med kapten Robert FitzRoy som hade återkommande depressiva besvär och till slut, mer än 30 år senare, tog livet av sig. Darwins roll var att hålla den ofta dystre kaptenen sällskap, samt bedriva allehanda studier.

Denna resa kan beskrivas som hans andra viktiga inspirationskälla. Han hade med sig ett bibliotek, där inte minst den store tyske mångfrestande naturforskaren Alexander von Humboldt fanns representerad med flera volymer. Resan varade alltså i fem år, och Darwin, med sin nära nog oöverträffade iakttagelseförmåga, drog kolossal nytta av den. Han noterade att finkarna på olika Galapagosöar skilde sig åt vad gällde näbbens konstruktion, och detta blev ett annat uppslag som ledde fram till hans stora teori: märkligt om Gud hade skapat finkar på de olika öarna med lite olika utseende. Enklare vore att tänka sig att de utvecklats för att bli bättre anpassade till de speciella villkoren på de faktiskt rätt olika öarna. Hans studier har för övrigt bekräftats av forskare på senare år.

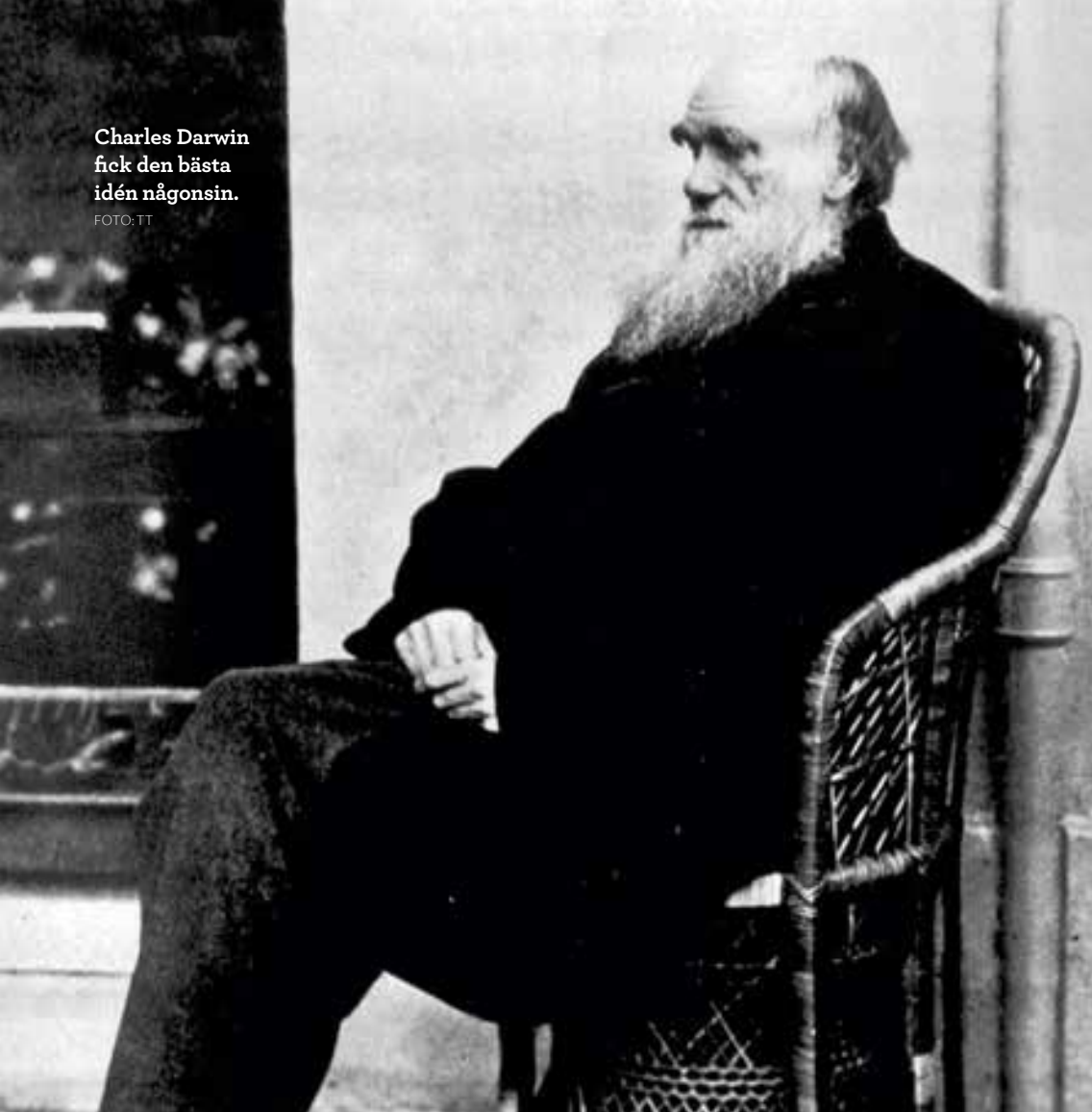
Den tredje källan till teorin anser man ofta vara hans goda kännedom om djuravel, han bodde på en herrgård på landet en bit utanför London, och var väl bekant med traktens bönder, vilka ju hade utmärkta kunskaper om avel och hur man kunde påverka fenotypen – de aktuella egenskaperna hos ett djur inom en art – genom att avla systematiskt och bara låta vissa individer inom arten fortplantera sig med varandra.

Ärftlighetsforskaren Gregor Mendels arbeten återupptäcktes efter några decennier, och under 1900-talets första decennier utvecklades vad som kallats den moderna syntesen, där genetiken och kunskapen om gener blev den valuta som evolutionen och det naturliga urvalet spelar med. Här uppstod förstås missförstånd

Johan Frostegård är professor i medicin vid Karolinska Institutet. Han är aktuell med boken *Evolutionen och jag*.

Charles Darwin
fick den bästa
idén någonsin.

FOTO: TT

”

Skenbart enkla teorier kan vara nog så besvärliga att utveckla ens konturerna till. Man kan ändå säga att det inte var någon slump att just Darwin fick idén. Han var i själva verket väl förberedd.

FOTO: XXXXX

och rena förlöpningar, som socialdarwinismen. Darwin själv ansåg tvärt emot denna lära att man absolut skulle hjälpa de fattiga och var dessutom bestämd slaverimotståndare.

En långvarig ännu inte helt avklarad diskussion inom evolutionsteorin är på vilken nivå urvalet sker. Att generna är viktiga är allmänt vedertaget. Själva urvalet är däremot ofta starkast på individnivå, vissa individer inom en art lyckas bättre än andra att sprida sina gener. En omstridd fråga är om selektionen även kan ske på gruppnivå.

Richard Dawkins populariserade evolutionsteorin i *Den själviska genen* (1976), som är mycket läsvärd och välskriven, även om vissa av resonemangen enligt in mening är en smula daterade – konstigt vore det annars! Utvecklingen inom genetiken har gått snabbt, och där man på den tiden tänkte sig att en gen hade en produkt, ett protein, som åstadkom vissa saker, vet man idag att gener ofta betyder mycket tillsammans med andra gener, och att de kan producera mer än ett protein, samt dessutom aktiveras på olika komplexa vis.

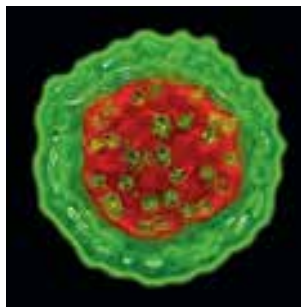
Men det kanske intressantaste uppslaget i boken finns i slutet, där Dawkins kastar fram tanken att naturligt urval kanske inte bara handlar om gener och inte bara om naturen utan är en mer generell mekanism. Tänk om det spelar en central roll i vårt sociala och personliga liv, till exempel i form av memorer och komplex av memorer: ideologier,

religion, tankefragment, melodisnuttar – högt och lågt. I så fall får man med den amerikanske filosofen Daniel Dennett tänka sig att teorin om naturligt urval, som kallats Darwins algoritmer har mycket vidare implikationer än naturen. Så fort villkoren för naturligt urval är för handen, så skulle enligt ett sådant resonemang en evolutionär process kunna starta, bortom vår kontroll, även om den utspelar sig i våra medvetanden och tankar. Hur är det i så fall med robotar och artificiell intelligens (AI) – kan deras framfart bättre begripas med evolutionsteorin?

Men innan jag diskuterar detta är det intressant att notera hur vi kommer överens med andra organismer, och då tänker jag mest på väldigt små sådana.

I själva verket kan man beskriva oss som sammansatta av många olika organismer. Ungefär 10 procent av våra celler är mänskliga, resten är framför allt bakterier, som finns på många ställen i kroppen, inte bara i tarmen. Beräkningar tyder på att bara en halv procent av våra gener är mänskliga, resten tillhör våra tysta interlokutörer, som lever på och av oss, men som vi är beroende av.

Vi är fulla av spår och rester i våra gener, i form av gamla virus som likt parasiter följer med på resan genom generationerna, och som förmodligen spelar en viktig roll. Ofta är dessa aktörer

Hepatit D-virus.

FOTO: BSIP/UiG/TT

”

Resistensutveckling hos bakterier är bara ett av många väldigt starka belägg för att Darwins evolutionsteori är så korrekt som något i vetenskapen kan bli.

stillsamma medhjälpare, vad som gynnar oss (och våra gener) gynnar dem (och deras gener). Ibland går det dock snett, tänk bara på smittkoppor. Infektioner klarar vi oftast av att bekämpa och vårt immunsystem tycks ha utvecklats i relation till vissa sådana under miljoner år. Ibland blir vi måttligt sjuka, på ett sätt som gynnar infektionens spridning, som snuva, hosta, för att inte tala om vinterkräksjuka.

Somliga infektionsagens (bakterier, virus, parasiter, svampar) tycks kunna påverka vårt medvetande och beteende, tänk bara på syfilisbakterien och de sena stadierna av syfilis, som var en dominerande orsak till svår psykisk sjukdom innan penicillinet kom, eller toxoplasma som påverkar gnagares beteende, men som också kan ha en effekt på oss människor. En växande litteratur beskriver även hur tarmbakterierna kan påverka oss, både negativt och positivt, det är en forskning som är i sin linda och ibland kan te sig lite väl spektakulär, men väl värd att följa.

Dawkins möjligen överbetonade idé om den själviska genen har alltså väldigt mycket att säga oss om mikroorganismerna och vi. De agerar så som teorin förutsäger utifrån genernas perspektiv.

Resistensutveckling hos bakterier är bara ett av många väldigt starka belägg för att Darwins evolutionsteori är så korrekt som något i vetenskapen kan bli, vilket inte hindrar att den kommer att byggas vidare, och säkert modifieras en del. Och som nämnts finns det olika uppfattningar när det gäller till exempel gruppselektion.

Membegreppet har gett upphov till en hel lära och Dawkins har inspirerats av andra tänkare, men myntade däremot själva begreppet mem. Mannen bakom *Den själviska genen* har en fallenhet för metaforer som sprider sig på ett frapperande sätt! En given kritik är att mem är svårt att definiera, på vilket sätt skulle de kunna vara uppbyggda som gener? Jag är den förste att hålla med om att begreppet är i vagaste laget. Mot detta kan man ställa att Darwin upptäckte den evolutionära mekanismen utan att ha någon aning om hur gener fungerade, han visste inte att de fanns, och att de sprider sig mellan generationerna i diskreta enheter, Mendel var inte känd ens bland experterna på den tiden. Min uppfattning är att mem och analogin med gener kan ha mycket att lära oss, framtiden får utvisa hur långt parallellerna kan drivas. Kanske sprids mem även genom lamarckiansk evolution, där omgivningen direkt påverkar ärftligheten, som i Jean-Baptiste de Lamarcks eget exempel med giraffernas halsar som blev längre då de sträckte sig efter löv, genom en direkt effekt på arvsanlagen – en uppfattning som inte är korrekt, även om dagens epigenetik trots allt har vissa lamarckianska inslag.

Memer kan delas in i kategorier: teknologiska som handlar om redskap, transporter; krig är ju mänsklighetens eviga följeslagare och krigsstrategier blir då exempel; kulturella mem med berättelser i fokus och berättelserna par preference är förstås olika religioner, samt myter, ofta uråldriga; själva metoderna som memerna använder sig

av för att sprida. Här kan man notera att de lyckats bra med dagens internet som kanske kan beskrivas som memernas listiga sätt att sprida sig, där våra hjärnor är de enda substraten, än så länge i alla fall. Listan kan göras längre och kan variera.

Även enkla ting som melodisnuttar kan nog många hålla med om har en säregen förmåga att spridas, smitta, tänk på Beethovens klassiska tema i femte symfonin eller något av Keith Richards riff, som i Satisfaction eller Honky Tonk Woman.

Om nu memer också är själviska, i den meningen att de som sprids mest är de som i någon mening lyckas bäst, vad skulle detta få för konsekvenser?

Utifrån ett sådant betraktelsesätt skulle memerna alltså använda sig av oss, eller våra hjärnor i synnerhet, som ett slags substrat, där de huserar. Det är möjligt att vi är mer beroende av dem när vi tänker än vi gärna vill medge, frågan är om vi ens kan tänka så bra utan dem!

Människans evolution har sedan länge haft kulturen som en viktig omgivningsfaktor, som det naturliga urvalet ”tar spjörn” emot. Ett tidigt exempel är att när människor lärde sig göra maten, speciellt köttet, mer lättuggat, vare sig detta skedde genom uppvärmning över eld, eller genom fördelning med knivliknande stenflisor fick detta en kolossal betydelse genom att möjliggöra ett mycket mer effektivt och produktivt födointag, varigenom tarmen kunde avsevärt förkortas och energi blev över till hjärnan, som är större i förhållande till kroppsstorlek än hos något annat däggdjur. Man får tänka sig att detta bara är ett tidigt exempel – sedan dess har kulturen i vidare bemärkelse och säkerligen memerna också, utgjort en hel del av den miljö i vilken vår mänskliga och pågående evolution äger rum.

Genomtränger mem och memkomplex hela vårt tänkande, är själva förnuftet i någon mån uppbyggt av, eller rentav korrumperat av dem? Så illa tror jag inte att det är. Snarare tänker jag mig att det finns en membefriad, upplyst och förnuftig fakultet i medvetandet. Förnuftet kanske inte behöver ord och språk så mycket som vi nog gärna tror, även djur kan visa upp både förnuft och intelligens – där memerna inte på allvar gjort sitt intåg i någon större grad åtminstone.

Själv tycker jag det är frapperande att idéer, övertygelser, föreställningar och moden (även intellektuella) – mem och memkomplex – sprids på ett sätt som påminner om infektioner. Vilket redan antyds i hur vi talar om vissa företeelser: man får något på hjärnan och företeelser som sprids snabbt genom imitation och kopiering och ofta även modifiering på internet kallas virala.

En självmordsbombare går in i en stor folkmassa och spränger sig själv och många andra – är han eller hon besatt eller styrd av mem och memkomplex som löper amok?

Memer kan vara mer triviala företeelser, som hur man firar jul eller midsommar på många håll i Sverige, men också mer ominösa, som ideologier och religiösa övertygelser. Dessa kretsar inte sällan kring teman. Ett sådant är ”vi och de”, som

”

Människans evolution har sedan länge haft kulturen som en viktig omgivningsfaktor, som det naturliga urvalet 'tar spjärn' emot.

säkerligen är en genetisk benägenhet vi människor, sociala djur som vi är, har med oss sedan urminnes tider, inte som ett determinerat beteende, utan som en tendens, en benägenhet, som lätt kan förstärkas. Antisemitism är förstås en viktig och ytterst stark sådan indelning, som gång på gång tycks kunna omformera sig och dyka upp igen, i väntade och oväntade sammanhang. I marxismen är klasserna den avgörande kategorin, där klass står mot klass, arbetarklass mot kapitalister. Nu tycks det marxistiska memkomplexet ha anpassat sig till förändrade villkor, kategorierna har muterat och nu är "vi och de" uppdelat med avseende på genus, etnicitet, intersektionalitet och så vidare. Inom religionen liksom ideologin kan indelningen lätt urarta i besatthet, där man får behandla otrogna illa. Typiskt för dessa exempel är att man tilldelar en minoritet skulden för allt möjligt, och då även stärker det egna reviret och "vi".

Pangloss var som bekant en huvudperson i Voltaire's *Candide*, som påminner om filosofen Leibniz, och som driver en tes enligt vilken vi lever i den bästa av världar, även om den "i det enskilda fallet" inte behöver se så ljus ut. Den amerikanske evolutionstänkaren Gould beskrev detta som panglossianism, när han kritiserade dem som tänkte sig att allt i naturen hela tiden var adapterat, anpassat, på ett lämpligt vis – här hade han förstås Dawkins adaptionism i sikte. Panglossianism har en benägenhet att dyka upp i alla möjliga sammanhang, något muterad. Inom nyliberala strömningar i allmänhet hamnar man ofta i ett sådant tänkande, marknaden leder till den bästa möjliga av världar. Religionerna har ofta något liknande att säga om ondskan, väldigt spridd i världen: Gud har

gjort världen så bra som den kan bli. Att ondskan ändå finns kan förklaras på olika vis, men grundackordet är panglossianskt.

Vad som behövs som ett av flera motmedel är den vetenskapliga attityden där allt är provisorier som måste prövas och omprövas, och då måste man förstås tillägga att även vetenskap kan stelnas i dogm och "vi och de"-tänkande. Utan detta ständiga korrektiv kanske vi står oss slätt i tider av "posttruth", faktoider och robot-tweets, falska nyheter – andra exempel på memmer och memkomplex – vilka likt amoklöpande infektioner sprider sig enbart till egen nytta i en snäv mening: sin egen spridning.

Ett annat område där jag tror att ett evolutionärt tänkande kan bidra till att bättre förstå en svårbegriplig utveckling är inom artificiell intelligens (AI), maskinlärande och robotar som tar över våra jobb i framtiden, även sådana som man tänkte sig som förskonade. En föraning av vad som komma skall kan man lätt få genom att betrakta det urgamla kinesiska spelet Go, som lär vara av ett annat slags komplexitet än schack, där datorerna ju sedan länge slår människor ur brädet.

Artificiell intelligens, datorer med självlärande egenskaper, i det här fallet Googles robot som sattes att slå människor i Go påminner om naturligt urval genom evolution, där en selektion sker, och det som i någon mening fungerar överlever.

En lärdom är nog att så länge mänskligt skapande är fritt och föga regelstyrt och inte innehåller determinerade förlopp, så ökar våra chanser att hålla AI stängden – även Go, och än mer schack är ju regelstyrt. Sedan får vi nog finna oss i att datorer kommer att vinna litteraturtävlingar, men det kanske blir rimmade dikter först? Samt deckare – vilka ter sig lättare att sätta på formel än mer komplexa litterära verk.

Vad händer den dagen AI släpps lös på allvar, fritt spelande varhelst den kan? Jag tror man kan förstå den bättre som en variant av vanligt liv, vårt till exempel, där Darwins algoritmer styr och ställer och spelar fritt och då kan nästan vad som helst hända. Både robotar och AI kan förstås löpa amok, och vända sig mot oss, än värre lär det bli om de lär sig reproducera sig (med viss, liten variation samt ärftlighet, så det finns utrymme för naturligt urval).

Är det till och med så att naturligt urval spelar en roll i hur vi tänker? Vad släpps fram och blir medvetet, av allt det som vi skulle kunna tänka, prototankar, idéfragment? Hur sker selektionen?

Ett sådant synsätt som skisseras här kanske innebär ytterligare en degradering av människan som tillvarons centrum – både fysikens landvinningar och själva evolutionsteorin anses ofta göra just detta: flytta ner människan från en piedestal som skapelsens krona.

Men om vi är invävd i Darwins algoritmer, även i vårt innersta väsen och även när det gäller nya företeelser som AI, robotar som kanske löper amok på vår bekostnad om det gynnar deras egen reproduktion, är det åtminstone bra att känna till. Då kanske vi kan verka för fredlig samexistens. ✨

Omänsklig:
replikanten
Nexus-6
löper amok i
Bladerunner.

FOTO: GETTY IMAGES

Många sätter likhetstecken mellan liberal och demokrati. Men frågan är om det är så klokt att göra dem till begrepp som förutsätter varandra.

Demokrater på olika sätt

Av Emil Uddhammar

I en påannons för ett samhällsprogram i radion nyligen sades att man skulle göra en översikt av hur det står till med den "liberala demokratin" i världen. I läroböcker och akademisk diskurs används idag allt oftare denna term för att beskriva parlamentarisk demokrati med fria val, rättsstat, yttrandefrihet, församlings- och organisationsfrihet samt öppna och fria medier.

Frågan är dock hur klokt det är att göra likhetstecken mellan liberal och demokrati, eller att göra dem till begrepp som förutsätter varandra?

LIBERALISMEN HAR SINA fördelar, men den innefattar också – eller i varje fall en schattering av den – ett slags ideologisk imperialism, som den inte sällan delar med mer vänsterinriktade ideologer och ibland med feminismen. Enligt denna variant av liberalismen är demokrati detsamma som ett mycket specifikt innehåll i politiken.

Frågor som ofta nämns – och här vill jag inte ta ställning till om de i sig är rimliga eller riktiga, utan endast ge dem som exempel – är rätt till abort, rätt till vigsel för homosexuella samt andra frågor som främst gäller sexuella minoriteter. Olika former av identitetspolitik för minoriteter brukar också inkluderas, såsom rätt att idag kräva ursäkter och kompensation för diskriminerande politik de anser sig ha varit utsatta för under tidigare skeden av historien.

Mer extremt tar detta sig uttryck på campus runtom i USA, där minoriteter – eller i alla fall företrädare för minoriteter – anser sig "kränkta" om en talare inbjuds, som står för andra åsikter än dessa företrädare själva hyser. I Sverige avkrävs normalt av en politiker att denne kallar sig feminist.

EN ANNAN FRÅGA som brukar betraktas som en självklar demokratisk och liberal värdering är fri rörlighet av människor inte bara över gränserna i Europa, utan också i vissa fall att gränsen in till Europa skall vara helt öppen. Andra är mer kritiska mot en sådan öppenhet, och de sägs då inte ingå i värdegemenskapen.

Den tysk-amerikanske statsvetaren Jan-Werner Müller har även tagit upp termen "illiberal demokrati" i sin bok *What is populism* (2016). Begreppet myntades 1997 av Fareed Zakaria, och beskrev det faktum att många stater då visserligen börjat hålla regelbundna allmänna val, men att de där emellan undertryckte demokratiska fri- och rättigheter. Müller är kritisk mot detta ordval och menar att termerna liberal och demokrati bör separeras.

Herbert Tingsten beskrev demokratin som överideologi i sin essä "Demokratin idéer" från 1945:

Tron på demokratien är icke en politisk åskådning i samma mening som exempelvis konservatism, liberalism och socialism. Den innebär en uppfattning om statsstyrelsens form, om tekniken för politiska avgöranden, icke om de statliga beslutens innehåll och samhällets struktur. Den kan alltså betraktas som ett slags överideologi, i den meningen nämligen, att den är gemensam för skilda politiska åskådningar. Man är demokrat, men därjämte konservativ, liberal eller socialist.

MÜLLER ARGUMENTERAR på ett liknande sätt, och påpekar att det finns samhällen och politik med olika ideologisk riktning, men som ändå är demokratier. Han erinrar om den katolske teoretikern Jacques Maritain, som var en av författarna till FN:s

”

Finland har fört en betydligt mer konservativ politik vad avser både försvar och jordbruk, men är ändå en demokrati i lika hög grad som Sverige.

Herbert Tingsten
betraktade demokratin
som en överideologi.

FOTO: SÖREN HOFFMAN/TT

deklaration om de mänskliga rättigheterna. De kristdemokratiska partierna i Europa har länge haft en kritisk inställning till fri abort, velat verka för kristna värden i skolan och förordat en familjeorienterad socialpolitik.

Tilläggas kan att socialdemokratiska partier fram till mitten av 1980-talet verkade för en korporativ samhällsordning tillsammans med starka fackföreningar, inklusive strikt kontroll av kapitalflöden och med tydlig lokaliseringspolitik för privata företag. Innehållsligt är det för övrigt väldigt likt det som nu Donald Trump verkar för i USA med hans politik "America first".

Vi glömmar lätt att de stora partierna S och M länge förde en mycket restriktiv flykting- och invandrapolitik – fränsett en viss arbetskraftsinvandring – men man kan därför inte rimligen hävda att Sverige inte var en demokrati före 1970-talet.

Idag kan man också vara grön i sin ideologi och exempelvis kritisk mot frihandel, förorda lokalt producerad mat och höga skatter på vissa former av energiutvinning. Det är inte liberalt, men det gröna partiet kan ändå vara fullt demokratiskt i Tingstens mening.

YTTERLIGARE EN KÄLLA till förvirring är att termen "liberal" i USA betecknar vänster i allmänhet, medan samma term i Europa och Storbritannien för tankarna till Wilhelm von Humboldt och John Stuart Mill, alltså till en mer klassisk liberalism. Denna olikhet i definitionen kan vara ännu ett gott skäl till att inte slentrianmässigt föra samman termen liberal med demokrati.

En annan aspekt är frågan om eliterna, medborgarna och demokratin. Den "liberala elit" som det numera talas om kan anses ha skapats efter att Tony Blair och Gerhard Schröder i början av 1990-talet grundade den "tredje vägen" inom socialdemokratin.

Samtidigt var många högerpartier på motsvarande sätt starkt influerade av den ekonomiska liberalism som Storbritannien och USA förordat under Margaret Thatcher och Ronald Reagan. Åter tycks det – som under keynesianismens storhetstid – bara finnas en officiell ekonomisk doktrin som är den rätta. Carl Bildt talade om "den enda vägens politik".

Givetvis fanns det andra vägar att gå – mer protektionism, att inte ha självständig riksbank, att sätta restriktioner på internationella kapitalflöden. Vi ser det nu delvis i USA. Problemet, som Jan-Werner Müller framhåller, är att de liberala eliterna i Bryssel och i USA, liksom i Sverige, menade att denna politik var *nödvändig* – att vi alltså stod utan val, eller i alla fall utan rationella val. Detta var den dominerande ideologin.

PÅ SAMMA SÄTT som populisterna enligt Müller menar att de står för vad "folket" anser, menar de liberala eliterna att deras politik är "nödvändig".

Om en väljare frågar varför en viss politik förs, och får till svars från politikern att "vi för den därför att den är nödvändig" är det naturligtvis ett otillfredsställande svar. Eftersom politikern inte tar sig tid att lägga fram argument *varför* den förda politiken är önskvärd, misstänker väljaren att politikern ser väljaren som okunnig och dum. Det uppfattas lätt som att det inte är värt mödan och tiden att förklara – väljaren skulle troligen ändå inte förstå. Enklare då att säga att politiken är nödvändig. Givetvis uppfattas detta av väljaren som arrogant.

Jan-Werner Müller anser att partier som bygger på politisk populism gynnas, då eliterna ger svaret att politiken är "nödvändig". Sannolikt har han rätt. Det tycks straffa sig i längden, att inte betrakta väljarna som vuxna människor.

Politik är att vilja, som någon sade. Tag jordbrukspolitiken och försvarspolitiken i Sverige respektive Finland. Båda länderna gick med i EU med dess jordbrukspolitiska ramverk CAP 1994. Inom jordbrukspolitiken har Finland sedan dess bevarat småjordbruk, jordbruksareal och självförsörjning, medan Sverige fått nästan bara storjordbruk, kraftigt minskad areal och slopat självförsörjningen. Det är två helt olika inriktningar och utfall, trots samma institutionella ramar.

ÄVEN FÖRSVARSPOLITIKEN har utvecklats helt olika, med nedrustning och fokus på internationella insatser i Sveriges fall, medan Finland i stort behållit sin försvarsförmåga och ett territorialförsvar. Ändå har vi haft en nära nog identisk omvärld att förhålla oss till.

Här skall jag inte argumentera för att avreglering och "elitens" liberala samförstånd alltid är sämre eller bättre politik, utan inskränker mig till att konstatera att det nästan aldrig är *nödvändigt* att föra en viss politik.

Det visar också att liberal och demokrati inte är samma sak. Finland har fört en betydligt mer konservativ politik vad avser både försvar och jordbruk, men är ändå en demokrati i lika hög grad som Sverige.

Det kan hävdas att också demokratin som överideologi och procedur har ett innehåll – rättsstaten och de demokratiska fri- och rättigheterna. Det är riktigt. Det är dock inte detsamma som att slentrianmässigt och utan närmare definition sammanföra liberal och demokrati till ett gemensamt begrepp.

Emil Uddhammar är professor i statsvetenskap vid Linnéuniversitet.

TEMA

VÄRLDEN EFTER HISTORIENS SLUT

Omvälvande händelser och trender i politiken utmanar etablerade ordningar. Historien tycks inte längre vara slut. Axess har bett tolv skribenter resonera kring fritt valda delar av det nya läget. Resultatet är en högaktuell mosaik: om världen, om säkerheten, om Sverige.

Suget efter det nya

Kanske finns det en komplexitetsgräns för samhällen.
Att Sverigedemokraterna saknat inflytande blir en tillgång för partiet.

Av Nicklas Lundblad

Datavetaren och komplexitetsforskaren Samuel Arbesman påpekar i sin nyligen utkomna bok *Overcomplicated. Technology at the Limits of Comprehension* (Current 2016) att vi behöver nya metaforer för de system som omger oss. De finansiella, tekniska och politiska system som vi ingår i kan inte längre beskrivas meningsfullt med mekaniska metaforer. Vi måste, om vi vill förstå dem bättre, beskriva dem som biologiska organismer – och därmed också ge upp förhoppningen om att kunna förklara dem lika enkelt som vi kan förklara en maskin. Vi lever inbäddade i en mängd olika system som är lika svåra att förklara som en fjäril eller en blomma – system som beter sig på olika sätt, utvecklas och förändras, men som inte kan reduceras till ett antal tydliga mekanismer eller funktioner. System som vi inte kan förklara, utan tvingas försöka förstå. System som i någon mening lever.

Ingen vet egentligen hur många procent av handeln på börsen som är algoritmiserad. Siffror som 75 procent snurrar runt i reportage och rapporter, men det går ytterst inte att veta. Inte alla robothandlare identifierar sig som robothandlare. Precis som inte alla online robot pokerspelare identifierar sig som robotar. Ändå vinner de, eller slår i alla fall oss människor – och det system som blir resultatet blir långsamt alltmer svårkontrollerat och ogenomträngligt. Marknaden har sedan länge varit en cyborg och har passerat gränsen för när biologiska system – du och jag – kan förstå grunderna för hur den förändras. Den är en organism, inte en maskin. Komplexiteten skapar enorma värden, men kan lika snabbt radera dem – utan att det går att enkelt förstå eller förklara hur det skedde.

I soldiset i det apokalyptiska landskapet ser vi de ryckiga och släpiga rörelser som vi kommit att förknippa med zombien. En skugga hackar sig fram över ett fält, litet på sned. Vi kan inte hantera en global finanskris, noterade Max Brooks, författaren till *World War Z* – ett av många verk i en generade rik flora av undergångsberättelser. Men vi kan skjuta en zombie.

Tjusningen i zombieapokalypsen är uppenbar. Vi kan börja om. Apokalypsen är inte bara den stora jämställdheten – alla går under – den är också den stora förenklingen.

Befrielsen ur komplexiteten. Känslan av att sitta fast i ett system av system, sammankopplad och uppkopplad över kontinenter och landsgränser, i händerna på en liten elit som förmår röra sig fritt mellan städer, kontexter och förståelsehorisonter. Känslan

av maktlöshet när du inte ens är en kugge i maskineriet – du är bara en punkt i statistiken, i en datamängd som växer allt snabbare, fylld av meningslösa korrelationer.

Tänk om vi kunde börja om.

Zombieapokalypsen lovar två saker. Enkelhet och gemenskap. Allt är enkelt: dö inte, bli inte biten, skaffa mat, vapen, bensin – och du kan endast överleva tillsammans med en liten grupp av andra, pålitliga människor. Med dem kan du börja bygga upp en ny verklighet, en ny politisk bas – ett sätt att leva tillsammans. En ny stat.

Platons Sokrates oroar sig för att det är friheten som leder till tyranniet i den nionde boken i *Staten*. Den myckna friheten plattar ut ansvaret och leder till ett kaos där en stark ledare stiger fram. Regler, värden och institutioner åsidosätts i ruset efter friheten. Snart håller inte samhället samman, och i sönderfallet stiger tyrannen fram.

Det är inte så vår värld utvecklats. Det är inte friheten som föder tyrannen, utan komplexiteten. Den tätt sammanknutna väven av korrelationer och kausalitet som snabbt blir så intrikat att vi inte längre förmår revidera den. Vi kan inte förklara vad det är som sker, men vi passerar sedan också en annan gräns, där vi inte längre kan förstå vad det är som händer.

Vi kan bara acceptera eller förneka.

Arbetstillfällen försvinner från den lokala fabriken, och vi har en vag känsla av att det har att göra med den Andre. Med någon, någonstans som tagit dessa jobb. Oklart hur. Eller varför.

De försvunna jobben avtecknar sig mot ett böljande pussel av obegripliga bitar. Globaliseringen, säger någon. Automatiseringen, säger en annan.

Snart försvinner alla jobb, säger en tredje.

Det är då tyrannen dyker upp. Han eller hon lovar inte i första hand att jobben skall komma tillbaka, utan att det kan vara enkelt. Att det finns rätt och fel, och att felen skall sonas av dem som begått dem. Jobben kommer tillbaka, för de har flyttat utomlands som en del av det obegripliga, som nu skall lösas upp.

Det spelar ingen roll vad valrörelsen handlar om. Det viktiga är att komplexiteten löses upp. Det finns en fiende, det finns enkla åtgärder – det går att bygga en mur. Det går att stänga en gräns. Det går att säga upp alla dessa handelsavtal som kastar långa ekonomiska skuggor in i landet.

VÄRLDEN EFTER HISTORIENS SLUT

Enkelhet och gemenskap utlovad: zombieapokalyps.

FOTO: MIGUEL SCHINCARIOL/TT

Den postapokalyptiska tv-genren är den kanske mest optimistiska konstform som vuxit fram under 2000-talet. Oavsett om det handlar om zombies, utomjordingar, demoner eller oförklarliga fenomen så repar sig mänskligheten. De kommer samman och formar nya samhällen. De söker sig till källorna och enas kring en ny konstitution. Ad fontes! De överlevande bygger kring sina egen politiska erfarenhet och sina egna tankar om gemenskap. Geografin krymper till en punkt. Ingen bryr sig om vad som händer bortom horisonten. Det finns inga länder, inga stater, utan endast ett hem.

Utanför grindarna vandrar de själlösa, de hungriga. Stängsel och murar skyddar den egna, bräckliga idyllen.

På rätt sida stängslet, emellertid, där finns den enkla lycka som endast kan födas ur meningsfullt arbete och en känsla av att höra till. Hellre, tycks genren utbrista, ett samhälle under belägring än ett upplöst samhälle som fogats samman med en global och ansiktslös komplexitet.

O heliga enfald, utbrister en alltmer rotlös elit när den ser den gamla gumman komma med tändveden till brasan – om och om igen. Där mitten förut var det slagfält där politiken hade sin tyngdpunkt är kanterna nu istället den politiska terräng som är mest åtråvärd. Ju längre ut på kanterna, desto enklare världsbild. Antingen är det främlingen eller så är det kapitalet som får tjäna som referenspunkt för kampen. Målet är dock detsamma – den stora förenklingen, och kanske också återvändandet till en värld som lät sig beskrivas, kontrolleras och förklaras.

Det är inte omöjligt att det finns en komplexitetsgräns för samhällen. En punkt bortom vilken de inte kan fortsätta att fördjupas, utan alltid faller samman.

En gräns för hur sammankopplad världen kan bli, en barriär för teknik och ekonomi som omöjliggör en enda globalt sammankvävd livsform. Kanske vore det märkligt om så inte vore fallet. Den berömda sociobiologen E O Wilson konstaterar att det finns mycket få varelser som organiserar sig socialt, kanske en handfull av alla de olika organismer som ryms i det darwinistiska trädet. Myror, getingar, bonoboapor – alla har det de gemensamt att de organiserar sig i olika sociala konstellationer och former.

Robin Dunbar har gissat att vi som människor, som primater, kan ha runt 150 vänner – oavsett vad det står i våra sociala nätverk. Det har att göra, menar han, med rent biologiska fakta – storleken på vår neocortex, den kanske mest avancerade delen av vår hjärna.

Kanske finns det en rent biologisk gräns för hur socialt komplexa system som vi kan hantera – en gräns vid vilken vår längtan efter enkelhet blir så stark att den åsidosätter alla andra hänsyn.

En myrstack kan inte bli hur stor som helst.

Denna drift skulle kunna vara lika stark som någonsin Freuds Eros och Thanatos. Ja, mellan kärleken och döden är det kanske enkelheten som vi åtrår mest?

Se där en politikens gränssats.

Nicklas Lundblad är fil dr i informatik och adjungerad professor vid KTH.

Fältet ligger fritt

Vägen mot bättre tider är inte så krånglig. Politikerna behöver förstå de civila samhällsbärarna.

Av Widar Andersson

Det är svårt att vara samtida med sig själv. Risken för felbedömningar av sitt eget avgränsade nu är mycket stora. Distansens kyla krävs inte så sällan för att kunna dra ut några eventuella linjer mellan historiska händelser och det nyligen inträffade. För att inte tala om linjer mellan historien, det nyligen inträffade och det ännu inte inträffade.

För ungefär ett kvarts sekel sedan inträffade en rad dramatiska och sensationella händelser i världen och i vår närhet. Sovjetunionen bröt samman och försvann, Berlinmuren revs, Tyskland enades och Nato bombade mitt i Europa.

Som vi nu vet tog historien inte slut när östblocket och Sovjetkommunismen gick i drickat. Tvärtom står vi åter omgivna av dramatiska och sensationella händelser som skakar om de grundvalar många av oss trodde var just grundvalar av det mer beständiga slaget. För att låna ett centralt begrepp från socialdemokraternas valrörelse 2014 så känns det som om ett och annat håller på att gå sönder i samhällstillvaron.

Samtidsreservationen i textens första stycke betyder att det finns risk för att nutidshändelser kan övervärderas, undervärderas, missförstås och ibland inte ens noteras. Det som diskuteras mest hett och intensivt just nu kanske bara var ett kort hack i kurvan. Medan andra av de samtida händelserna som knappt ens bevärdigas någon uppmärksamhet alls i efterhand visar sig vara själva kurvan; och det var vi som var hacket.

Med detta väl sagt så har jag hur som helst dristat mig till att skapa en kort lista av händelser och förlopp som kan träs upp på den gemensamma tråden "söndrigheter som påverkar vår tillvaro här och nu vårvintern 2017":

EU känns lite trasigt. För första gången har ett land bestämt sig för att lämna unionen. Storbritannien har förvisso aldrig varit någon kärnstat i EU. Det stora landet gick med i EG sent och lämnar EU tidigt. Men hur man än vrider och vänder på saken är brexit självklart ett stort bakslag för EU och för den kungstanke om Europas enande som så starkt präglade tiden efter andra världskriget i allmänhet och kanske i synnerhet perioden efter Sovjets fall.

Revorna tycks också bli allt större i världsreligionen islams väv. Blodiga inbördeskrig likt nu i Mellanöstern är i och för sig inget nytt för islam. Migration och folkvandringar ökar dock trycket på religionen. Medan små rännilar av halvkriminella loser åker från Sverige och övriga västvärlden för att mörda och kriga i islams namn, har floder av "vanligt folk" lämnat och lämnar de islamiska krigs-

hårdarna och diktaturerna för att söka sig mot västliga livsstilar och mer frihetliga livschanser.

Upplevelsen är att även USA riskerar att gå sönder. Ett icke föraktligt antal av de amerikanska väljarna har röstat fram en president som så här inledningsvis i vart fall förefaller att gå på tvärs mot det mesta av de förväntningar om västligt ledarskap som traditionellt riktas mot presidenten i USA.

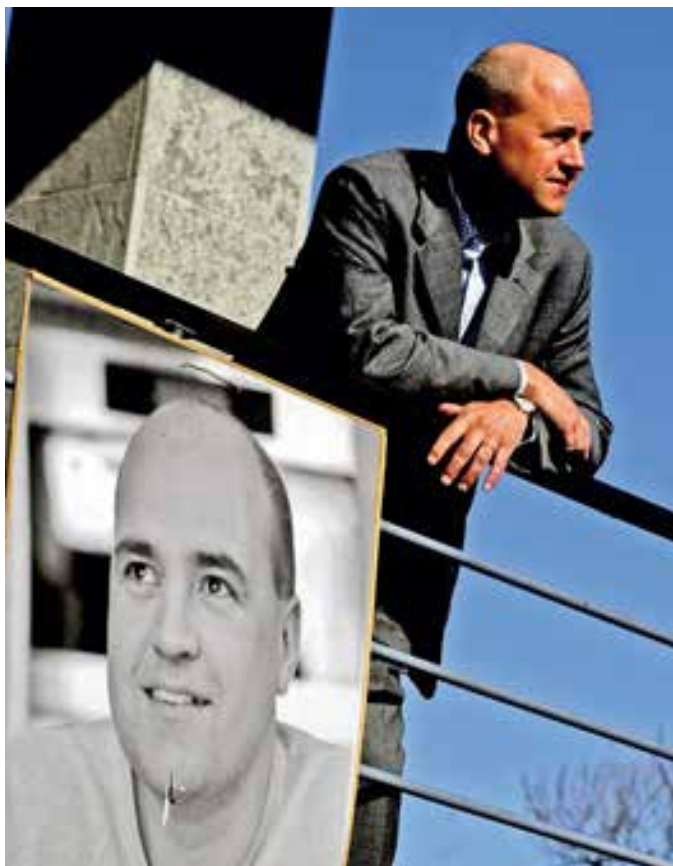
Vänstermannen Göran Greider twittrade förtjust (13/1) om att borgerligheten i Sverige och USA kommer att få problem när USA faller i anseende. Man tar sig för pannan. Som om det är "borgerligheten" som får isolerade problem om USA lämnar över rollen som världspolis till förslagsvis Ryssland, Iran och Turkiet?

Partierna håller på att gå sönder. I det stora landet i väster chockades både Demokraterna och Republikanerna av kandidater – Bernie Sanders och Donald Trump – som kom in från sidan och tog över. För Donald Trump höll det hela vägen fram. Fast väl framme kanske det blir som den forne statsministern Göran Persson spår i DN (2/2) att Donald Trump avsätts av sina egna när de inser att de har en "galen president" som hotar deras återval till kongressen? Det gamla anrika Labourpartiet i Storbritannien har tagits över av vänstersektorer som via medlemsomröstningar gör partiet alltmer renlärt och ovalbart. Av det franska socialistpartiet – som för fem år sedan värkte fram en president – är mest bara stridande spillror kvar. I Sverige undrar alltför med visst fog vad gamla storheter som Socialdemokraterna och Moderaterna egentligen är för något nuförtiden? Det knakar i fogarna även i det lilla och relativt nybildade Miljöpartiet. Under regerandets vedermödor har partisplittringen ryckt riktigt nära. Ingen av de kända partipolitikerna i Sverige når upp till särskilt höga förtroendesiffror. De samlande gestalterna i politiken lyser med sin frånvaro.

Höger-vänsterparadigmet är knackigt och rostigt och alls inte så mobiliserande som långt tillbaka i tiden. Vilket beror på att höger och vänster inte längre förmår att fånga in de mest motstående konflikterna i flera tunga frågor som till exempel migration, klimat, nationalism och terrorism.

Medierna känns väl heller inte vara helt på toppen. Flera stora och små kommersiella och statligt finansierade medier har kort sagt inte firat några sakliga högtidsstunder under senare år. Kombinationen av flera års exceptionellt hög invandring och framgång-

VÄRLDEN EFTER HISTORIENS SLUT

Fredrik Reinfeldt knöt nya band.

FOTO: JEPPE GUSTAFSSON/TT

ar för SD har helt enkelt blivit för mycket för många. Den klassiska journalistvinkeln – granska makten kritiskt – gjorde halt vid Migrationsverkets och migrationsministerns portar. Faktum är att Sanna Rayman som då arbetade på *Svenska Dagbladets* ledarsida var den första som valde att publicera de offentliga uppgifterna om Migrationsverkets otroligt höga kostnadsberäkningar. Inom övriga traditionella medier sträckte sig granskningslusten inom detta härad på sin höjd till Sverigedemokraternas inre liv. Hela det här paketet har nött på förtroendet för medierna; säger de verkligen som det är? Eller är det uppfostringsmedierna som är i farten?

Allt detta mer eller mindre söndriga leder fram till den första slutsatsen i denna text: Det är framförallt de politiska eliterna som har gått sönder. Det är där skon skaver som allra mest.

Nedgången för samhällets eliter har nära och täta orsakssamband med sådant som trasiga partier, knackiga högervänsterkonflikter, med medier som sett bättre dagar och med problemen i EU.

Myllan där samhällseliten gror och hämtar sin näring har lakats ur. Vilket enligt min andra och avslutande slutsats i detta sammanhang är en effekt av eliternas alltmer utsträckta avstånd till det samtida civila samhället.

Den växande distansen till det civila samhället har förmodligen inte ägnats den uppmärksamhet som saken är värd. Många insider har nog överhuvudtaget inte lagt märke till utvecklingen. Tvärtom

*Många insider har nog
överhuvudtaget inte lagt
märke till utvecklingen.*

uppfattar de sig såsom varande mycket nära det civila samhället. Vilket kan bero på att det civila samhället framlever sina dagar i två versioner. En ”äkta” och mer oborstad upplaga där människor och rörelser av olika slag, av fri vilja och i självständiga former skapar och utvecklar medborgerliga uppfattningar och trender. Typ köksbordssamtal men utan Gudrun Schyman som samtalsledare.

Den andra varianten av det civila samhället är närmast att betrakta som ett slags klienter till välfärdsstaten. Bulken i detta slags civilsamhälle utgörs kort sagt av etablerade föreningar och offentliga personer som är väldigt ”elitnära” i sina själva existenser och i sina formerande perspektiv till livet och tingen.

Det tidigare kommunalrådet i Örebro Staffan Werme (L) resonerade tänkvärt på DN Debatt (23/1 2017) om tillståndet för det civila samhället. ”Om de offentliga medlen till partierna tas bort, skulle merparten av partierna förtvina. Partiernas beroende av sina medlemmar är marginellt. Sannolikheten att många ledande politiker mer ser sig som företrädare för den offentliga sektorn som föder dem, än som representanter för det civilsamhälle de borde företräda, är stor.

Med detta ömsesidiga beroende av offentliga medel, skapas en ogynnsam situation för såväl tillväxt som stabilitet hos den civila sektorn. Istället för att vara grunden för välfärdssamhället, blir civilsamhällets aktörer klienter till den offentliga sektorn, välfärdsstaten.”

Den politikerskapade versionen av civilsamhället har mer eller mindre sugits upp av – blivit en del av – den offentliga sektorn.

Vilket en smula hårddraget betyder att när politiken tror att de frottar sig med det civila samhället så umgås de i själva verket med ett slags kloner av sig själva som bär på liknande värderingspaket och omvärldspereptioner som vad de själva gör.

Och då är det inte så konstigt om saker och ting går sönder i relationerna mellan väljare och valda.

Vägen framåt mot bättre tider är nog inte så märkvärdigt krånglig. De som vill styra med anständiga förtroendesiffror i ryggen behöver förstå de civila samhällsbärarna. Fredrik Reinfeldt och den första mandatperiodens alliansregering (2006–2010) var på god väg att knyta nya band med växande delar av alla de människor som av egen fri vilja stiger upp på morgonen, arbetar och sköter sig.

Jobbskatteavdragen och skärpnigen av sjukförsäkringen och inte minst den nya attityden till politik och människor skapade närhet, växande respekt och höga förtroendesiffror. Sedan gick Reinfeldt på pumpen i invandringspolitiken. Av orsaker som jag inte har en aning om valde Alliansen en aktivistisk antirasistisk profil och tog in Miljöpartiet i en superliberal uppgörelse som vände ryggen åt viktiga delar av det arbetande och morgonuppstigande civila samhället.

Alliansens första sex år – från bildandet 2004 och framåt – kan användas som inspiration och förebild för nya och hugade makthavare. Kunskap, ordning, frihet under ansvar och så öppna förvaltnings- och förnyelseprocesser som möjligt i samhällsomhändertagandet är ett klokt och beprövat recept för den som långsiktigt vill försöka laga de söndriga banden mellan det riktiga civila samhället och den riktiga politiken.

Fältet ligger tämligen öppet och fritt.

Widar Andersson är chefredaktör i *Folkbladet*.

Väst åter fjättrat

Väst utmanas ekonomiskt av Asien och politiskt av en anti-liberal populism. Inför denna utveckling hukar vi oss.

Av Mauricio Rojas

Vi befinner oss i slutet av en lång historisk epok. Västvärldens femhundraåriga världshegemoni är över. Den varade så länge vi hade ensamrätt på de krafter som gjorde oss rika och mäktiga. Så är det inte längre. Nyckeln till vår framgång var inte demokratin, utan de friheter som gjorde den moderna kapitalismen möjlig. Europa lärde sig, inte utan motstånd, att låta de enskilda sköta de ekonomiska besluten efter eget huvud och med allt färre restriktioner. Det var det som Adam Smith och framförallt Karl Marx förstod bättre än alla andra: frigörandet av ekonomin från politikens, religionens och korporationernas makt alstrade en självgående rörelse av kapitalackumulation, innovation och produktivitetsökning utan like. Det spred välståndet till allt fler och omvandlade några rätt så oansenliga europeiska länder till världsmakter.

Nu är denna väldiga kraft på väg att åter fjättras i västvärlden, medan dess omdanande styrka har släppts loss i Asien. Det är vår tids predikament i ett nötskal. Människor i Asien verkar vara lika hungriga på välstånd och makt som vi en gång var. Dessutom är det vägen mot en historisk revansch av kolossala mått: för inte så länge sedan var det våra krigsfartyg som besegrade och förnedrade Asiens stormakter, nu är det deras tur att ha överhanden och vi får bara hoppas att de är mera givmilda än vad vi var då.

Vår stora förhoppning har varit att den enorma välståndsökningen som kapitalismen alstrar skulle mjuka upp asiaterna och göra dem som vi är, alltså goda demokrater som tack vare ålderns visshet föredrar tryggheten och det goda livet istället för det hejdlösa ha- och maktbegärets farliga vägar. Men de verkar inte ha minsta avsikt att avstå från ungdomens vansinniga men ack så lustfyllda äventyrslystnad för att sälla sig till ålderdomens lugnare njutningar. Och vi som trodde att de alltid skulle vara trogna Buddha och taoismen!

Och vad gör vi? Muttrar, grälar och klagar, vänder oss inåt och ropar på någon frälsare i stånd att skydda oss från frihetens och kapitalismens stormar, medvetna om att vi inte förmår att göra något annat, att våra krafter och vårt sinne inte längre är erövrarens, krigarens eller pionjärens, att vi inte längre mäktar segla på öppet hav. Nu är det vi och inte kineserna som vill bygga murar och som förorättade vänder ryggen mot en omvärld, som inte vet respektera vår senioritet och hävdvunna privilegier. Det är Donald Trumps, Marine Le Pens och Frauke Petrys tid. Våra inre barbarer kommer till undsättning för att skydda oss från allehanda påhittade eller verkliga yttre barbarer. Det är definitivt inte stoicismens resignerade men högst civiliserade

väg vi har valt att vandra i denna svåra stund. Det är begripligt, men det betyder att vi ger oss in i det omöjliga konststycket som är att rädda vår civilisation genom att offra dess bättre sidor.

Finns det andra möjligheter? Självklart, men det är inte sannolikt att vi tar dem till vara. Det skulle förutsätta en inte alls vanligt förekommande vilja "att förändra allt så att ingenting förändras". Ett exempel på det är Japans reaktion under senare delen av 1800-talet inför västmakternas överlägsna makt demonstration. Andra ville också göra på samma sätt på den tiden, som i Ryssland och Kina, men hindren var allt för stora. Mot reformatörernas vilja stod både slentrian och mäktiga intressegrupper, som inte förmådde att se den vidare bilden och acceptera de uppoffringarna av den egna tryggheten och maktpositionen, som en verklig förändring förutsatte. De ville ingenting förlora och till sist förlorade de allt, och deras länder störtade rakt i ett aldrig tidigare åskådat barbari.

Den liberala demokratin, som både kultur och politiskt system, blir den ovan skisserade utvecklingens främsta offer. Den väg av populism som vi ser växa fram hos oss ger uttryck för en illiberal demokratiuppfattning, som söker konfrontation istället för konsensus och strävar efter en personalistisk maktkoncentration, en *Führerdemokratie* som Max Weber kallade den, baserad på ledarens påstådda förmåga att inkarnera folkets sanna vilja i kampen mot etablissemangets privilegier och svek. Den populistiska ledaren vill framstå som ett slags messias i en apokalyptisk tid där allt står på spel. Nu eller aldrig, jag eller syndafloden, det goda mot det onda, vi (patrioterna) mot dem (eliterna och deras internationella kumpaner), så struktureras den populistiska diskursen och i den finns inte plats för dialogen och argumentationsutbytet, ty allt handlar istället om legitimitet, om vems röst är din, folkets eller folkfiendernas.

Allt detta och lite till fanns i Trumps installationstal och på samma sätt låter Marine Le Pen på andra sidan Atlanten. Hon har beskrivit sig själv som *la voix du Peuple*, *l'esprit de la France* och inför kommande presidentvalet förkunnar i folkets namn "att landet står inför ett ödesmättat val: Året 2017 kommer att bli avgörande eftersom då är det Frankrikes framtid som, kanske på ett oåterkalleligt sätt, står på spelet." Därför ska den "vilda globaliseringen" (*la mondialisation sauvage*) och invandringen stoppas, Europeiska unionen avvecklas och den franska francen återupplivas, den franska kulturen försvaras och islamiseringen hejdas.

VÄRLDEN EFTER HISTORIENS SLUT

Donald Trump installationstalar.

FOTO: CHIP SOMODEVILLA/GETTY IMAGES

Samma apokalyptiska, nationalistiska och protektionistiska tongångar hörs numera tvärs över Europa och kanaliseras den känsla av frustration, förlust och hot, både ekonomiskt och existentiellt, som plågar alltfler människor i ett Europa i utvecklingens bakvatten.

Och Sverige då? Hos oss är allt som det brukar vara vad gäller de stora världsskeendena. På den fronten är beredskapen alltid god och våra ledares sedvanliga mod och visionära talanger står inte omständigheterna efter. Med andra ord, vi låtsas som det regnar och hukar oss i hopp om att stormen snart ska bedarra. Vad ska vi annars göra? Trots allt, så har vi gjort med stor framgång och en hel del besparade människoliv under de senaste två hundra åren.

Annars lever vi mitt i en paradoxal situation. Ekonomin går som tåget, som man brukade säga i en svunnen tid då tågen gick som tåget, men missnöjet och nostalgin är påtagliga. Det har att göra med många saker: polisens och vårdens kris, det kriminella våldets alltmer uppseendeväckande former och terrorhoten, utanförskapets grep över hundratals bostadsområden och no go-zonernas utbredning, tiggeriet och den stora invandringen, inkomstklyftorna

osv. Det är ingredienser i något vidare och mycket viktigare: en stark och plågsam känsla av förlorad gemenskap.

Det handlar om ingenting mindre än centralbegreppet i svensk kultur och identitet, den som gör oss till konfliktundvikande, tystlåtna och småtråkiga men också solidariska och plikttrogna jantemänniskor. Därför står så många så förbluffade inför landets främmandegörande, vi må vara rikare men vi känner inte igen Sverige. Och den förlusten är inte alldeles lätt att bära. Denna utveckling både förklarar och förvärras av socialdemokratiens kraftiga nedgång. Med det försvinner den stadiga mittpunkten i svensk politik och den sammanhållande berättelsen om det moderna Sverige, som ett folkhem, en stor familj präglad av närhet, igenkännande och solidaritet. Det alstrar det stora tomrummet som nuförtiden plågar så många svenskar själ.

Det är inte, som vi redan sett, en unik känsla i dagens västvärld. Samtidigt får vi inte glömma att blott Sverige svenska krusbär har.

Mauricio Rojas är docent i ekonomisk historia.

Vilken roll ska staten spela?

Hur ska en samhällsgemenskap upprättas när motsättningarna mellan minoriteter och majoriteter ökar? Liberaler behöver stå upp mot både reaktionär konservatism och radikal nationalism.

Av Karin Svanborg-Sjövall

Med hjälp av begreppet "getting to Denmark" lyckades Francis Fukuyama ännu en gång omdefiniera demokratidebatten. Man undrar vad journalisten Lena Sundström tänkte när *The Origins of Political Order* gavs ut. Hela hennes Augustnominerade och Guldspadevinnande Danmarksbok, *Världens lyckligaste folk*, osar ju av längtan att ta sig därifrån.

För att rekapitulera: året var 2010. Oroad av Sverigedemokraternas framgångar reste Sundström till Danmark för att skildra vad som händer när högerpopulismen ges spelrum. Hon fann ett folk som hetsat sig till lyckotoppen, som svartsjukt och ängsligt plockar med sin nationella och kulturella gemenskap. Och så, på armlängds avstånd från smörrebrödskalaset, *de fremmede*. Utom-europeiska invandrare som inte bara avkrävs egenförsörjning och en förståelse för språk och seder, utan som också förväntas "veta när det danska damlandslaget tog guld i handboll för att klara ett medborgarskapstest".

Hur skulle detta kunna utgöra slutdestinationen för den som letar efter exempel på en välfungerande symbios mellan stat och samhälle, individ och kollektiv, i globaliseringens tidevarv?

Sundströms uppgörelse med den danska chauvinismen fick med få undantag ett varmt mottagande över hela den politiska linjen i Sverige. Här förberedde vi oss på att öppna våra hjärtan, inte på att stänga Öresundsbron.

Fem år senare – det hade kunnat vara femtio – gav sig den liberala ledarskribenten Susanna Birgersson ut på en liknande studiereisa. Mindre övertygad om att nationalism verkligen är en "rutschkana till fascism" ställde hon sig en betydligt mer pregnant fråga:

Hur kommer det sig att danskarna betraktar den egna kulturen som själva förutsättningen för att kunna bevara välfärdsstaten, medan svenskarna betraktar välfärdsstaten inte som en produkt av en kultur, utan som något *i sig* kultur- och meningsskapande?

Birgerssons bok kom ut i början av sommaren 2015, i början av den största flyktingvåg Europa upplevt sedan andra världskriget.

Ett halvår senare hade migrationsöverenskommelsen punkterat den svenska volymdebatten. Det var den första stora förlusten för den liberala konsensus som varit normerande före flyktingkrisen. Nu rasar nästa slag om det mångkulturella samhällets framtid, och medan skiftet till en mer invandringskritisk linje har etablerats har assimilationsförespråkarna sakta men säkert vunnit mark. Ingen kan påstå att det senaste årets intensiva debatter om svenskhet, värderingar och tolerans har präglats av hygge men nog tycks Sundet ha krympt.

Har vi redan kommit till Danmark?

Kanske ska förändringen inte överdrivas, kanske är det en ofrånkomlig korrigering till en både bredare och mer nyanserad debatt. Men kanske ser vi också början på en mer grundläggande förskjutning: fram växer en ny syn på majoritetens primat, en ny syn på kulturen och en ny syn på vem som ska få vara en del av den. Ytterst handlar det om en förskjutning av synen på staten och dess auktoritet.

Tar vi Birgerssons observation om skillnaderna mellan den danska och svenska synen på välfärdsstaten på allvar finns det emellertid andra länder i Europa som är mer meningsfulla att jämföra med om man ska göra en idépolitisk prognos över vart vi tycks vara på väg.

Frankrike, till exempel.

I somras skrev filosofen Étienne Balibar en bekymrad och mycket läsvärd text i tidningen *Libération* om framväxten av en auktoritär statskommunitarism, en "laïcité identitaire", som han hävdar har kopplat ett allt starkare grepp om den franska politiken. "Sekularismen är statens skyldighet gentemot medborgarna", slog han fast, med anledning av det omdebatterade burkiniförbudet i Nice. "Det är inte en ideologisk skyldighet som medborgarna har gentemot staten."

Parallellen ter sig kanske långsökt. Om det svenska sociala kontraktet bygger på en statsindividualistisk logik borde väl en statskommunitär utveckling vara utesluten? Vem behöver gemenskaper när individen blir fri genom staten? I själva verket tror jag att det är

VÄRLDEN EFTER HISTORIENS SLUT

Vid sidan av.

FOTO: MOHAMED MESSARA/TT

precis tvärtom: den svenska statsindividualismen är den perfekta utgångspunkten för en fransk utveckling.

I likhet med många vänsterradikala teorier finns sedan 1960-talet en stark tradition, även inom borgerligheten, att verka för en politik som kokar ner samhället till en enda zon. Individerna befrias från de små partikulära gemenskaperna genom att upptas i välfärdsstaten – från ett mindre och tätare kollektiv till ett större och glesare. Inget är för privat för att inte politiseras om den styrande ideologin så kräver.

Statsindividualismens kritiker – i praktiken libertarianer och konservativa – har varit marginaliserade. Delvis av egen kraft, libertarianer har kritiserat välfärdsstaten på principiella grunder utan att överhuvudtaget erkänna behovet av vare sig små gemenskaper eller nationell kontext. Och det konservativa värnandet av de små gemenskaperna tycks, i ärlighetens namn, ofta ha handlat mer om nostalgiska än principer.

Det har redan skrivits spaltmeter om hur populismen utmanar den liberala demokratin, men ur mitt perspektiv är den statskommunitära utmaningen långt besvärligare. Främst för att den blottar liberalismens svagaste punkt i orostider som den vi lever i: den djupa oviljan att politisera gemenskapsbehovet hos människor.

En förutsättning för att kunna leva i ett samhälle där staten drar sig tillbaka från olika funktioner är ju att dessa uppgifter tas över av andra – av civilsamhällets sekulära och religiösa gemenskaper och av marknadens vinstdrivande företag. Det måste vara möjligt att åtminstone föra ett resonemang om att människor *både* är flockdjur och individer och att politik i stor utsträckning handlar om hur majoriteten organiserar och värderar växelspelet mellan människors frigörelsetörst och trygghetsängslan.

Den liberala demokratin kännetecknas av spärrar mot folkviljans omedelbara förverkligande. Det är när attackerna på de balanserande spärrarna mot majoritetsförtrycket hårdnar som behovet av idéutvecklingen är som störst. Det är också mot denna bakgrund som jämförelsen mellan fransmännens gräl om hur *laïcité* ska tolkas och den allt starkare assimilationslinjen i Sverige blir intressant. Vilken

roll ska staten spela för att skapa gemenskap när friktionen ökar mellan minoritet och majoritet?

Marxisten Balibar beskriver den franska utvecklingen som en dragkamp mellan två perspektiv. Det hobbesianska upphöjer sekularismen till ett slags "ordre public", en nationsspecifik kultur som det åligger våldsmonopolet att upprätthålla i syfte att medborgarna ska bevara sin prägel som folk. Det är en idé som inte bara skänker legitimitet utan också mening åt statsmakten.

I den lockeianska traditionen är däremot den sekulära staten tänkt att fungera som en brygga – och som ett beskydd för religiös värdepluralism. Staten blir en brygga eftersom den inte bara tillåter utan också möjliggör för civilsamhället att rymma olika, konkurrerande, trosuppfattningar och åsikter, som kan angöra en neutral offentlighet. Staten är samtidigt ett skydd för religionsfriheten, eftersom den förhindrar den dominerande religionen från att förtrycka andra trosinriktningar.

Denna skiljelinje – mellan den lockeianska och den hobbesianska – kan med ett visst mått av skohorn appliceras även på förskjutningen i det svenska samhällskontraktet det senaste året.

Jag skriver skohorn, därför att en lockeiansk tolkning förutsätter att staten verkligen ställer sig neutral till olika individuella och kulturella preferenser på ett sätt som är fullkomligt främmande för svensk pekpinneliberalism. Men det finns ändå en likhet i utgångspunkten: statsindividualismen kan också tolkas som ett sätt för staten att erbjuda alternativ till de små gemenskapernas fångelser.

Den statsindividualistiska doktrinen har länge, med diverse styrmedel, sökt få medborgarna att agera efter socialliberala majoritetsnormer, men motvilligt accepterat att det finns grupper som ändå ställer sig vid sidan. Den vändas över förslag om löstagbara armar på sjuksköterskedräkter men förbjuder inte burkini. Det finns, med

andra ord, en gräns för hur långt politiken vågar gå i sina försök att begränsa den värdepluralism som ofrånkomligen följer i kölvattnet av globalisering.

Fram till flyktingkrisen, brexit och Trump var denna linje tämligen hållfast. Frågan är om den förblir det? En uppenbar risk är att majoritetsnormen fullständigt kommer att diktera villkoren och att toleransen för minoritetsavvikelser i princip

helt upphör. Det vore att likställa med öppet förtryck.

Det finns en hel del tecken på att vi är på väg åtminstone i den riktningen. Friktionen som den utomeuropeiska invandringen skapar är så stor att den till och med lyckats upphäva den politiska tyngdlag som säger att statens välfärdsåtaganden alltid ökar: plötsligt vändas kristdemokrater över vårdnadsbidraget, plötsligt diskuterar socialliberaler begränsningar av föräldraförsäkringen, plötsligt är valfrihet bara bra så länge friskolan inte är muslimsk. Först nu, när praktisk politik ska formuleras, börjar det gå upp för människor att de här frågeställningarna inte bara berör vissa etniska grupper, utan att det går åt rätt många ägg för att göra en universell välfärdsomelett i ett mångkulturellt land.

Liberaler har med andra ord större anledning än på länge att vara trogna sina ideal, att stå upp både mot reaktionär konservatism och mot radikal nationalism. Men det finns också anledning till ärlig omprövning, inte minst oviljan att erkänna legitimiteten även i oskyldiga uttryck för gruppoljalitet i en tid av häftig omvälvning.

Karin Svanborg-Sjövall är vd för Timbro.

Allas och ingens fel

Dagens stora samhällsproblem är resultatet av en politik som både vänster och höger bär ansvar för. Det förklarar att Sverigedemokraternas saknade inflytande blir en tillgång för partiet.

Av Katarina Barrling

Ansvarsutkrävande, möjligheten att rösta bort oönskade beslutsfattare, ordet låter kanske inte lika storslaget som frihet, jämlikhet och broderskap. Men det är möjligheten till ansvarsutkrävande som håller demokratin vid liv. Demokrati hindrar inte folket att rösta fram vare sig stollar eller tyranner, men den har en stor fördel: den gör att vi kan rösta bort dem också.

Beslutsfattare bär ansvar för konsekvenserna av sina handlingar och – det är mycket viktigt – underlåtenhet att handla. Ogillar väljarna dessa konsekvenser kan väljarna alltså rösta bort de ansvariga. Genom att lägga sin röst på en annan kandidat.

Ansvarsutkrävande är ett ord som borde ta större utrymme i diskussionen om det politiska skeendet idag, i Sverige liksom i stora delar av världen. Vad vi bevittnar är just att stora grupper människor håller dem som länge dominerat statens institutioner ansvariga. Om väljarnas bedömning är rättvis eller inte är en annan fråga. Som procedur betraktad är demokratin rättvis, men det finns inga garantier för att dess utfall skulle vara det.

Uppenbarligen anser många att väljarnas nya rörelsemönster är orättvisa, liksom orättfärdiga, oinsatta, okunniga – och så vidare. Det talas mycket om populism, men betydligt mindre om den demokratiska mekanism som dessa skiften i opinioner alltså vilar på: ansvarsutkrävandet. Det är som om det bar emot att säga att det som sker är ett utslag för demokrati, och resonemangen följer inte sällan logiken: "Jag är demokrat – du är populist."

Även folkets oro lyfts fram. Sätillvida är perspektivet framtidsinriktat. Medborgarnas sätt att se på framtiden är självfallet en väsentlig komponent för att förstå dessa strömningar, men den får oss att förbise det bestraffningsmoment som också finns inbyggt i folkstyret. Väljare belönar sällan, men de bestraffar.

Att som politisk nykomling utmana den som innehaft makten i decennier är på vissa sätt svårt. På andra sätt är det bland det lättaste man kan göra. Utmanaren har aldrig behövt tvingas till de svåra avvägningar som regeringsinnehav innebär. Utmanaren har aldrig behövt smutsa sina händer, utan kan framträda hel och ren, som den obesudlade räddaren i nöden.

Det går inte att peka ut en faktor som förklarar de framgångar som den etablerade maktens utmanare når i olika länder. Vad gäller det svenska fallet, och Sverigedemokraternas exempellösa framgång, spelar senare års migrationspolitik en stor roll, både den egna

och den hos de övriga partierna. Men frågan är om vi inte behöver gå djupare än så för att förstå partiets växtkraft.

Om vi betraktar det svenska fallet närmare, ser vi att de etablerade partiernas förtroendeproblem sträcker sig längre tillbaka än de senaste årens migrationspolitik. Mycket i de stora samhällsproblem som vi dagligen diskuterar kan spåras till ett antal missgrepp på synnerligen betydelsefulla politikområden. Där det ofta är oklart vilka beslutsfattare som bär det politiska ansvaret för beslutens konsekvenser. Ansvaret är nämligen fördelat över hela vänster-högerskalan. Det enda parti som därmed kan svära sig fritt från ansvar är nykomlingen, Sverigedemokraterna.

Ansvarsfrågan är oklar av olika skäl. Ibland för att partierna varit överens, ibland för att både vänster och höger haft möjlighet att sätta sin ideologiska prägel på politiken, och även gjort så – med olyckliga konsekvenser. När samtliga partier ses som ansvariga för misslyckad politik ger det utmanarpartiet Sverigedemokraterna en särställning som det enda parti som inte bär ansvar. Sverigedemokraterna framstår i denna del som det enda alternativet för den väljare som vill utkräva ansvar, inte bara för migrationspolitiska beslut, utan även på andra områden.

Vid seminariebordet framstår ansvarsutkrävande som en enkel procedur. I den röriga verkligheten är det mer komplicerat. I det svenska fallet är det extra trassligt då det finns ett antal institutionella och kulturella faktorer som gör att det inte är lätt att veta vilken beslutsfattare som stod bakom vilket beslut och när: en utpräglad konsenskultur, koalitionsregeringar och betydande inslag av korporatism. Minoritetsregeringarna har varit standard, vilket inneburit förhandlingslösningar i riksdagen (kända och okända), liksom nyordningar av typen "samarbetspartier". Sverige har såväl en konstitution som en praktik som främjar samarbete – men försvårar ansvarsutkrävande.

Men finns det då inte fall då ansvar faktiskt utkrävts, och en kandidat med en helt annan politisk riktning kommer till makten? Jo, men inte ens då är det säkert att den alternativa kandidaten kan (eller vill) "rulla tillbaka" den politik den bortröstade parten genomfört. Det nya alternativet kan till och med använda sitt mandat på sätt som gör situationen än värre.

Detta gäller inte minst skolan, ett område där såväl vänstern som

VÄRLDEN EFTER HISTORIENS SLUT

Ansvarslös och populär.

FOTO: TOMAS ONEBORG/SVD/TT

högern kunnat ge utlopp för sina ideologiska böjelser. De problem vi idag ser i skolan bär de etablerade partierna i högsta grad delat ansvar för. Det var en socialdemokratisk regering som med liten majoritet och skolminister Göran Persson i spetsen drev igenom skolans kommunalisering. Den regeringen röstades sedan bort, och följdes av en moderatledd ministär. Borgerligheten hade varit starkt kritisk mot decentraliseringen men att riva upp beslutet kom inte på fråga. Istället var den nya regeringen besjälad av idén att föra in marknadstänkande och valfrihet på skolområdet. Regleringar som varit tänkta att begränsa eventuella skadeverkningar av Perssons reform togs bort eller förändrades i grunden. I frihetens namn. Som bland andra regeringens särskilde utredare Leif Lewin pekat på (SOU 2014: 5), kom vänstern och högerens ideologiskt präglade dagordningar tillsammans att utgöra en synnerligen giftig cocktail, vars negativa konsekvenser för skolan lever än idag.

Skolexemplet visar alltså hur båda sidor trots motsatta ideologiska utgångspunkter lyckas skada en av statens mest grundläggande verksamheter, och hur ersättaren dessutom lyckas förvärpa de problem som skapats av den som väljarna röstat bort.

Men ansvarsutkrävandet kan också försvåras av att båda sidor är överens. Beslutet om att Sverige skulle bli ett mångkulturellt samhälle är ett tydligt exempel på hur ett systemförändrande förslag antas i stor samstämmighet (Prop. 1975: 26 *Regeringens proposition om riktlinjer för invandrar- och minoritetspolitiken m m*). I ett land med en förhållandevis homogen befolkning, arbetskraftsinvandring från företrädesvis närliggande länder, och stabila yttre gränser, ställde sig samtliga riksdagspartier 1975 bakom en mångkulturell invandrarpolitik. Beslutet innebar att invandrarna själva skulle få

välja huruvida de ville bevara sina egna kulturdrag eller låta sig assimileras. Ord som hedersvåld, utanförskapsområden och slöjförbud var okända. Tanken på kulturkrockar verkar inte ha föresvävat riksdagen. Varken fantasin eller antropologin förefaller ha varit på plats då beslutet fattades.

Även försvaret är ett område där ansvaret vilar tungt på både vänster och höger. Idag finns en utbredd uppfattning om att de försvarspolitiska vägval som gjordes i efterdyningarna av Sovjetunionens upplösning var olyckliga. Wilhelm Agrell har sammanfattat nedmonteringen som att det inte fanns något beslut om att lägga ned det nationella försvaret – en dag var det ändå nedlagt. I boken *Fredens illusioner. Det svenska nationella försvarets nedgång och fall 1988–2009* ger han en ingående beskrivning av processen, en lång rad större och mindre beslut som tillsammans ledde fram till dagens situation. Agrell visar att ingen sida kan svära sig fri från ansvar. Tvärtom har det funnits ett brett samförstånd om färdriktningen över hela det politiska fältet. Ironiskt nog kröntes processen av att det gamla försvarspartiet, Nya Moderaterna, 2013 utnämnde försvaret till ett särintresse bland andra.

Det delade ansvaret för de brister det nationella försvaret uppvisar gör det lättare för båda sidor att skylla på varandra, men det underlättar knappast för väljarna att veta var ansvar skall utkrävas. Liksom i fallet med det mångkulturella samhället ser vi ett exempel på hur bristande fantasi, eller åtminstone oförmåga att föreställa sig att verkligheten kan se annorlunda ut i morgon, påverkar politikens inriktning. Man skulle annars kunna tänka sig att är det någonstans politiken borde förstå att planera för regn även i solsken så är det på försvarsområdet.

Beslutsfattare bär ansvar för konsekvenserna av sina handlingar och underlåtenhet att handla. I det svenska fallet kan vi konstatera negativa konsekvenser på ett antal grundläggande samhällsområden, men vilken beslutsfattare som bär ansvaret är inte alldeles klart. Det enda som står klart är att Sverigedemokraterna går fria – av det enkla skälet att de inte varit en del i dessa politiska processer. Den osedvanligt starka *cordon sanitaire* som partiet omgärdats av (fram till den 19 januari 2017) har ytterligare stärkt bilden av dem som partiet utan ansvar.

Istället för den enkla form av ansvarsutkrävande som råder vid det statsvetenskapliga ritbordet, där ansvar utkrävs med kirurgisk precision vid ett val, politiken byts ut och väljarna blir nöjda, ser vi här en mer utdragen och invecklad process. Sverigedemokraterna växer fram tack vare migrationsfrågans ökande betydelse, men i takt med att acceptansen för

partiet växer, kan de också framstå som ett mer och mer trovärdigt alternativ, inte på grund av det partiet gjort, utan tack vare det partiet inte gjort. De etablerade partiernas historiska misstag gör att när Sverigedemokraterna talar om sig själva som den enda oppositionen, kan det väcka en genklang som går djupare än att bara omfatta migrationspolitiken. Det ligger en historisk ironi i att ett parti som i övrigt har problem med att uppfattas som "rent" här kan framträda som just det. Och sträcka fram sina händer mot väljarna, de snövita händer bara den har, som aldrig behövt ta politiskt ansvar för sina beslut.

Katarina Barrling är fil dr och forskare i statskunskap vid Uppsala universitet.

I brytningstiden

En period av instabilitet mellan USA och Kina ligger framför oss. Europas uppgift är att försvara internationell rätt och de institutioner som gett oss fred.

Av Linda Nordlund

Västerländsk demokrati brukade vara en erkänd, historisk kraft för främjandet av social utveckling. Men nu har den nått vägs ände. Det var med anledning av Donald Trumps presidentinstallation som dessa ödesmättade rader skrevs. De kunde ha varit ett svar på Anne Applebaums varning i *Washington Post* (4/3 -16): "Vi är två eller tre dåliga valresultat ifrån slutet på Nato, slutet på EU och kanske slutet på den liberala världsordningen som vi känner den."

Men det var ingen modfälld liberal som stod bakom. Det var kommunistpartiet i Kinas propagandaorgan *Folkets Dagblad* (översatt i *International Business Times*, 23/1). Värderingskrisen i västvärlden utnyttjas av dem som hoppas att Applebaums varning ska vara en profetia.

"Demokratin är kidnappad av kapitalet", fortsatte *Folkets Dagblad*. Det ligger inte långt ifrån den världsbild som, ironiskt nog, spridits via Trumpkampanjen och Breitbart, en sajt som bäst beskrivs som en nationalistisk tabloid på speed. I korthet: Hela det politiska systemet styrs av en korrupt elit, vilken för att gynna sig själv och storföretagen som finansierat deras valkampanjer säljer ut amerikanska arbetares intressen. Sveket sker genom handelsavtal som flyttar produktionen utomlands och genom en invandringspolitik som mättar efterfrågan på arbetare med immigranter, snarare än löneökningar. Svaret blir i båda fall protektionism: att stänga gränserna för främlingar, flyktingar och företag.

För att Amerika ska bli enastående måste det stå ensamt, lyder budskapet. Den nya administrationen vill bryta sig loss från handelsavtalen Nafta och TPP. Det sistnämnda skulle binda Sydöstasien närmare USA, och skapa normer för hela regionen. Tanken var att Kina skulle tvingas anpassa sig. Nu blir det inte så. Istället ökar risken för ett handelskrig.

När Donald Trump i sitt installationstal sade "Buy American, hire American" var det inte bara en slogan. För Donald Trump är Kina huvudfienden, som anklagas för att ha stulit Amerikas industrijobb och orsakat det enorma handelsunderskottet. Trump menar att staten håller yuanen på artificiellt låg nivå gentemot dollarn, för att kinesiska varor ska konkurrera ut amerikanska. Amerikanska finansdepartementets bedömning är däremot att Kina inte har manipulerat sin valuta sedan 1994 (enligt CNBC 29/12 -16). Trots detta har presidenten upprepat sitt hot om att införa 45-procentiga importtullar för kinesiska varor. Och kineserna har svurit att svara med samma mynt.

Ett handelskrig mellan världens två största ekonomier skulle få globala efterverkningar. Om kinesiska varor inte kan säljas i USA finns risk för att överskottet dumpas på andra marknader, vilket skulle öka trycket på fler regeringar att införa tullmurar för att skydda inhemska producenter. Straffskatter på utländska varor skulle få amerikanska konsumenters köpkraft att minska. Eftersom USA utgör Sveriges tredje främsta exportmarknad skulle konsekvenserna sannolikt bli kännbara även för oss.

Vi lever i en tid när tyngdpunkten i det internationella systemet skiftar, och vi har med stor sannolikhet en period av instabilitet framför oss. Stormakterna positionerar sig mot varandra; geopolitikens tektoniska plattor förflyttas med jordskalv som följd. Det kan handla om ekonomiska kraftmätningar, men också om regelrätta krig – kanske i form av mindre konflikter eller *proxykrig*, i värsta fall ett fullskaligt, multinationellt krig.

USA har sedan Sovjetunionens fall varit den enda stormakten, men Kinas ökade ekonomiska makt har gett smak på ökat inflytande. Sinologen och diplomaten Niclas Kvarnström beskriver att utvecklingen "i grova drag kan illustreras med de olika sloganer som använts av kommunistpartiet, från reformfadern Deng Xiaopings "Bida sin tid och dölja sin styrka" via Jiang Zemins och Hu Jintaos "Fredligt uppstigande" till dagens koncept om "en ny typ av stormaktsrelationer" och återupplivandet av begreppet "den kinesiska folkgruppens stora återkomst" (kapitlet "Hur möter vi Kinas växande maktställning?" ur antologin *Kan Sverige försvaras – mot vad?* (Ekerlids förlag, 2015).

Ett talande prestigeprojekt för Kinas president, Xi Jinping, är att återskapa Sidenvägen, som en gång i tiden gav ryktbarhet och rikedom åt Mittens rike. Strategin kallas för One Belt, One Road och består av två delar: det landbaserade bältet som ska binda samman handelsvägar från Kina till Skandinavien, och den marina Sidenvägen från Sydkinesiska sjön till Medelhavet. Genom infrastrukturinvesteringar i järnvägar och hamnar ska Kina knyta ihop 65 procent av världens befolkning, en tredjedel av världens samlade BNP och ungefär en fjärdedel av alla de varor och tjänster som utgör världshandeln. Projektet har liknats vid en Marshallfond för Asien, fast hela 12 gånger större. En del i detta har varit skapandet av Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB), en regional motsvarighet till IMF och Världsbanken, där även Sverige är medlem.

>>

VÄRLDEN EFTER HISTORIENS SLUT

Det finns dock en oro, inte minst bland amerikaner, över att infrastrukturprojekten kan vara en del av en säkerhetspolitisk agenda. I en stor granskning visade *Financial Times* (12/1) hur Kina byggt, köpt och hyrt in sig i hamnar från Australien till Grekland. I flera av världshandelns viktigaste knutpunkter – Malackasundet, Panamakanalen, Hormuz, Suezkanalen, Gibraltar – sköts hamnarna av statsägda, kinesiska företag. Hamnen i pakistanska Gwadar, som är viktig för oljeexporten, byggdes av Kina. Det började som ett ekonomiskt projekt, men i takt med att hamnen blivit viktigare har supertanker fått sällskap av kinesiska marinens fartyg. Samma utveckling har setts i Djibouti på Afrikas horn och i grekiska Pireus.

Folkets befrielsearmé har nämligen uppdaterat sin strategi. Den traditionella inriktningen att landet ska försvaras mot landbaserade hot från väst och nord har kompletterats med ett ökat marint fokus. En officiell vitbok från 2015 citeras i *Financial Times*: "Den traditionella synen att land väger tyngre än hav måste lämnas, och stor vikt måste fästas vid att skydda rättigheter och intressen till havs." Dessa maritima intressen definierades som "sjöhandelsvägars säkerhet", också utanför den egna ekonomiska zonen.

Därför har några slamtäckta korallrev i Sydkinesiska sjön blivit en säkerhetspolitisk brännpunkt. Det handlar om Spratlyöarnas sju konstgjorda småkusiner, däribland Mischief Reef och Fiery Cross Reef, där kinesisk ingenjörskonst på kort tid etablerade nya fakta på marken – eller snarare på havet. Genom att slanga upp slam från havsbotten har reven byggts ut till öar, om sammanlagt över 2 000 hektar, vilka kan användas som militärbaser för att förhindra andras tillträde till regionen. Kina hävdar att Sydkinesiska sjön är ett kinesiskt innanhav, och förnekar därmed sina mindre grannländers intressen i området. Dessa länder är antingen allierade med USA (Filippinerna och Malaysia) eller har militära samarbeten med amerikanerna (Indonesien, Vietnam och Brunei).

Rex Tillerson, USA:s nye utrikesminister, skärpte tonen mot Kina redan under utfrågningen i senaten: "Vi behöver skicka en tydlig signal till Kina att för det första slutar öbygandet nu, och för det andra kommer ni inte längre att ha tillgång till dessa öar" (*The Diplomat* 12/1). Om USA sätter in flygvapnet och marinen för att förhindra kinesiskt tillträde till ögruppen skulle det tolkas som en provokation, och ett direkt ifrågasättande av Kinas nationella intressen och suveränitet.

Inom Trumpadministrationen är det inte bara Tillerson som flaggat för att ett krig med Kina kan vara under uppsegling. Steve Bannon, Donald Trumps rådgivare och chefsideolog, sade i våras i sin dåvarande roll som programledare på Breitbart att "vi kommer att vara i krig i Sydkinesiska sjön om fem till tio år, ingen tvekan om den saken".

Kinas Centrala militärkommitté lämnade sitt svar via Folkets befrielsearmés hemsida: "Ett krig med USA under denna mandatperiod, eller krigsutbrott redan imorgon, är inte längre en slogan utan en praktisk möjlighet" (*Independent* 28/1). Slutsatsen var att trupper borde stationeras på de konstgjorda öarna.

För att tvinga Kina att släppa sina krav behöver Trump förbättrade relationer med Ryssland. Det skulle frigöra resurser från försvaret av Europa, som istället kan flyttas till Asien. Samma strategi försökte Barack Obama med under sin första mandatperiod, då under namnet "pivot to Asia". Huruvida Trumps nystart lyckas bättre hänger inte på hans eventuella personliga entusiasm inför Putin;

Säkerhetspolitisk brännpunkt: korallrevet Mischief Reef i Sydkinesiska sjön.

FOTO: GETTY IMAGES

även George W Bush såg in i Vladimir Putins ögon och tyckte sig se hans själ. Kremls intresse för förbättrade relationer handlar rent krasst om vad de får i utbyte.

"Det borde vara otänkbart, men är det något vi lärt av 2016 är det att aldrig säga aldrig."

A vspänning med USA innebär att Ryssland erkänner att man inte utgör ett hot, och att rollen som Stormakt nummer två har gått till Kina. För en ledare som samlar sitt stöd runt projektet att återföra landet till dess rättmätiga plats i världsordningen vore det ett otänkbart nederlag. Enda sättet för Putin att behålla ansiktet efteråt är att överenskommelsen är så förnedrande för amerikanerna att han kan resa hem och säga att han fått USA på knä. I klartext: USA måste lyfta sanktionerna och godkänna Rysslands anspråk på en "intressesfär". Och därmed effektivt göra slut på Nato.

Det borde vara otänkbart, men är det något vi lärt av 2016 är det att aldrig säga aldrig.

Och det är långt ifrån självklart att liberala idéer vinner. Just därför har Europa en viktig uppgift i att försvara internationell rätt och de institutioner som har desarmerat konflikter under de senaste 70 åren. Värden som öppenhet, tolerans och samarbete uppfattas som en lyx man kan omfamna när omvärldsläget är lugnt – men de är vad som faktiskt gör världen mer fredlig.

Linda Nordlund är liberal debattör och vikarie på Svenska Dagbladets ledarredaktion.

När Kina tar över

Globalisering och frihandel utmanas av populistisk retorik och protektionism. Europa får ställa in sig på att Kina blir motorn i världshandeln.

Av Frida Wallnor

Frihandel som fenomen har kommit i skottgluggen igen. Kritiken mot de globala handelsavtalen har blivit en för-
enande faktor för den i övrigt så splittrade anti-etablis-
semangsrörelsen som skördat allt fler framgångar i väst-
världen. Berättelsen handlar om eliter som berikar sig
själva på massornas bekostnad. Om ökad ojämlikhet. Med Donald
Trump i Vita huset har rörelsen nu dessutom fått en frontfigur värd
namnet.

Inom EU har bakslaget för globaliseringen i allmänhet och fri-
handel i synnerhet varit påtagligt. Proteströrelserna mot EU:s fri-
handelsavtal med USA (TTIP) respektive med Kanada (Ceta) är
ett exempel. Framgångarna för populistpartier till både höger och
vänster ett annat.

Samtidigt är det ingen världsomspännande kritikvåg mot frihan-
del vi talar om. I Kina och andra utvecklingsländer märks snarare en
motsatt tendens. Det var fascinerande att höra Kinas president Xi
Jinping tala på Världsekonomet forum i Davos i januari, där han
beskrev protektionism som att befinna sig i ett "mörkt rum". Han
anspelade på Donald Trumps retorik. Den nya amerikanska admi-
nistrationens mycket sparsamma närvaro på forumet stod dessut-
om i skarp kontrast till den väl tilltagna kinesiska delegationen. Att
detta skedde just under Davosveckan, som mer än något annat kom-
mit att bli en symbol för den västdominerade världsordningen, gör
det frestande att tala om ett globalt maktskifte.

För det är tydligt att Kina inte har för avsikt att gå miste om den
möjlighet som ett mer tillbakadraget USA ger. Det handlar inte bara
om handel utan också om att ta mer plats på den storpolitiska are-
nan – att agera som en ansvarsfull ledare och samtidigt bygga nya
allianser som kan utnyttjas för både militära och ekonomiska syf-
ten. För president Xi Jinping är detta extra viktigt just i år. Att Kom-
munistpartiets kongress äger rum i höst innebär en möjlighet att
ytterligare stärka den egna maktpositionen på bekostnad av andra
falanger inom partiet. Att då kunna påvisa sin internationella bety-
delse är positivt för Xi Jinpings legitimitet.

Handelsavtal har på senare år kommit att inkludera så myck-
et mer än enbart reducering av tullar och andra handelshinder.
Lika mycket har de blivit ett sätt att sprida normer och koordine-
ra standarder – västvärldens normer och standarder. Detta förklar-
ar omfattningen av EU:s massiva handelsavtal med Kanada, som
det tagit sju år att förhandla fram. Samma format har använts på

det nu pausade TTIP-projektet mellan EU och USA, som Trump i
skrivande stund inte ens har nämnt vid namn. Även Trans-Pacific
Partnership-avtalet mellan tolv Stillahavsländer, som USA nu dra-
git sig ur, innehåller klausuler om miljö, arbetsrätt, mänskliga rät-
tigheter med mera.

Av den anledningen spelar det alltså roll vilka länder
som initierar och driver fram nya globala handelsav-
tal. Nu talar allt för att USA under Trump inte är villigt
att ta den rollen längre. Han säger sig snarare föredra
bilateral avtal. Men med tanke på presidentens pro-
tektionistiska "America first"-retorik är det tveksamt om så många
länder är intresserade av att ingå några avtal med USA just nu. Ris-
ken för att bli uthängd på Twitter vid minsta lilla meningsskiljak-
tighet framstår som överhängande för dem som kommer i Donald
Trump's väg.

Även om Kina kommer att ta större plats är det inte troligt att lan-
det försöker ersätta USA i rollen som global normsättare. Det
har exempelvis spekulerats om Kina ska ta USA:s plats i det färdig-
förhandlade TPP-avtalet. Men det är tydligt att den kinesiska led-
ningen inte ger så mycket för USA-anpassade "paketlösningar", vil-
ket TPP måste anses vara, med tanke på dess bredd. Kina tycks snar-
are föredra mer avskalade varianter som endast medför reduce-
rade tullar och tillgång till nya marknader. Dessutom är landet en
varm förespråkare av principen om staters rätt till självbestämman-
de och därmed extra känsligt för extern inblandning i det man ser
som "inre angelägenheter".

Kina håller för närvarande på att ro i hamn ett eget handelsavtal
med många av de länder som ingår i TPP. Regional Comprehensive
Economic Partnership (RCEP) består av 16 länder, inklusive de
snabbväxande Aseanländerna, och är utformat efter kinesisk mini-
malism, det vill säga utan klausuler som rör miljö, mänskliga rät-
tigheter och annat.

Sådana avtal är effektiva och enklare att förhandla fram, men
känns som ett stort steg tillbaka från västvärldens höga ambitions-
nivåer.

Just den här logiken, att undvika västs färdiga "paketlösningar",
ligger sannolikt även bakom Kinas iver att skapa egna globala insti-
tutioner snarare än att förlita sig på befintliga som IMF och Världs-
banken. Den nyligen grundade asiatiska infrastrukturbanken AIIB,

VÄRLDEN EFTER HISTORIENS SLUT

Få har råd att säga nej till kinesiska pengar.

FOTO: MARK SCHIEFELBEIN / TT

där Sverige också är medlem, är ett sådant exempel. Ett annat är den Shanghaibaserade "Brics-banken", utvecklingsbanken som Kina var med och grundade 2014.

När det gäller AIIB har Kina än så länge vetorätt inom organisationen och därför möjlighet att bestämma över såväl medlemsskara som rutiner och krav på låntagarna. Dessa kommer knappast att inkludera de liberala, marknadsekonomiska värden som exempelvis IMF försöker att sprida med sina lånevillkor.

I dagens läge, med svag ekonomisk utveckling i västvärlden, har få råd att säga nej till kinesiska pengar. Och det är det heller ingen som borde göra. Kinesiska infrastrukturprojekt och investeringar skapar arbetstillfällen och tillväxt också utanför landets gränser. Göteborg är ett närliggande exempel på vad kinesiska investeringar kan göra med den ekonomiska aktiviteten i en stad. Xi Jinpings stora satsning på att återuppbygga den gamla Sidenvägen mellan Kina och Mellanöstern, Afrika och Europa, med projekt för motsvarande 900 miljarder dollar visar att det finns mer att hämta.

Självklart är detta inte oproblemiskt. Det är ingen hemlighet att förtrycket mot olikhetänkande i Kina har nått nya nivåer under Xi Jinpings styre, vilket står i skarp kontrast till hans högtravande storpolitiska ambitioner. Dessutom bör man ifrågasätta hållbarheten i de summor som landet spenderar på sina lånefinansierade infrastrukturprojekt, både på hemmaplan och utomlands. Att det ligger mer än enbart ekonomiska motiv bakom vissa investeringar är ingen vild gissning.

Men samtidigt är det hög tid att vi i Europa börjar ställa in oss på att den kinesiska världsordningen alltmer kommer att ta över från den USA-dominerade. Donald Trump ser dessutom ut att hjälpa den utvecklingen på traven. Det innebär mer av realpolitik och hård konkurrens. Mindre plats för mjuka värden. I en sådan värld är det av ännu större betydelse att EU står enat. Tillsammans står unionen för cirka 20 procent av världshandeln.

Det innebär dock inte att vi ska sluta att engagera oss för demokrati och mänskliga rättigheter. Inte heller ska vi ge upp ambitionen om att sprida EU:s standarder för exempelvis klimat och äganderätt. Men kanske är det dags att överge tron på att inkludera allt detta i våra handelsavtal. Vi bör börja fundera på nya kanaler för att driva dessa frågor om vi ska ha en chans att upprätthålla Europas konkurrenskraft. Även om det

tar emot att erkänna det måste det vara bättre med avskalade "kinesiska" handelsavtal än att inte ingå några handelsavtal alls.

Samtidigt finns tecken på att Donald Trumps tillträde som president kan gynna EU handelspolitiskt, även utan TTIP. Länder som Japan och Mexiko, som drabbats av USA:s nya protektionistiska linje, tyr sig istället till Europa. Här går det alltså att peka på positiva indirekta effekter även för EU från en i övrigt mycket deprimerande start på Trumps presidentskap.

Förverkligar Trump sin isolationistiska retorik lär det inte dröja länge förrän omvärlden dessutom har ett färskt skräckexempel att peka på i sitt framtida försvar av frihandeln.

Frida Wallnor är ledarskribent i Dagens Industri.

"Kinesiska infrastrukturprojekt och investeringar skapar arbetstillfällen och tillväxt också utanför landets gränser."

Ett förvirrat Europa

Behoven av Europasamarbete har ändrats. Kan man inte ställa om utifrån de nya förutsättningarna är det bara en tidsfråga innan fler länder lämnar EU.

Av Fredrik Erixon

Ar 2016, tänker jag mig, symboliserar inte slutet på den liberala världsordningen, utan början på något annat. För visst hade många av den liberala världsordningens viktigare egenskaper suddats ut tidigare.

Dess sociologi, till exempel, bars upp av alla de generationer som hade den vuxnes erfarenheter av andra världskriget. Men de finns knappt ens på ålderdomshemmen längre; där möter man de generationer som tjugades eller förfasades av Olof Palme snarare än Tage Erlander. Den typiske Trumpväljaren har *M*A*S*H* som populärkulturell referens, inte *Band of Brothers*.

Västerlandets ekonomiska framgångssaga pensionerades för länge sedan. För efterkrigstida generationer erbjöd den liberala världsordningen ett löfte om snabb materiell förbättring. Nu fan-tiserar medelklassen om ett oavlönat internship och ett första-

handskontrakt på en förortslyxa för sina barn. I USA har medelklassens reallön vuxit med futtiga 3 procent sedan 1970.

Tiden med enkel ekonomisk tillväxt har tagit slut. Västerlandets demografi bromsar snarare än accelererar ekonomin. Vi kan, som på 50- och 60-talet, inte öka välståndet genom att krama ur tidigare epokers teknologiska språng lite till. Hushåll, företag och stater fortsätter den lånetillväxt vi haft sedan 80-talet men det händer inte längre mycket i nationalräkenskaperna när mer krediter tillförs ekonomin. Globaliseringen sparkade på 90-talet liv i trötta ekonomier, men det är nu länge sedan västvärlden nedmonterade sina ekonomiska barriärer och ökade sitt välstånd genom mer konkurrens.

Pax Americana dog någonstans i Irak. Det är president Obama, inte Trump, som symboliserar den amerikanska hegemonins fall. Med ett forcerat tillbakadragande av trupper från Irak, Afghanistan och Europa devalverades värdet på den amerikanska säkerhetsgarantin. Med militär räddhågsenhet och – åtminstone till en början – ekonomisk isolationism meddelade Obama att det fanns plats för konkurrerande geopolitiska visioner.

Det var dock en värdig svanesång. Obamas kostymer var väl-skräddade; slipsknuten oklanderlig. Här fanns värme och amerikansk politisk dygd. Talen var inspirerande; samtalen sökande efter sanning. Nu gäller dock en ny standard. Fakta manipuleras snarare än diskuteras. Det finns ett politiskt premium på allt det som skiljer människor åt, inte det som förenar. Orange är det nya svarta. Trump är en postmodern president – men också en postmondän.

Europasamarbetet kan bli ett av offren i den nya världsordning som växer fram. I sju decennier har USA varit garanten för fred och säkerhetspolitisk stabilitet i Europa. Sedan Marshallplanen har USA också gått i bräschen för ekonomisk integration i Europa och dragit EU till större öppenhet mot omvärlden.

EU kan klara sig utan USA – men inte utan att samarbetet genomgår en reformation. Just nu sitter EU fast i låsta positioner. Euroländerna är splittrade över villkoren för valutans överlevnad. Många är

De fick som de ville.

FOTO: MIKE KEMP/GETTY IMAGES

VÄRLDEN EFTER HISTORIENS SLUT

Europaparlamentet.

FOTO: HENRIK MONTGOMERY/TT

övertygade om behovet av militär upprustning, men har olika uppfattningar om vem den tänkbara fienden är. Några EU-länder är politiskt och ideologiskt på väg in i en auktoritär eller rysk omloppsbana. Alla undrar vad EU idag egentligen är för något slags politisk skapelse.

Många gick på 1990-talet i säng med en vision om det gränslösa Europa och vår del av världen som den växande stormakten. Men de vaknade upp med en vimmelkantig Jean-Claude Juncker. Den alltmer EU-skeptiska opinionen i Europa handlar inte så mycket om att breda lager övertygats av nationalistisk eller populistisk dygd. Den är snarare en reaktion på ett EU som fastnat i byråkratisk introspektion och inte förmår reagera på nya strategiska villkor.

Det saknas också förmåga till förändring i Europas ekonomi. Den inre marknaden är fortsatt en viktig aspiration, men verkligheten lever inte upp till löftet om ett Europa som är öppet och integrerat för tjänster och den digitala ekonomin. Även milda reformförslag stoppas. Marknader har blivit mindre dynamiska. Konkurrensen har ofta låsts fast i en bestämd ordning av storföretag. Den dominerande föreställningen är att större öppenhet för konkurrens inte får utmana en konserverande industripolitik.

Om man listar Europas 100 största företag har inget skapats de senaste 40 åren. I Tysklands DAX30-lista av ledande företag är det

bara två som skapats efter 1970. I Frankrikes CAC40 är det bara ett. I Sverige skapades 30 av de 50 största företagen före första världskriget – och inget efter 1970. Det är inte en näringsstruktur som planerar för ett språng in i innovationsdriven tillväxt: den snarare motarbetar förmågan att växa med hjälp av snabb teknologisk förändring.

Framtiden kan påverkas. Ingen vet vilket slags värld som växer

fram efter den liberala världsordningen. Händelserna under 2016 har dock skynadat på behoven av att Europasamarbetet ändras. Donald Trump kommer inte spela amerikanskt blod för säkerhet i Östersjön och östra Europa. Brexit var varken en röst på "Global Britain" eller "Little England"; utslaget var huvudsakligen

en effekt av Europas förvirring. Om Europa förmår sig att nu svara på de förändrade villkoren för säkerhetspolitisk stabilitet och ekonomisk framgång kan EU gå en ljus framtid till mötes. Om Europa inte kan det – då är det en tidsfråga innan flera länder kommer att lämna EU.

Slutet på den liberala världsordningen blir då också slutet för EU.

Fredrik Erixon är vd för European Center for Political Economy i Bryssel.

"Alla undrar vad EU idag egentligen är för något slags politisk skapelse."

Det tar tio år

Storbritannien lär klara sig bra utanför EU.
Det kan bli värre för dem som blir kvar.

Av Nils Lundgren

Vi vet inte hur snabbt den teknologiska utvecklingen förändrar världshandeln. Kommer robotisering och fortsatt IT-utveckling att medföra fallande stor-driftsfördelar samtidigt som transportkostnaderna stiger? Kommer allt fler produkter att kunna produceras lokalt så att utrikeshandeln börjar krympa? Skyddas fortsatt frihandel genom att de alltmer komplexa värdekedjorna gör protektionism allt mindre intressant för alla företag, när allt fler är både exporterande och importerande i alla länder? Kommer den internationella finanssektorn att kasta in världen i en ny kris där en del finansiella institutioner har blivit för stora för att kunna räddas med statliga medel (too big to save-problemet)?

Jag utgår från att följderna av brexit under de närmaste tio åren uppkommer i en värld som inte hinner förändras alltför mycket i dessa avseenden, trots att vi ofta(st) misslyckas med att förutse dramatiska förändringar.

Sett över tio år kan vi räkna med att brexit medför samma läge på den europeiska kontinenten som vi redan har på den nordamerikanska. Även där finns en stor ekonomisk och politisk union som norr om sig har ett brittiskt land, Kanada. Det finns ett NAFTA som innebär omfattande frihandel i varor mellan dem, men inget Schengen, ingen fri rörlighet för arbetskraften och inte så mycket fri tjänstehandel.

Washington betraktar inte Kanada som Bryssel idag betraktar Storbritannien. Washington ser inte ett självständigt Kanada som en oacceptabel anomali, kräver inte att Kanada skall gå med som delstat i USA, anser inte Kanada skyldigt att anta den amerikanska dollarn som valuta och vägrar inte att samarbeta med Kanada av rädsla för att delstater skall frestas att lämna USA. Kanada är tvärtom USA:s närmaste allierade med ett mycket nära och förtroligt samarbete, särskilt inom försvars- och säkerhetspolitiken.

Ingen skulle heller komma på idén att Kanada på grund av sitt utanförskap saknar ekonomisk framtid. Kanada är ett världens rikaste länder med en BNP per capita (PPP) i paritet med Tyskland, Sverige, Danmark och Belgien och högre än Frankrike och Japan. Tillväxten är långsiktigt god.

Jämfört med Kanada har Storbritannien nästan dubbelt så stor befolkning, den europeiska kontinentens finanscentrum är London som ligger i Storbritannien, medan Nordamerikas finansiella centrum är New York som ligger i USA. Av de femton högst rankade universiteten i världen ligger tio i den amerikanska unionen, men inget i Kanada; fyra ligger däremot i Storbritannien, men inget i EU (efter brexit).

Vi bör kunna räkna med att när de kortsiktiga problemen lösts genom förhandlingar kommer Storbritannien att vara ett självständigt och framgångsrikt land som har olika typer av frihandelsavtal med andra länder och landgrupperingar runtom i världen. EU har just ingått Ceta med Kanada. Det avtalet beskrivs av Kanadas regering som "ett progressivt handelsavtal för en stark medelklass." Det finns inget skäl att tro annat än att det kommer ett Geta så småningom (The Great Britain-European Union Comprehensive Economic and Trade Agreement).

Det kortsiktiga förhandlingsspelet ger naturligtvis inte det intrycket. Skälen därtill är flera. För det första är EU:s ledning i Bryssel enligt min mening inkompetent. Den består i stor utsträckning av människor som saknar den resning och överblick som krävs för att leda länder och unioner i kris.

Jean-Claude Juncker, den just avgångne talmannen Martin Schulz, Donald Tusk, den tidigare presidenten för EU-kommisionen José Edmund Barroso, och många andra framstår som småskurna politiker, mer besläktade med Donald Trump än med Winston Churchill.

För det andra går naturligtvis båda sidor ut med hårdföra förhandlingsbud. Bryssel hävdar att Storbritannien måste hanteras hårt för att inte fresta andra medlemsländer till strömhopp ut ur EU och den brittiska attityden har varit hård för att lugna brexitanhängarna. När förhandlingarna nu börjar kommer det att låta annorlunda.

Utträde i enlighet med artikel 50 i fördraget kräver uppgörelse om Storbritanniens utestående kostnader inklusive generösa pensionsåtaganden för så där en 60 000 EU-tjänstemän. Om vi räknar med € 50 miljarder skulle detta motsvara ett par procent av brittisk BNP, vilket inte är något oöverstigligt belopp. EU:s medlemsstater betalar ju ungefär en procent av BNP per år till Bryssel.

London Citys framtid ter sig inte heller så hotad som det påstås. En mycket stor del av den finansiella verksamheten i London City sköts nu av banker från andra länder som har ett så kallat "financial passport". Det hävdas att alla banker i praktiken kan registrera sig i något EU-land och sedan fortsätta att verka i London som nu. Och många menar dessutom att London City är ett finansiellt cluster som inte kommer att brytas upp genom att olika banker och andra finansiella institutioner bestämmer sig för att flytta till Frankfurt eller Paris.

VÄRLDEN EFTER HISTORIENS SLUT

FOTO: ANDY RAIN/TT

Däremot blir det tekniskt mycket svårt att avveckla eller omplacera olika handelsbestämmelser. Enligt moment 2 i artikel 50 måste det till överenskommelse om hur det framtida samarbetets institutionella struktur skall se ut. Detta kan knappast ske på de två år som förhandlingar om utträde medges i artikel 50.

Det måste därför egentligen uppfinnas ett institutionellt arrangemang som kan fastslås senast i mars 2019 och som sedan utvecklas därefter. Eftersom kontroll av invandringen är en huvudfråga i Storbritannien måste landet lämna den inre marknaden. En tullunion skulle möjligen kunna fås ihop på två år.

Acquis communautaire är ett enormt aktstycke som omfattar tiotusentals sidor av överenskomna regler för EU-samarbetet. Lösningen där kan möjligen bli att Storbritannien antar allt landet redan har gått med på där som egen lagstiftning och att man sedan kan förhandla om den frågan. Men allt talar för att mera slutgiltiga institutionella lösningar tar fem år eller mer.

Osäkerheten om följderna av brexit för Storbritannien under de närmaste fem, tio åren är alltså stora, men landets långsiktiga framtid ser inte oroande ut från politisk och ekonomisk synpunkt. Min tro är att det är EU som är illa ute. Det är en vanskött organisation där ledningen aldrig ställs till svars politiskt.

Flertalet europeiska folk är för fri handel och fri rörlighet inom EU, men mot att Bryssel tar över den politiska makten från nationalstaterna. EU-ledningen har under de gångna femton åren fört in delar av EU i en monetär union med katastrofala konsekvenser. Stater i Central- och Östeuropa har snabbt fått full medlemstatus utan att vara

mogna för det. Länder som Ungern och Polen tycks nu vara på väg bort från rättsstaten och visar allt mindre respekt både för mänskliga rättigheter och för EU:s författning. Korrupta länder som Rumänien och Bulgarien underminerar tilliten mellan EU-länderna och vapen, handgranater och droger kommer in från Balkan och andra länder. EU förhandlar med Turkiet om medlemskap samtidigt som landet tycks vara på väg mot en närmast fascistisk samhällsordning.

Någon insikt om att Europas historiska framgångar har berott på att länderna har utvecklats under institutionell konkurrens med varandra om att hitta goda samhällslösningar tycks inte finnas i Bryssel. Tron på likriktning är fortfarande hård. Och tron på att en europeisk identitet växer fram som kommer att göra det lättare att samordna EU-politiken lever, trots det vi ser idag. Efter

tre sekel i förbund med England regeras Skottland av ett parti som vill lämna United Kingdom, starka krafter verkar för Kataloniens självständighet och i Italien kräver det framgångsrika partiet Lega Nord ett självständigt Norditalien mer än 150 år efter Italiens enande. En nationell identitet byggs inte upp på några årtionden. Det tar sekler.

Växande folklig opposition mot hur EU styrs gör projektet mycket sårbart och förhandlingarna om Storbritanniens utträde kan komma att utlösa de uppbyggda motsättningarna.

Brexit kan medföra en långt svårare kris för EU än för Storbritannien!

”För det första är EU:s ledning i Bryssel enligt min mening inkompetent.”

Nils Lundgren är fil dr i nationalekonomi och fd EU-parlamentariker för Junilistan.

En informationsfråga

Vitala nationella värden hotas om vi inte klarar av att säkra vår information mot manipulationer och angrepp.

Av Johan Wiktorin

Trots platsen i FN:s säkerhetsråd är Sveriges inflytande i ett internationellt perspektiv nominellt litet. Vår folkmängd motsvarar 1/768-del av jordens. Det är som om att gå ut på en skolgård på en större högstadieskola och ropa: Nu gör vi så här!

Vi har objektivt sett svårt att stå emot de stora förändringar som är i rörelse, utan måste samarbeta med likasinnade och dessutom göra det klokt.

För att orientera oss i världen behöver vi därför verktyg och ett av de viktigaste är informationssäkerheten. Inget politiskt parti i Sverige har ännu förstått den djupare innebörden av detta begrepp, än mindre utvecklat en politik för den.

En anledning till denna omogenhet är att informationssäkerhet enbart associeras till datorer, ibland benämnd som cybersäkerhet. Vi behöver något bredare, och kanske överraskande för många hittar vi den bästa teoribildningen i Ryssland.

Eftersom makthavarna i Kreml är rädda för idéer utifrån har de lagt ned mycket tankearbete på hur man ska skydda den grundläggande idén att Kreml bestämmer i landet. Därför har en doktrin för informationssäkerhet utvecklats som bygger på en kombination av informationsteknologiska som informationspsykologiska element. Den av Moskva definierade korrekta informationen ska alltså slå vakt om makten.

Nu är det inte så märkligt att Ryssland kommit så långt i insikter kring information, eftersom landet har en storstilad tradition inom både matematik och litteratur med författare som Gogol och Dostojevskij.

Den ryska eliten ser alltså information som en avgörande tillgång i det 21:a århundradet, inte olik guld för något sekel sedan. Korrekt information kan vara oerhört värdefull och dessutom förädlas vidare. Om man så vill kan den vara falsk som kattguldet. Den kunskap som de styrande i Ryssland har tillägnat sig i studierna av hur man försvarar sina egna informationstillgångar har de efterhand börjat tillämpa mer offensivt mot omvärlden.

Allting handlar om kriget kring vår varseblivning för att påverka vår kognition och i förlängningen vårt beteende. Precis det som pr-byråer och allehanda reklam försöker uppnå.

En viktig aspekt av information är behörigheten till den. Trots ansatsen att vara transparent i det vi gör, så finns det information som måste skyddas. Det kan röra sig om vårt hälsotillstånd eller vad vi säger till varandra i telefon. Att använda sådan information publikt kan få skadliga effekter. Offentliggörandet av den

amerikanska diplomaten Victoria Nulands telefonsamtal bidrog till en ökad irritation i Europa kring amerikansk utrikespolitik.

Informationens integritet attackeras genom desinformation och högt tempo. Därigenom ska vi mattas av och försenas i beslutsfattande, eller, ännu hellre, ändra inriktning i besluten. Hastigheten i falsk informationsförmedling kan inte nog understrykas. När vi fått oss en bild till livs kräver det mycket psykisk energi att ta in korrekt information och justera vår perception. Så skapas steg för steg berättelsen om ett skadat land. Falska nyheter är här för att stanna och kommer att bli allt vanligare, framförallt genom bilder.

Integriteten i information kan också förändras helt elektorniskt. I Georgien kunde ett kvalificerat bolag inom cybersäkerhet efter kriget 2008 konstatera att en pipeline i praktiken sprängde sig själv, sedan någon manipulerat flera tryckventiler över nätet. En sensor rapporterade därför att trycket föll i ledningen, varpå trycket höjdes automatiskt. Processen upprepades sedan till dess att explosionen var ett faktum.

Den tredje parametern för säker information är att den är tillgänglig när vi behöver den. Överbelastningsattacker på *Aftonbladet* eller Twitter är en sak, betydligt värre blir det om bankomaten inte lämnar ut pengar eller radarbilden i flygledningen blir svart.

Den ryska militären har integrerat dessa hårt förvärvade kunskaper mellan den teknologiska och psykologiska dimensionen av information i sin totala maktutövning. Så ser den ryska försvarsledningen uppfattas också ryska medier som en egen vapengren för användning i en konflikt.

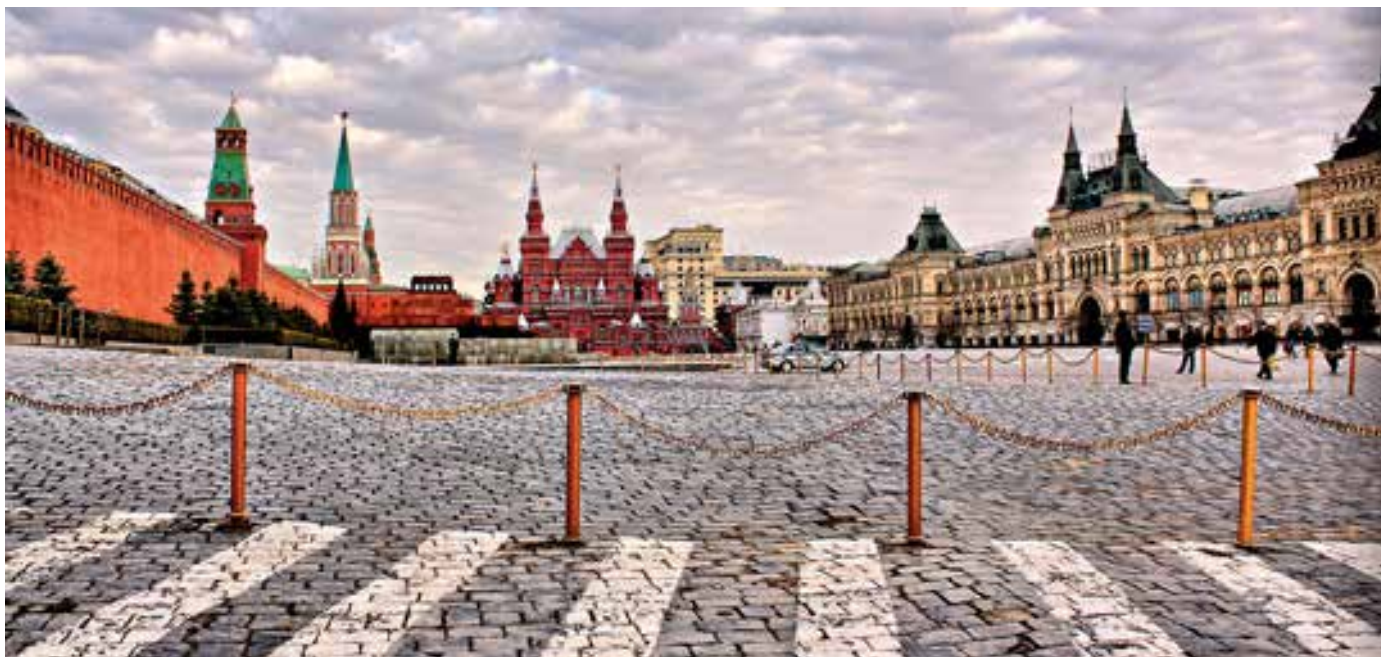
Vi behöver dock inte gå till den ryska krigsmakten för att se andra aktörer som använder sig av falsk eller svärfångad information för att tjäna sina egna intressen. Organiserad brottslighet är snabb i vändningarna på det här området genom momsbedrägerier, id-kapningar, gisslanvirus och försök att rekrytera kumpaner hos myndigheter.

Om vi skulle erkänna att det är ett vitalt intresse för Sverige att information är säker, väntar ett tålmodigt arbete för att rulla tillbaka de angrepp som pågår.

Den avgörande byggstenen i en sådan strategi heter med största säkerhet öppenhet. Det är transparensen som kan tränga bort det obskyra, det som söker sig bort från uppmärksamhet. Vare sig det är fråga om folk som lever med flera identiteter, en myndighet som raderar mejl eller någon som använder insiderinformation.

Här har svenska myndigheter en stor potential när det gäller samkörning av register. Men hur påverkar det den personliga

VÄRLDEN EFTER HISTORIENS SLUT

Kreml.

FOTO: ELIZAVETA BECKER/GETTY IMAGES

integriteten? Här kan teknologin vara en god tjänare. Det är numera fullt möjligt att låta datorer automatiskt tröska igenom dataset som inte är tillgängliga för en enskild handläggare.

När anomalier upptäcks, kan systemet själv flagga data i konflikt med andra data. Någon kan vara skriven på en adress som inte finns, eller uppbära sjukpenning samtidigt som vederbörande dragit av moms i en enskild firma. Först då skulle en människa inträda och undersöka saken närmare, vilket rimligen är skäligen efter en vägning av det allmännas intresse och den enskildes.

En annan viktig aspekt är synen på identitet. Är det acceptabelt att vi inte med säkerhet vet vem vi har framför oss? Modern teknologi kan numera bestämma vår identitet ned på dna och andra biometrisk data. Samtidigt har svensk polis vid några tillfällen kontrollerat mängder med oskyldiga utan skäligen misstanke för brott. Var går gränsen för insamlandet av information om den enskildes identitet?

En tredje faktor för att öka samhällets totala informationssäkerhet är att slå vakt om källkritik och journalistiska ansatser med betoning på källors trovärdighet och någon form av redaktionell process för att nå det som är sant och relevant. Här har Sverige i ett historiskt perspektiv det väl förspänt med långa traditioner av ett tryckfrihetssystem med starkt inslag av egen granskning. Det som har utmanat de traditionella medierna har varit tempot och tillgängligheten hos andra producenter. Detta har skapat friktioner när det gäller snabba publiceringar och viss glidning när det gäller namnpubliceringar.

Det är troligt att vi går mot en stark konflikt när det gäller rätten till privatliv och rätten till säkerhet när det gäller våra informationstillgångar. Ju allvarligare säkerhetshoten är, desto starkare kommer rätten till säkerhet att vara. Det behöver inte heller bara vara kopplat till oss själva. Med den totala låtgämentalitet vi har haft när det gäller svenska pass är en fullt tänkbar utveckling att andra stater som

drabbats av terrorattacker med spår mot Sverige skulle kunna göra det svårare för alla svenskar att resa dit, eftersom vi varit världslova med passinformation. Bristande informationssäkerhet för flera år sedan skulle alltså kunna få stora ekonomiska och mänskliga konsekvenser.

Hypotetiskt kan vi också tänka oss en större terrorattack i Sverige. I ett sådant scenario är det viktigt att vi redan nu har börjat en sådan diskussion, för att undvika oönskade beslut. Frestelsen att samla in ännu mer information kommer att vara stark, medan verkligheten kanske bättre hanteras genom att bearbeta och analysera den information vi redan har. Snabbt spridda lögnar i samband med liknande händelser kan utlösa reaktioner från aktörer som ofta befinner sig i olika extremer av det politiska spektrat, vilket ytterligare kan destabilisera situationen.

Det är sanningen som ska fram och lögnen som ska trängas undan, inte ges syre. God informationssäkerhet är en del av kunskapsbyggnad och forskning, så att vi kan räkna hållfasthet, bedöma klimateffekter och bättre skatta socialpsykologiska faktorer i samhällsplanering.

Det är sanningen som ska fram och lögnen som ska trängas undan, inte ges syre. God informationssäkerhet är en del av kunskapsbyggnad och forskning, så att vi kan räkna hållfasthet, bedöma klimateffekter och bättre skatta socialpsykologiska faktorer i samhällsplanering.

Så här kan man vända och vrida på olika fenomen i nyheter-na tills man upptäcker att informationssäkerhet är vitalt för en modern demokrati som vill slå vakt om vår livsmiljö i vid mening. Förfalskade dieselvärden? Avlyssning av SCA? Belastningsutdrag vid anställning? Hackning av politiska partiers mejlssystem? Industrispionage, där svensk finansierad forskning vid universitet töms på intellektuell egendom?

Nästa år är det val till våra beslutande politiska organ. Det är hög tid att börja forma en sammanhängande politik för att skydda vår information, så att vi inte sitter där med ett utländskt finansierat parti vid regeringsmakten.

Johan Wiktorin är vd i underrättelseföretaget Brqthrough och ledamot av Kungliga Krigsvetenskapsakademien.

Historien återkom

Inför rysk aggression ökar Europa åter sina försvarsbudgetar.
Det ger utrymme för politiskt nytänkande.

Av Elisabeth Braw

The Peace dividend. Historiens slut. I hela västvärlden – ja, i det forna öst också – skars försvarsbudgetarna ner dramatiskt.

År 1990 lade Frankrike 3,4 procent av BNP på försvar; 10 år senare hade siffran sjunkit till 2,5 procent. I Tyskland skars försvarsbudgeten under samma period ner från 2,7 procent till 1,4 procent av BNP, i Nederländerna från 2,5 till 1,4 procent, i Sverige från 2,6 till 1,8 procent. Regimenten lades ned. Så sent som för tre år sedan lade bara tre Natoländer – USA, Grekland och Storbritannien – de officiellt obligatoriska 2 procent på försvaret.

Värnplikten avskaffades också: i Frankrike, Italien, Sverige, Nederländerna, till och med i Tyskland, där den så länge setts som en garanti för ett samhälle där militären inte är en isolerad makt som riskerar att få konstiga idéer.

– Det var inte så underligt att försvaret minskades. Det behövdes små, flexibla styrkor som snabbt kunde skickas på utlandsuppdrag, säger Dick Zandee, senior research fellow på Clingendael (Netherlands Institute of International Relations) och tidigare politisk planeringschef på European Defence Agency.

När Tyskland återförenades var Hans-Joachim Stricker befälhavare för ett av tyska flottans minsveparförband. Karriären gick bra: några år senare utsågs han till chef för hela flottans minsveparverksamhet. Men det var ett hunsat Bundeswehr. Hur var det att tjäna sitt levebröd i en styrka som blev mindre och ännu tamare? frågar jag Stricker.

Ursula von der Leyen
vill ha fler soldater i
Bundeswehr.

FOTO: AZAD LASHKARI/TT

– Det talades hela tiden om den eviga freden [en hänvisning till Immanuel Kants verk]. Vi soldater förstod absolut att det inte behövdes lika många soldater som tidigare; vi lever ju inte i en alternativ värld. Problemet var att freden inte bara kasserades in en gång utan flera gånger.

Inom några år hade det gått så långt att bara 2 av de 15 fartyg som stod till Strickers förfogande gick att använda på samma gång.

– Att skicka ett par fregatter till Somalia klarade vi, men vi hade inte pengar att skicka trasiga fartyg på reparation. Om vi behövde laga ett fartyg tog vi delar från ett annat fartyg, berättar Stricker.

I armén låg det lika illa till. Vid en Natoövning för två år sedan tvingades Bundeswehrsoldater ersätta ett ammunitionsrör som saknades med ett kvastskäp.

Men nu har historien återvänt. Rysslands inblandning på Krim är väldokumenterad, liksom dess psykologiska krigföring mot europeiska länder inklusive Sverige och dess intrång på grannländers luftrum. Helt logiskt växer försvaret nu både inom och utanför Nato. Enligt Natostatistik ökade medlemmarnas försvarsutgifter 2015 med 0,6 procent och förra året med 3 procent. Sedan 2009 har Nato:s försvarsutgifter därmed ökat med runt 6 procent. Lettland och Litauen rör sig mot 2 procent av BNP. Till och med Tyskland, den motvilliga militärmakten, satsar nu mer på Bundeswehr, vars budget i år stigit med 8 procent, till 37 miljarder euro. I oktober förklarade Angela Merkel till och med att hon hade lovat Barack Obama en ökning av försvarsbudgeten från 1,2 till 2 procent av BNP. Försvarsminister Ursula von der Leyen vill dessutom öka antalet soldater med 10 000, till 187 000. För två år sedan återinförde Litauen värnplikten. Sverige ökar också sin försvarsbudget, fast knappast så mycket som skulle behövas. Idag ligger den på 1,1 procent av BNP, jämfört med 1,8 procent år 2000. Ryssland i sin tur befinner sig mitt i en enorm försvarsreform där snart sagt allt moderniseras: kärnvapenbestyckade ubåtar, stridsplan, kryssningsmissiler.

Det är en ironi att den eviga fredens fader, Immanuel Kant, som blev sin hemstad Königsberg trogen hela livet, fortfarande är stadens mest kände son. Än mer känt är Königsberg – numera kallat Kaliningrad – dock som Rysslands främsta vapendepå. Också toppmoderna Iskanderkryssningsrobotar, som kan träffa mål på upp till 500 kilometers avstånd med bara några meters marginal, är numera baserade i Kaliningrad. Den eviga freden blev uppenbart kortvarig. En cyniker skulle säga att vi har återvänt till vårt naturliga tillstånd.

VÄRLDEN EFTER HISTORIENS SLUT

Redo att avfyras. Kryssningsmissilen Iskander-M.

FOTO: YURI SMITYUK/GETTY IMAGES

Därför ökar Europa inte bara sina försvarsutgifter utan också sin traditionella krigsplanering. Nato och dess allierade, dit Sverige räknas, genomför regelbundna övningar, om än med mycket färre soldater än under kalla kriget. Idag övar Nato mestadels med högst en brigad, runt 5 000 soldater, medan kalla krigets Natostyrkor övade med flera divisioner på samma gång. (I en division ingår 10 000–20 000 soldater.) Men vem är fienden egentligen?

– Vad vi gör nu är att täppa till hålen som kom till efter kalla krigets slut. Men vi vet inte vilket slags styrkor vi kommer att kämpa mot i framtiden. Det kommer att krävas mycket mer pengar än vi för närvarande lägger på försvaret, säger Zandee.

Till och med i Tyskland har den allmänna opinionen vänt från oro kring ett mäktigare Bundeswehr till majoritetsstöd för försvarsminister Ursula von der Leyens 10 000 nya soldater. Inte oväntade gläder det Amiral Stricker.

– Medborgare säger, vänta ett slag, vad kan vi inte längre, vad har vi inte längre, varför har vi ingen ammunition? Det gör det lättare för politiker att lägga mer pengar på försvaret, påpekar han.

Historiens återkomst ger kanske just därför europeiska försvarsmakter också en oväntad möjlighet: de behöver inte återvända till gamla rutiner utan kan ägna sig åt diskret uppfinning. Tänk

”En cyniker skulle säga att vi har återvänt till vårt naturliga tillstånd.”

på värnplikten. Även när det är hemlandet och närområdet som ska försvaras istället för kriser i fjärran länder som ska lösas behöver inte hela årskullar utbildas till soldater. När Litauen återinförde värnplikten bestämde landet sig därför att det bara behövde 3 000 värnpliktiga (med ökning till 3 500) – inte de runt 19 000 män som föds varje år. I Norge uttogs bara 8 000 19-åringar till värnplikt, vil-

ket betyder att endast 13 procent av alla unga män och kvinnor får göra lumpen. I Sverige, där bara 4 000 unga män och kvinnor inledningsvis ska göra lumpen, kommer det att bli ännu tuffare att uttogs till den tjänst som under kalla kriget och under århundraden dessförinnan ofta sågs som en börda. Lumpen kan, för att låna ett uttryck från kalla kri-

get, bli en kadersmedja för europeiska länders mest lovande tonåringar.

Jag frågar generalmajor Klas Eksell, Försvarsmaktens personaldirektör, hur han skulle presentera militärlivet för svenska 19-åringar när regeringen i år återinför värnplikten.

– Utvecklande för dig, gör skillnad för andra, svarar han.

Historiens återkomst är inte bara negativ.

Elisabeth Braw är journalist och senior consultant vid konsultföretaget Control Risks i London.

Desarmera med demokrati

Förorter som plågas av extremism, segregation och kriminalitet har övergivits av myndigheter och politiker. Fler demokratifrämjande åtgärder och större polisiär närvaro kan vända utvecklingen.

Av Magnus Ranstorp

Sir Mark Allen, en tidigare hög MI6-chef, berättade för mig vid Syrienkrigets utbrott 2012 att verkligen förstå Syriens öde och Mellanösterns utveckling var som att spela tredimensionell schack under vatten med pjäserna i ständig rörelse. Liknelsen är fortfarande slående. Inför dagens utmaningar gäller det mer än någonsin att lyfta blicken och förstå helhet snarare än enskilda händelser.

”Oförutsägbart instabilitet har blivit det nya normalläget i omvärlden”, sa James Clapper, chefen för amerikanska underrättelsetjänsten, när han vittnade inför senatens försvarsutskott i februari 2016. Clapper beskrev att aldrig förr i hans mer än 50-åriga underrättelseskariär har USA stått inför så mångfasetterade utmaningar och kriser som idag. Säkerhetsspektrumet spänner från allt mellan regionala konflikter, rymdkapplöpning, spridning av kärnvapentechnologi, kontrapionage till cybersäkerhet och utbredning av extremism.

Med Islamiska staten (IS) som främsta utmaning är en bred fauna av jihadistoperationellt aktiva i mer än 40 länder. Sju länder stod inför regeringskollaps, varnade Clapper för ett år sedan, medan 14 andra hotade regimer allvarligt och ytterligare 59 länder riskerade omfattande instabilitet. Jihadistiska grupperingar som förenar sig bakom en takfir-jihadistisk ideologi förgrenar sig snabbt i takt med globaliseringen, teknologisk utveckling, regionala konflikter och instabilitet. En virtuell jihadistisk subkultur har förgrenat sig snabbt över sociala medier. Den når ut i kapillärer och kopplar ihop terrorrörelser i konfliktzoner med radikaliserade, ensamagerande individer i Europas förorter.

Terrortragedierna i Paris, Nice, Bryssel och Berlin har avlöst varandra med ett skrämmande operationellt tempo. Under 2016 genomfördes i genomsnitt sex terrordåd per månad i väst. Det skapar inte bara rädsla och fruktan. Våldets oförutsägbara chockeffekt är medvetet utformat för att främja polarisering, främlingsfientlighet och islamofobi. Jihadisternas mobilisering av en bredare skara till egna led underlättas av förenklande populism. Därför

bidrog Trumps fokus på muslimer och inreseförbud till att underblåsa kärnan i jihadisternas ideologi, nämligen att västvärlden är i krig mot islam. Jihadister jublade stort på sociala medier över att Trump framstod som korsfarare, som genom viljan att använda tortyr visade sitt verkliga ansikte: att mänskliga rättigheter var enbart hyckleri och att demokrati var falskt.

Demoniseringens politik har förstärkts av globalisering, sociala medier och självförstärkande filterbubblor. Även om Steve Bannon, Trumps chefsideolog, och jihadistiska strateger står diametralt på olika sidor så delar de gemensamt förståelsen av sociala mediernas och propagandans kraft att mobilisera med enkla svartvita budskap. Genom Breitbart eller al-Hayat Media Foundation lyckas de mästertligt kanalisera vrede och missnöje inom arbetarklassen och andragenerationens invandrare till slagkraftig handling.

I mångt och mycket är ”postsanningens” era inte bara symptomatisk över ett bredare globalt antietablissemangsförakt och misstro att politiker inte kan lösa nutidens svåra konflikter. Det inramas även av domedagsprofetior vars drivkraft närs av växande socioekonomiska och kulturella klyftor inom och mellan samhällen. Tron att politiska eliter och medier medvetet mörkar sociala samhällsproblem för politisk opportunistik är utbredda åsikter, speciellt då sociala mediernas filterbubblor skapar ”ekokammare” av likasinnade åsikter.

I Sverige har växande segregation och utanförskap i förorter där extremism särskilt frodas hanterats katastrofalt, då myndigheter och näringsliv gradvis slagit till reträtt och lämnat dessa områden och invånare åt sina öden. Nationell asylpolitik har inte synkroniserats med någon fungerande lokal integrationspolitik. Oförmågan hos nationella och lokala politiker att ta ett helhetsgrepp på utanförskapsområden är påfallande. Dock är helhetsgrepp just vad som behövs för att vända utvecklingen.

Samverkan mellan socioekonomiska faktorer, psykosociala

VÄRLDEN EFTER HISTORIENS SLUT

faktorer och normativa påverkanssystem i dessa utanförskapsområden skapar för vissa ungdomar normbrytande, antisocialt, kriminella beteenden, vilket resulterar i våldsbaserade konflikter och social oro. Eller som vissa tjänstemän i nordöstra Göteborg till oss beskrev om denna parallella samhällsstruktur: territoriella kriminella gäng och extremister håller resten av befolkningen i vissa områden som social gisslan. En liten krets får stort och destruktivt lokalt inflytande.

Lokala politiker och myndigheters oförmåga att vända utvecklingen illustreras av polisens svårigheter att hantera impulsdrivna och extremt våldsbenägna ungdomsgäng och än mindre operera effektivt i dessa utanförskapsområden. Många unga är helt ointresserade av någon kontakt med samhället. Trots svårigheterna kämpar polisen på med stort utredningsfokus på dessa ungdomsgäng. Exempelvis inriktar nu Malmöpolisen arbetet mot 205 kriminella yngre män som totalt har 1 779 domar mot sig. Ofta är polis och Säkerhetspolisen den första och enda instans ungdomar möter i dessa områden.

Extremism i utanförskapsområden möter lite motstånd. Predikanter med takfir-salafistisk inriktning och med brett internationellt kontaktnätverk missionerar och samlar in pengar utan risk för upptäckt av brottsbekämpande myndigheter. Finansiering från Qatar eller Saudiarabien ifrågasätts aldrig av politiker eller myndigheter även om yttersta syftet av islamismen är att undergräva demokratins grundvalar.

S om professor Lars Trädgårdh ofta belyser är en stor samhällsutmaning låg social tillit mellan medborgare i utanförskapsområden och myndigheter. Kultur- och samhällskrockarna i Sverige är stora. Få vänder sig till polisen eller socialtjänst vid brott och problem. Istället löser man det internt inom familjer eller grupper. Stor okunskap råder hur man bemöter hederskultur och klan- och familjebaserade strukturer. Tillika kan färre urskilja religiösa tolkningsinriktningar inom islam som religion, islamism som politisk ideologi, eller takfirism som antidemokratisk och våldsbejakande ideologi. Konsekvenserna av okunskap och beröringsångest blir generell rädsla för att göra något fel eller att trampa någon på tårna. Då är det säkrare att göra ingenting.

Identitetspolitiska aktivister och kulturrelativister har inte varit sena till att utnyttja majoritetssamhällets beröringsångest för att flytta fram sina positioner. Vissa aktivister målar upp en bild av hat och förakt mot politiker och samhällsföreträdare som inte bryr sig om förorten eller vill förtrycka minoriteter på grund av hudfärg. Genom polariserande retorik göds misstänksamhet mot polisen, politiker och majoritetssamhället. En stor risk finns här att det kan mynna ut i religiös och politisk extremism.

Filterbubblorna inom sociala medier göder även vitmakt och högerextremism som organiserar sig i trollsvärmar och vilka förflyttar sig från hatobjekt till hatobjekt på Twitter och Flashback. Hat och hot mot "PK-journalister", politiker och samhällsdebattörer avlöser varandra. Allvarliga attacker inträffar mot asylanläggningar och invandrare.

Lägesbilden i Sverige skiljer sig inte från vad som sker i övriga Europa. Extremism, polarisering och antietablissemangmotstånd är växande samhällsproblem i väst. Sociala mediers roll accelererar effekten och populisterna blir allt duktigare på att använda detta verktyg som syftar till splittring och polarisering. Det är föga förvånande att Breitbart och andra alt-right nyhetssajter försöker etablera sig i både Frankrike och Tyskland före presidentvalet respektive de nationella valen senare under 2017. Lägesbilden blir ännu mer komplicerad då ryska påverkansoperationer och finansiellt stöd till högerextrema partier hägrar i bakgrunden.

Oro i förort: bilbrand i Rinkeby utanför Stockholm.

FOTO: FREDRIK SANDBERG/TT

A merikanska National Intelligence Council (NIC) släppte sin årliga Global Trends Report i januari i år. Där målas en dystopisk framtid upp med fler populisterna som Trump vid makten i olika europeiska länder. Faran är att dessa populistiska ledare stärker sin exekutiva makt som riskerar att urholka mänskliga fri- och rättigheter samt civilsamhället. Dessa populisterna förstärker som tidigare nämnts polariseringen genom främlingsfientliga och antimuslimska politiska utspel.

Fragmenteringen av medielandskapet i kombination med ökande tendenser av polarisering och våldsbejakande extremism innebär enorma utmaningar. Här krävs både mjuka och hårda medel för att effektivt motverka utvecklingen.

Ökade demokratifrämjande åtgärder och särskilt fokus på källkritik i skolor är absolut avgörande vilket nyligen poängterades av Skolverket, Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB) och Statens medieråd (*DN Debatt* 3/2 -17). Här har även Fortbildningsinstitutet för journalister en viktig roll i hur traditionell journalistik hanterar sitt journalistiska uppdrag att säkerställa vad som är fakta och inte i offentlig debatt.

Men det behövs även hårda medel. Tillit kräver stark trygghet och särskilt i utanförskapsområden. Exempelvis behövs betydligt större polisiär närvaro i dessa områden. Det är en grundläggande förutsättning för andra samhällsinsatser.

Civilsamhällsaktörer måste in på banan i arbetet med att förebygga våldsbejakande extremism. Dock bör statligt stöd ha tydligare "demokratikrav" samt bättre uppföljning och insyn i hur medel används.

Magnus Ranstorp är forskningschef vid Centrum för asymmetrisk hot- och terrorismstudier vid Försvarshögskolan.

Mellan Picasso och Pétain

Gertrude Stein blev berömd både för sina egna böcker och för sitt stöd till framstående författare och konstnärer. På senare år har hennes relation till fascismen blivit hett omdebatterad.

Av Margareta Melén

Man kan riktigt höra indignationen i Picassos röst under ett samtal efter kriget med den amerikanske journalisten James Lord: "Gertrude var en riktig fascist. Hon var alltid lite svag för Franco. [...] Hon skrev tal för Pétain, ska du veta. Kan du fatta det? Hon, en amerikanska, och judinna dessutom."

Liknande reaktioner har under de senaste åren genljudit i internationell press och bloggssfären som ett eko av Picassos upprördhet, med nära sjuttio års fördröjning.

Kontroverserna kring exempelvis Heideggers, Célines och Pounds fascistiska och rasistiska förblindelser är välkända, men upprördheten kring Gertrude Stein kan bara förstås till fullo i ljuset av att hon så länge har betraktats som en obestriddt progressiv författare.

Född 1874 i Allegheny, Pennsylvania, i en förmögen och kulturintresserad familj av tyskjudiskt ursprung, fick Stein tidigt fria händer att forma en existens efter eget huvud. Det ekonomiska välståndet skulle tillsammans med den bildningsvänliga uppväxtmiljön lägga grunden för hennes verksamhet som en djärvt experimenterande författare, teoretiker och inspiratör. År 1893 började hon studera vid Radcliffe College, ett annex till Harvard, under ledning av William James, bror till författaren Henry James och en av tidens ledande psykologer och filosofer. Hans tankar om kunskapens väsen – kunskap är vad vi upplever i ett kontinuerligt flödande nu – hör till de viktigare intrycken från dessa tidiga läroår.

Efter två års ganska misslyckade medicinstudier vid John Hopkins Medical School flyttade

Stein 1902 till London där hon återförenades med favoritbrodern Leo som hade börjat göra sig ett namn som konstkritiker. Från London fortsatte syskonen snart till Paris där de installerade sig på den numera legendariska adressen 27, rue de Fleurus, som skulle vara Steins hem fram till 1938.

Tillsammans började syskonen bygga upp den samling modernistisk konst som skulle skapa Steins rykte som det litterära och konstnärliga avantgardets främsta förespråkare, inte minst sedan hon hade öppnat en salong för att få ordning på den strida strömmen av besökare som kom för att beskåda "Matisserna och Cézannerna". År 1910 flyttade Steins sekreterare och partner Alice Toklas in i lägenheten på rue de Fleurus samtidigt som relationen mellan syskonen försämrades alltmer. Leo delade inte systemens entusiasm för Picassos kubistiska måleri. Han hade inte heller, vilket förmodligen var ännu värre, mycket till övers för hennes eget experimentella skrivande eller hennes uppfattning att hon var ett geni, något som han avfärdade som en mani. År 1914 ledde missämjan till en definitiv brytning, bror och syster delade upp konstsamlingen mellan sig och skildes åt för alltid.

Stein var en makalös konversatör med en enastående förmåga att skapa och hålla ihop ett dynamiskt nätverk av författare, konstnärer, filosofer, journalister och sponsorer. Även om det skulle dröja innan hon själv tjänade några pengar på sitt författarskap lyckades hon tidigt skapa sig ett namn som ett avantgardistiskt orakel. För somliga framstod hon som lite bättre än en charlatan. Men andra, bland dem en allt vidare krets av unga författarbegåvningar, imponerades av djärvheten i hennes litterära projekt.

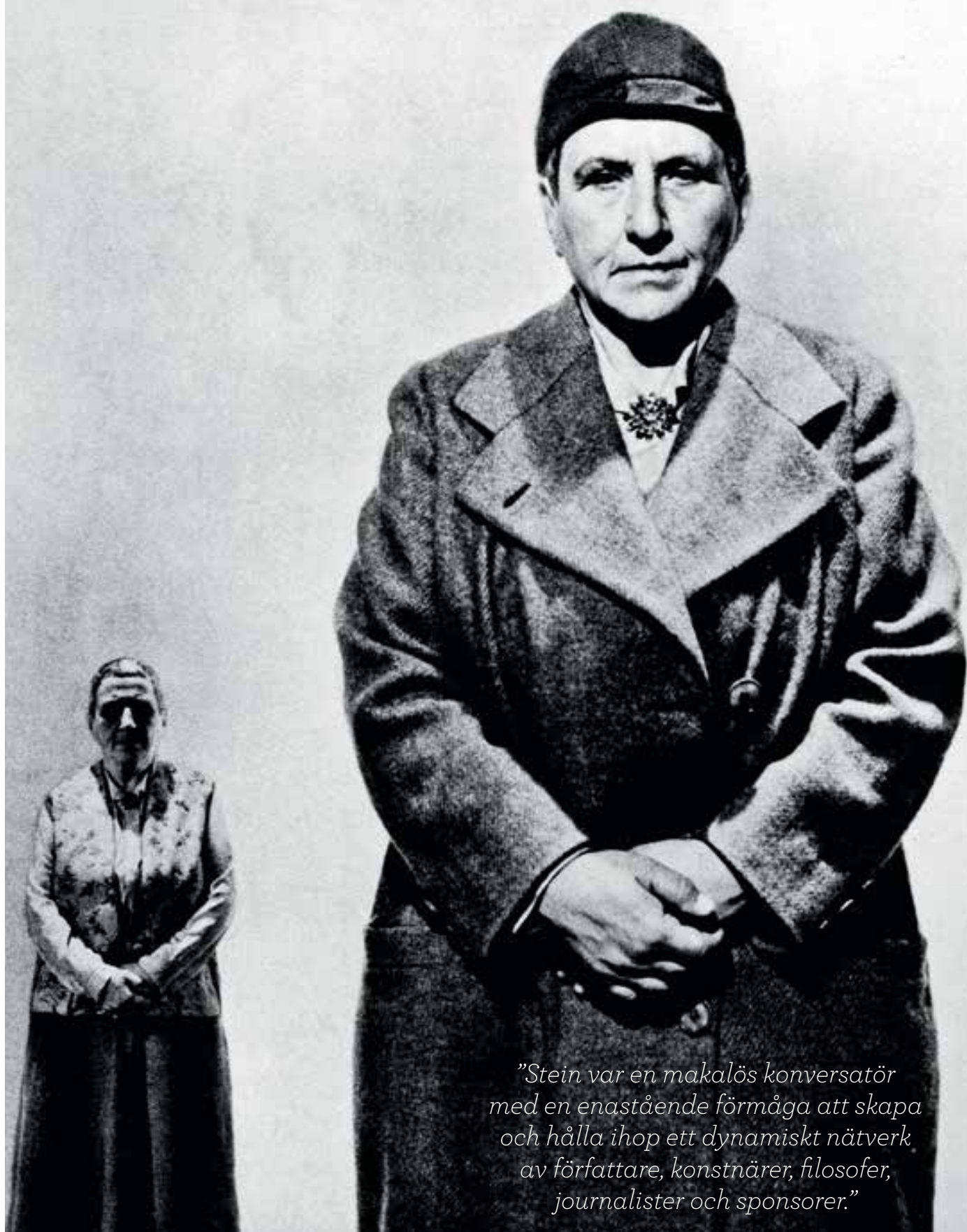
»

Margareta Melén
är översättare och
kulturskribent.

Gertrude Stein (1874–1946).

FOTO: TT

*"Stein var en makalös konversatör
med en enastående förmåga att skapa
och hålla ihop ett dynamiskt nätverk
av författare, konstnärer, filosofer,
journalister och sponsorer."*

För Stein hade mötet med de impressionistiska och kubistiska målarna inneburit en intensifiering av lärdomarna från William James undervisning. Hon insåg att deras sätt att attackera vissa problem på målarduken hade stora likheter med dem som hon stod inför inom litteraturen. I sin första publicerade bok, novellsamlingen *Three Lives* (1909), som hon skrev medan hon "såg och såg" på ett nyinköpt kvinnoporträtt av Cézanne, försöker hon uttrycka det omedelbara i upplevelsen av nuet genom ett flitigt bruk av presens particip. Redan här finns också en medveten strävan att begränsa och förenkla vokabulären, hon väljer till exempel bort ord med många bibetydelser eftersom hon vill att hennes formuleringar ska vara "lika exakta som matematik". *Melanchta*, den längsta av de tre berättelserna, är en milstolpe för den litterära modernismen. Stein bryter radikalt med 1800-talets berättarkonventioner vad gäller både stil och stoff. Hon fokuserar på den emotionella processen snarare än på intrigen och väljer en färgad huvudperson, den intelligenta och sexuellt frigjorda mulattkvinnan Melanchta, i en tid då få andra vita författare var benägna att göra det och viktorianska normer fortfarande dominerade kvinnors liv.

O mkring 1906 hade Stein gripit sig an mastodontromanen *The Making of Americans*, som hon skulle betrakta som sitt mästerverk och beskriva som "ett kontinuerligt nu på nästan tusen sidor". Till en början framstår romanen som en tämligen traditionell krönika över hennes egen släkt men den omvandlas gradvis till en beskrivning av, som hon själv uttrycker det, "varanda en som kunde ha eller borde ha eller hade levat". Först 1925 publicerades verket i sin helhet. Vid den här tiden hade Ernest Hemingway börjat växa ifatt och ifrån sin handledare på rue de Fleurus. Han publicerade samma år *Vårflod*, en blodig parodi på Sherwood Andersons författarskap, där han också ger en släng åt Stein genom att som rubrik över bokens fjärde del sätta "En stor ras går bort och amerikaner skapas och barskrapas".

I prosadikterna *Ömma knappar* från 1914 är Picassos inflytande särskilt tydligt; hans sätt att laborera med geometriska former motsvaras hos Stein av hennes försök att separera orden från deras mening i syfte att skaka om läsarens invanda föreställningar om dem. Andra tekniker som Stein arbetade med för att uppnå nya språkliga effekter var olika former av eliminerings, till exempel slopandet av skilletecken, och framförallt upprepning, ett ord som Stein ogillade. Det var inte det hon höll på med, menade hon, hon upprepade inte utan hon insisterade, vilket inte var samma sak. Det i särklass mest kända exemplet är naturligtvis den sönderciterade versraden "A rose is a rose is a rose is a rose" från dikten *Sacred Emily*, skriven 1913 men publicerad många år senare. Innan raden blev allmän egendom skulle den travesteras åtminstone ett par gånger av Hemingway i hans litterära krigföring med Stein. Dels i form av en elak dedikation – "A bitch is a bitch is a bitch is a bitch" – i ett exemplar av *Döden på eftermiddagen* från 1932, som troligen aldrig kom under Steins ögon men idag finns till beskådan på Lilly Library vid Indiana University i USA. Dels i romanen *Klockan klämtar för dig* från 1940, där huvudpersonen Robert Jordan skämtar om att "en sten är en Stein är ett block är en klippa är en kiselsten". Hemingways litterära glirningar mot Stein löper som en undertext genom hela hans verk och kan ses som ett mått på det avtryck hon trots allt hade lämnat hos honom.

Mot slutet av sitt liv kunde Stein se tillbaka på ett originellt och produktivt författarskap i en rad olika genrer, hon skrev dikter, romaner, noveller, operalibretton, skådespel och teoretiska reflektioner. Men kanske är hennes största bedrift att hon gav en generation av

främst amerikanska författare en helt ny medvetenhet om det språkliga uttrycket, vilket flera av dem har vittnat om. Hemingway tillstår i *En fest för livet* att Stein hade upptäckt många sanningar om rytmisk prosa och språkliga omtagningar, William Carlos Williams menade att Stein genom sin idé om ordens objektiva funktion hade funnit nyckeln till författarnas frigörelse från det slutande 1800-talets förlagade tankevärld och Sherwood Anderson upplevde läsningen av *Ömma knappar* som ett införande i "ett nytt och underbart land där allting är sällsamt och märkvärdigt". Stein var med andra ord först en författare för andra författare, men publiceringen av *Alice B Toklas självbiografi* 1933 förändrade allt. Hon blev berömd.

N är amerikanska soldater och krigskorrespondenter vid befrielsen grävde fram Stein och livskamraten Alice Toklas ur den franska myllan i Bugeyregionen i sydöstra delen av landet, hyllades hon genast i efterkrigstidens press som "Gerty", en patriotisk modersfigur för amerikanska soldater utomlands och en symbol för överlevande och stoisk tapperhet. Det är också så hon har framstått för majoriteten av läsarna av *Wars I have seen*, den dagbok som hon påbörjade under tyskarnas ockupation vintern 1943 och publicerade 1945. I synnerhet som Stein i bokens senare del uttrycker sitt reservationslösa stöd för de unga motståndskämparna som höll till i bergen nära hennes hem i Culoz. Många av Vichyregimens kollaboratörer, däribland Bernard Faÿ, Steins franske översättare och mångåriga vän sedan tjugotalet, ställdes inför rätta och riskerade dödsstraff. Men Stein kunde under de två år som det återstod henne att leva återigen njuta till fullo av det anseende

som hade skapats tio år tidigare i och med publiceringen av *Alice B Toklas självbiografi*. I det politiskt laddade klimatet efter Frankrikes befrielse hade den provisoriska regeringen viktigare uppgifter att ta sig an än pétainismen hos en judisk exilamerikanska.

Istället blev hon en centralfigur i den amerikanska efterkrigspressens förkrossande effektiva och populära skildringar av Frankrikes befrielse. Reportagen om Steins egen befrielse avlöste varandra i amerikanska tidskrifter och hon medverkade i en radioutsändning riktad till den

amerikanska nationen. Hennes återuppståndna salong på rue de Christine besöktes inte bara av gamla vänner som Picasso utan av en strid ström av amerikanska officerare och meniga. *Wars I have Seen* seglade upp som hennes andra bästsäljare i USA efter *Alice B Toklas självbiografi*. Kort sagt, när Stein dog i slutet av juli 1946 i sviterna efter en operation för magcancer på det amerikanska sjukhuset i Parisförorten Neuilly-sur-Seine tycktes det inte vila någon skugga över hennes göranden och låtanden under andra världskriget.

Stein skulle till och med gå en strålände postum karriär till mötes. Under årtiondenas lopp konsoliderades hennes position som modernismens legendariska översteprästinna, Picassos, Picabias, Sherwood Andersons, Fitzgeralds och Hemingways djärvt experimenterande musa och mentor. Med åren har hennes litterära prestige vuxit sig allt starkare såväl hos en bredare allmänhet som i den akademiska världen, och då inte minst inom queerforskningen och hos feministiskt orienterade forskare. Kulmen på denna apoteos kunde ha blivit den så kallade Steinsommaren 2011 i San Francisco och New York, uppbyggd kring två stora epokgörande utställningar om Steins liv och personlighet och understödd av Woody Allens perfekt tajmade *Midnatt i Paris*, som återskapade Steins och Hemingways Paris på filmduken.

Men den amerikanska litteraturprofessorn Barbara Wills bok *Unlikely collaboration* (2011) fick känslorna att svalla och orsakade en global skandal. I såväl nya medier som gammelmедier hölls räfsat

och rättarting med Stein. Hon anklagades för att ha lobbats för att Hitler skulle få Nobels fredspris och för att ha kunnat stanna kvar i Frankrike enbart för att hon hade assisterat Vichyregimen i deras samarbete med nazisterna, något som också skulle ha gjort det möjligt för henne att fortsätta samla konst under kriget. Därmed var processen mot Stein i full gång.

Till en början stod Steinkännarna ganska handfallna inför våldsamheten i attackerna. Stein hade ju alltid varit kontroversiell, också under kriget. Redan i inledningsskedet hade det höjts kritiska röster mot Steins kryptiska formuleringskonst och den rent estetiska omsorgen om ord, också i texter där man kunde förvänta sig att hon skulle ta upp krigets realiteter. Efter kriget har ett flertal studier om Stein väckt frågan om hur hon, som var både judisk och lesbisk, lyckades överleva Förintelsen i Frankrike. Men det var alltså först 2011 som debatten på allvar tog fart efter att ha puttrat på i all obemärkthet under mer än ett halvt sekel.

I fokus stod dels den famösa kommentaren om Hitler i *New York Times Magazine* i maj 1934, dels översättningen av ett antal av Pétains tal till franska folket. Trots att intervjun som kommentaren om Hitler ingår i finns tillgänglig i sin helhet på nätet, har många debattörer njöt sig med det som Will citerar i sin bok: "Hitler borde ha fått Nobels fredspris [...] därför att han avlägsnar alla motsträviga och uppstudsiga element från Tyskland. Genom att fördriva judar och demokrater och vänsteranhängare, fördriver han allt som leder till aktivitet. Det betyder fred."

Det som utsluts är intervjuarens inledande varning till läsarna om att tolka Stein efter bokstaven. Man får veta att Stein har något okynnt i ansiktsuttrycket och att hon ofta brister i skratt vid åsynen av den förvirring som vissa av hennes kommentarer åstadkommer. I intervjun vinnlägger sig Stein också om att förklara vad hon menar med sitt yttrande om Hitler. För henne är aktivitet något nödvändigt och positivt, därför argumenterar hon i intervjun för en mer öppen immigration. Läser man Steins kommentar om Hitler i sitt sammanhang går ironin inte att ta miste på. Vad beträffar den närliggande anklagelsen att hon senare rentav skulle ha nominerat Hitler till fredspriset, avvisades bestämt av fredspris-kommittén i Oslo ganska snart efter att ryktet hade börjat cirkulera i mitten av 1990-talet. Men denna officiella dementi har haft föga effekt, anklagelsen har fortsatt att fortplantas i olika medier, som till exempel i den norske författaren Kjartan Fløgstad's roman *Magdalenafjorden* från 2014, där huvudpersonerna reflekterar över det intrikata sambandet mellan diktning och diktatur i det ockuperade Paris.

Också beskyllningen om att Stein skulle ha fortsatt att samla konst under ockupationen är helt obefogad. Då Stein och Toklas retirerade till den franska landsbygden fick de bara med sig sina två favorittavlor fastsurrade på biltaket: Picassos porträtt av Stein och Cézannes porträtt av sin hustru. Resten av samlingen tvingades de lämna kvar i den förseglade Parisvåningen där den med knapp nöd undgick att konfiskeras av nazisterna genom Picassos och framför allt Faÿs ingripande. När Stein sedan hade förbrukat det kapital hon hade haft med sig och blivit avskuren från sina tillgångar i USA måste hon förlita sig på en grannes generositet. Av rädsla för att inte kunna betala tillbaka sålde hon Cézannetavlan.

Betydligt mer substans finns det i huvudanklagelsen: översättningen av Pétains tal. Det var Faÿ som kom med förslaget, men vi vet inget om hur det motiverades. Det kan ha framställts som en preventiv skyddsåtgärd, men mycket tyder på att Stein till en början arbetade både hårt och engagerat med att finna en flytande engelsk språkform. Undan för undan blev översättningen slarvigare och

alltmer ordagrann utan någon som helst hänsyn till stil och språklig egenart, vilket gjorde den näst intill oläsbar och omöjlig att publicera. Det enda som sett dagen av det havererade projektet, som pågick från 1941 till januari 1943 då Stein av en orolig omgivning ombads att överge det, är hennes introduktion som publicerades 1996, dels som ett appendix till brevvolymen *The Letters of Gertrude Stein and Thornton Wilder*, dels i septembernumret av tidskriften *Modernism/modernity*.

Var Stein en övertygad propagandist eller en slug överlevare, eller kanske bådadera? Hennes politiska åsikter hade alltid varit på gränsen till reaktionära. Trots den nära vänskapen med Picasso vägrade hon fördöma Francos militära revolt mot den lagligt valda republikanska regeringen under spanska inbördeskriget och hon ogillade New Deal, Roosevelts reformprogram. Hon stödde Pétain och var i likhet med en stor del av den franska befolkningen inledningsvis övertygad om att han hade räddat tusentals franska liv genom att ingå vapenstilleståndet med Hitler. "För mig förblev det ett mirakel", skriver hon om vapenstilleståndet i *Wars I have seen*, i ett skede då Vichyregimen var historia.

Även en så skoningslös kritiker som Barbara Will är dock noga med att påpeka att Stein inte kunde vara "mera fjärran i konstnärligt temperament eller politiska passioner från en futuristisk fascist som Marinetti". Inte heller, menar Will, var hon besatt av den rasistiska fanatism som drev andra fascistiska modernister som Pound eller Céline. Stein har i sitt politiska, sociala och ekonomiska tänkande beskrivits som en konservativ republikan med mentaliteten hos en rentier. I grunden var hon politiskt indifferent.

I den lilla byn Izieu, bara några få mil söder om den plats där Stein och Toklas bodde under ockupationen, deporterades i krigets slutskede 44 judiska barn till Auschwitz och en säker död tillsammans med sex av sina sju skötare. Hur mycket visste Stein om vad som pågick runt omkring henne? Om hon under krigets första två år ger intryck av att ha levt i en sorts trygghetsbubbla i hägnet av vänskapen med Faÿ och dennes nära kontakt med Pétain, blev hon efter Vichyregimens kollaps alltmer beroende av lokalbefolkningens lojalitet. Sedan tjugotalet var hon under sommarhalvåret en välkänd gestalt i trakten där hon dagligen sågs ströva omkring åtföljd av sin stora vita pudel, hela tiden småpratande med bönder och butiksägare och alla hon råkade stöta på. Att hon

och Toklas levde i ett lesbiskt förhållande var ingen hemlighet, det var heller inget man tog någon särskild notis om. Ett sådant skyddsnät av vänskapliga förbindelser uppbyggt under lång tid var en stor tillgång men kunde aldrig bli hundra procentigt. I *Wars I have Seen* beskriver Stein hur hennes grannar, när kriget led mot sitt slut, började ange varandra kors och tvärs för stöld och allehanda skumraskaffärer. Ändå greps aldrig någon av dem i något skede av kriget av impulsen att ange de båda äldre utländska kvinnorna i deras grannskap. Stein var medveten om deportationerna, om att franska arbetare skickades iväg till tvångsarbete i Tyskland och hon visste hur det känns att befinna sig i en krigszon när den närbelägna staden Chambéry bombades i maj 1944. Men hon tycks aldrig ha förstått vad Förintelsen var.

Steins själv motsägelser och de olika tolkningarna av dem lär fortsätta att väcka debatt, men idag framstår hon inte längre enbart som självbiografiernas och de amerikanska soldaternas charmfullt excentriska "Gerty" eller som en avantgardistisk ikon. Hennes liv och verk ingår också i den fortlöpande granskningen av de intellektuella ansvar liksom av skärningspunkten mellan modernistisk litteratur och fascistisk ideologi. ✱

"Kanske är hennes största bedrift att hon gav en generation av främst amerikanska författare en helt ny medvetenhet om det språkliga uttrycket, vilket flera av dem har vittnat om."

FILM

Churchills sista strider

Winston Churchills liv har ofta skildrats på film och i tv-serier. De senaste produktionerna behandlar hans tid som premiärminister på 1950-talet, skriver **Erik Hedling**.

ATT WINSTON CHURCHILL älskade film är välkänt. Men filmen har också många gånger återgäldat denna kärlek. Den räddade till exempel hans ekonomi. Under de första åren av andra världskriget hade han inte endast att kämpa mot Hitler, Hirohito och Mussolini utan även mot den personliga konkurs som ständigt hotade. När han 1940 blev premiärminister, under Storbritanniens djupaste kris, kunde han knappt betala hyran och amorteringarna.

Som historikern David Lough har visat i sin *No More Champagne. Churchill and His Money* (2015) var det först när vinden vände för de allierade på sommaren 1943 som Churchill blev ett säkert investeringsobjekt för såväl brittiska som amerikanska filmbolag, som betalade rena förmögenheterna för rättigheterna till de böcker som han redan hade skrivit eller de som han ämnade skriva. Av dessa var det bara självbiografin *My Early Life* som verkligen blev en film, nämligen den brittiska storproduktionen *Young Winston* (1972), regisserad av Richard Attenborough. Rättigheterna hade gett Churchill den fetaste check han någonsin fått, nämligen hela 100 000 pund, en summa som måste multipliceras med 20 om man vill förstå dess värde idag.

Churchill blev efter sin död snart ett kärt ämne för både film- och tv-industri, och han har med stor regelbundenhet dykt upp som rollgestalt i en mängd tv-serier och filmer. Det gäller till exempel tv-serier som *Churchill and the Generals* (1979) och *The Wilderness Years* (1981) och filmer som *The Gathering Storm* (2002) och *Into the Storm* (2009). För rollen som Churchill har man i dessa rekryterat några av de främsta representanterna för brittisk (och i det sista fallet irländsk) skådespelarkonst i form av, i nämnd ordning, Timothy West, Robert Hardy, Albert Finney och Brendan Gleeson. Genomgående kan man säga att porträtten av Churchill, allt sedan hans död

1965, blivit alltmer positiva och mytiskt genomsyrade av bilden av den store statsmannen, Storbritanniens räddare i nöden, den sympatiskt charmerande nallebjörnen som pokulerar, röker cigarr, tittar på film, murar i trädgården och dikterar sina stora böcker. Här bortses naturligtvis från ryska och polska filmporträtt av Churchill under kommunisttiden av den enkla anledningen att filmerna är utomordentligt svåra att få tag på och inte finns beskrivna på nätet.

Bara under 2016 förekom Churchill som huvudroll eller som en av huvudrollerna i två stora produktioner, båda brittiska. Den ena är filmen *Churchill's Secret*, regisserad av veteranen Charles Sturridge, och den andra tv-serien *The Crown*, där den firade manusförfattaren Peter Morgan, specialist på historisk dramatik, står som upphovsman. Morgan har sedan tidigare gjort sig känd för *The Queen*, filmen om drottning Elizabeth II. Här har han skapat en hel tv-serie, aviserad att omfatta hela sex säsonger, om samma person.

DET INTRESSANTA ÄR att båda behandlar samma period av Churchills liv, nämligen åren 1951–1955, då Churchill för andra gånger var premiärminister. Jag kan inte erinra mig att någon film tidigare har gjorts om detta. Antingen handlar de om andra världskriget eller åren strax före, då Churchill gjorde sig vida berömd som den som varnade Storbritannien och världen för Hitler-Tysklands mörka avsikter.

Under den aktuella perioden kämpade Churchill mot fysiska krämpor och mot en yngre falang i det konservativa partiet som ivrigt inväntade hans avgång, i synnerhet hans politiske arvinge Anthony Eden. Churchill drabbades också under perioden av en allvarlig stroke, som slog ut honom under ett antal månader.

Churchill's Secret handlar om just denna stroke, som Churchill genomlider på

Att sätta grymheten främst

64 Katarina Barrling läser Judith N Shklar

Kampen om ikonerna

66 Per-Arne Bodin om Andrej Rubljov

En urmakares död

68 Johan Stenström uppmärksammar Jean Fredman

Den auktoritära politikens försvarare

70 Henrik Dahlquist om Carl Schmitt

Krönika

71 Edvard Hollertz om det romantiska hotet mot skogen

I korthet

71 Charlotta E Lindell om Trump och författarna

John Lithgow som Winston Churchill
i Netflix tv-serie *The Crown*.

FOTO: JULIAN BROAD/GETTY IMAGES

sommaren 1953 mitt under en middag för utländska diplomater på 10 Downing Street. Hans familj och hans närmaste medarbetare – hustrun Clementine, läkaren lord Moran, privatsekreteraren Jock Colville och svärsonen Christopher Soames – förflyttar honom hastigt till hans lantgods Chartwell, föregivande att han är utmattad och behöver omedelbar vila. Till varje pris vill man hindra att Churchills kritiska tillstånd kommer ut till allmänheten, särskilt till blodhundarna i det konservativa partiet. Allt inriktas mot att han skall kunna komma tillbaka och hålla tal på det kommande konservativa partikonventet.

FILMEN ÄR I mycket byggd på dialogen mellan Churchill, suveränt spelad av Michael Gambon, och hans sköterska, i sin tur lika skickligt gestaltad av Romola Garai. I interaktionen dem emellan skapar man smått komiska situationer, som när Churchill ber om en cigarr. När sköterskan vägrar tillkalla honom Colville, som inte bara ger honom rökverk utan också en rejäl whisky.

Men porträttet av de två är också känslomässigt gripande. Sköterskan berättar om sin far, kolgruvearbetare och fackrepresentant från norr, och därtill ihärdig politisk motståndare till Churchill och hans parti. Men han har också lärt henne att uppskatta poesi och här kan hon och Churchill förenas i citerandet av William Ernest Henleys dikt "Invictus" från 1875: "Out of the night that covers me,/ Black as the pit from pole to pole,/ I thank whatever gods may be/ For my unconquerable soul." I slutet av filmen, när han är helt återställd, skänker Churchill henne ett dedicerat exemplar av Henleys diktsamling.

FILMEN BERÖR OCKSÅ familjen Churchills tragedier genom sonen Randolph, som dog av alkoholmissbruk strax efter fadern, och döttrarna Diana (som begick självmord) och Sarah (som också förstörde sitt liv genom alkoholmissbruk). Endast den yngsta dottern Mary, senare mer känd som lady Soames, visade sig vara en överleverska. I filmen sitter barnen, supande och käbb-

lande, medan pappan vårdas. De blir strax så högljudda att de måste köras ut. Men filmen slutar i nallebjörnsvarianten, med en sympatisk och viljestark Churchill som helt återställd kan adressera partikonventet.

Churchillgestalten i *The Crown*, Netflix senaste – och dyraste – succéproduktion är ganska annorlunda. Inte minst rent fysiskt, eftersom amerikanen John Lithgow i rollen hela tiden måste huka sig för att hans impo-
santa längd – han är 1,93 – inte skall bli alltför anslående; den verkliga Churchill mätte endast 1,67! Men Lithgow är en väl så duktig skådespelare som Gambon, och han undviker konsekvent att visa Churchill i enlighet med den moderna klichén. Här är han verkligen så skraltig som många har beskrivit att han var vid 80 års ålder. Han slabbar ordentligt i badkaret, har väl tilltagna mängder whisky i glaset, stapplar ut mitt i ett regeringssammanträde med handen på gylfen och beter sig excentriskt i största allmänhet, kanske mest iögonfallande när han blir rasande över det porträtt som parlamentet skänker honom på 80-årsdagen. Målningen, >>

Michael Gambon som Winston Churchill i *Churchill's Secret*.

som utfördes av den firade modernisten Graham Sutherland, hamnar till slut på en brasa i trädgården på Chartwell, dithörpassad av hustrun Clementine, även om detta enligt forskningen inträffade först långt efter Churchills död.

Hela serien igenom kämpar Churchill med att upprätthålla sin auktoritet, även om de yngre till och med ber drottningen att övertala honom att kliva ned, inte minst efter hans stroke, som dock är betydligt mindre dramatisk här. Men att han lider är tydligt, även om han ibland blixtrar till i något av sina lysande tal, mästare som han var över det engelska språket. Men det är genomgående det bräckligaste porträttet av Churchill i brittisk filmtradition. Kanske är det därför en amerikan, om än med starka meriter även från den brittiska scenen, rekryterats för rollen.

NYA FILMER OM Churchill är i antågande under 2017. Två moderna brittiska histrioner är engagerade: Brian Cox i filmen *Churchill* som handlar om relationen mellan Churchill och Eisenhower inför D-dagen 1944, och Gary Oldman i *The Darkest Hour*, som handlar om Churchills bittra kamp mot Hitler i början av kriget. Det skall bli väldigt intressant att se dem. ✿

Judith N Shklar.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

POLITISK FILOSOFI

Att sätta grymheten främst

Till skillnad från många andra liberaler hade Judith N Shklar en djupt pessimistisk människosyn. **Katarina Barrling** har läst ett urval av hennes essäer.

ATT TA DEL av Judith N Shklars liberalism är som att gå in i ett mörkt men nyvädrat rum. Till skillnad från den äppelkindade Panglossliberalism som präglar mycket av svensk debatt är Shklars variant grundad i en djupt pessimistisk, rentav misantropisk, människosyn. Tack vare Timbros klassikerutgivning finns hennes tankar nu tillgängliga på svenska, detta i essävolymen *Rädslans liberalism. Judith N Shklar i urval*, i översättning av Roland Poirier Martinsson, Pontus Rudberg, Tom Sköld och Björn Östbring. Urvalet speglar hennes liberalism via ett

antal olika teman, däribland rädsla, grymhet, frihet, konstitutionalism, utopism och demokrati.

Den liberalism Shklar förespråkar benämner hon själv *The Liberalism of Fear*. Liksom en av den politiska idéhistoriens främsta pessimister, Thomas Hobbes, menar Shklar att utformningen av en stat måste utgå från en insikt om människans potentiella vedervärdighet. Men där Hobbes anser att människans bästa värn mot hennes nästas grymhet ligger i en allsmäktig stat, menar Shklar att varje stat – formad

och befolkad av människor som den är – också den utgör ett hot mot människan. Den fråga hon ställer blir därför: hur skall vi försäkra oss mot att mänsklighetens varg-tendenser inte ges än större spelrum och kraft genom staten?

Historiens vittnesbörd är tydligt: på motsvarande sätt som vi på goda grunder bör frukta andra människor bör vi enligt Shklar även frukta statens myndigheter och tjänstemän. Det enda sättet att begränsa statens möjligheter till utomrättsliga handlingar är "en konstant delning och underdelning av den politiska makten". Det är därför, enligt Shklar, oförenligt med liberalismens omsorg om individen att förorda statens oinskränkta makt över medborgarna, även om ändamålet är gott.

MEN SHKLAR DISTANSERAR sig inte bara från Hobbes, utan markerar även avstånd till andra typer av liberalism. Rädslans liberalism är väsensskild från den naturrättsliga liberalismen och dess strävan efter en idealisk normativ ordning, befolkad av "rättighetsyrkande medborgare" som den är, där statens yttersta mål är att tillse att dessa rättighetskrav förverkligas. Shklars liberalism avviker likaledes från det hon benämner den personliga utvecklingens liberalism, där man tror att om människan bara bejakar sin fulla utvecklingspotential kan statsmakt och politik i stort sett ersättas av utbildningsinstitutioner.

Rädslans liberalism går en annan väg. Dess utgångspunkt är de fasor mänskligheten gång på gång utsätter sig för, och den är därför inte inriktad mot utveckling utan mot "skadebegränsning". Perspektivet leder tankarna till Isaiah Berlins fokus på negativ frihet, ett släktskap som hon själv också berör.

Grunden för behovet av skadebegränsning utvecklar Shklar i samlingens kanske intressantaste essä: "Att sätta grymheten främst". Här varvar hon personliga reflektioner med teoritiska resonemang, och sätter sinnrikt några av den västerländska idéhistoriens främsta tänkare i förbindelse med varandra: Montaigne och Montesquieu får möta Machiavelli och Nietzsche.

Liberalens kompromisslösa ställningstagande för individen lyfts här fram av Shklar, liksom de risker som är förenade med grupp tänkande, inte minst genom att knyta offerskap till grupptillhörighet. Det är enligt Shklar "ovärdigt" att idealisera politiska offer – men också "väldigt farligt". Offret kan vara lika grymt som förövaren, och rollerna snart ombytta. Priset för denna insikt må vara misantropi, men det kan i så fall inte hjälpas. Och den som sätter grymheten främst, det vill säga ser grymhet som den största synden, ser alltid till den konkreta handlingen. Att förövaren själv är ett offer, till exempel genom att tillhöra en

Att ta del av Judith N Shklars liberalism är som att gå in i ett mörkt men nyvädrat rum.

förtryckt grupp, kan aldrig någonsin rättfärdiga en grym handling.

Att alltid fördöma handlingen, oberoende av offerstatusen hos den handlande, är inte alltid lätt och förutsätter en förmåga att hantera tvivel och tvetydighet, känslor som inte minst många ideologier försöker skingra genom sin förenkling av världen. Inte minst i en tid så präglad av identitetstänkande som vår, skulle man önska att fler tog del av Shklars klarsynta tankar om offer och utsatthet.

I frågan om grymhet tillmäter Shklar statens grymhet en särställning. Den omfattning och styrka statens grymhet kan anta, gör den särskilt fruktansvärd. Denna tankefigur krockar delvis med hennes övertygelse om att den främsta omsorgen alltid bör ligga hos individen och den skada den enskilde som utsätts för grymhet lider. För det faktiska offret är det ju av underordnad betydelse om grymheten begås av en representant för staten eller en vanlig dödlig. Och det för oss tillbaka till Hobbes; hans statsabsolutism var inget självändamål utan just ett sätt att skydda människor från varandra. Hur långtgående stat kan vi tillåta för att försäkra oss om ett sådant skydd? Att principiellt reda ut var den gränsen går är svårt, och Shklar gör det inte riktigt heller. Kritiken av Hobbes blir därmed inte alldeles tydlig, även om hennes påpekande om att han uppvisar brister som liberal onekligen äger sin rimlighet.

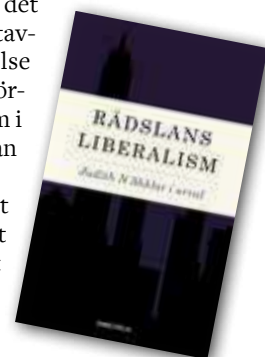
SHKLARS RESONEMANG LIGGER långt från de enkla uppdelningar som dessvärre präglar stora delar av svensk samhällsdebatt idag. Hon är till exempel angelägen att hålla isär begreppsliga och empiriska samband. Den omständigheten att det i psykologisk mening kan vara lättare för en vetenskapligt lagd person att vara liberal, betyder inte att kategorierna sammanfaller. Det finns, som hon påpekar, många "genuint oliberala forskare". En välbehövlig påminnelse i en tid då vetenskap, upplysning och liberalism tenderar att buntas ihop enligt enkla dikotomier. Shklars resonemang utgör även en välbehövlig påminnelse om att liberalism är ett flerdimensionellt begrepp. Det är till exempel fullt möjligt även för en liberal att hysa den pessimistiska människosyn många idag förknippar med konservatismen. I Shklars fall framstår pessimismen till och med som själva orsaken till ett liberalt ställningstagande.

Den välgörande frånvaron av enkla dikotomier avspeglas även i Shklars insikt om att det som begränsar det onda inte nödvändigtvis är gott i sig. På motsvarande sätt som en stor stat kan förstöra människors liv, kan även stora företag göra det, samtidigt som de också kan utgöra en av de balanserande krafter till staten som ett samhälle behöver. Shklar anknyter även till Montesquieus konstaterande att när vi ersätter krigsdygder som tapperhet med girighet så minskar vi den storskaliga grymheten. Men att härav dra slutsatsen att girighet skulle vara mer ädelt än tapperhet eller att "greed is good" vore förstås ett felslut.

SHKLARS TANKAR RÖR i stor utsträckning Nordamerika, men just avståndet till den svenska ordningen gör tankarna särskilt angelägna för oss. Att läsa regeringsformen direkt efter Shklar kan dock inge konstitutionell ångest. Den svenska grundlagens folksuveränitetsprincip där all offentlig makt utgår från folket, liksom en politisk kultur där varje inskränkning av denna folkmakt ses som en inskränkning av demokratin och därmed är av ondo, skulle Shklar sannolikt se som häpnadsväckande naivt. Dubbelt naivt. Det är naivt i synen på folket som gott, och det är naivt i uppfattningen att den stat folket formar skulle vara god. I själva verket kan såväl folk som stat när som helst löpa amok, och vi behöver därför skydda oss från båda, därav Shklars övertygelse om rättsstat och maktindelning som nödvändiga redskap för att förhindra majoritetens – och statens – tyranni.

I bokens avslutande essä *Ett liv av lärande* berättar Shklar att den första bok hon läste var Charles Dickens *David Copperfield*. Hon läste den gång på gång, hon älskade den, och hon fortsatte älska den genom livet. I ljuset av hennes filosofiska projekt framstår det som betecknande. Romanens själva utgångspunkt kan ses som en kongenial illustration av hennes omsorg om den skyddslöse och utsatte: gossen David som terroriseras av den grymme styvfadern Edward Murdstone. Den förtryckarnatur Shklar varnar för finns återgiven hos Dickens. Förhållandet mellan David och Mr Murdstone kan ses som en allegori för individens utsatthet i förhållande till staten. Men det kan också läsas bokstavligt, som en påminnelse om att grymhet och förtryck även kan äga rum i det lilla, i mötet mellan människor.

Mot denna grymhet behöver vi skydd, ett skydd som bland annat staten måste stå för. Staten, vår plågoande och beskyddare. ✨

Den berömda ikonen. FOTO: TT

KONST

Kampen om ikonen

Var det verkligen Andrej Rubljov som målade den världsberömda ikonen *Den gammaltestamentliga treenigheten*? **Per-Arne Bodin** skriver om en rysk debatt.

RYSSLANDS MEST kända konstverk, vid sidan av Malevitjs *Den svarta kvadraten*, är utan tvekan Andrej Rubljovs ikon *Den gammaltestamentliga treenigheten*, målad på 1420-talet. På senare år har dock allt flera konstvetare börjat ifrågasätta både tiden för dess tillkomst och dess upphovsman. Det förefaller vara ett hårt slag mot en rysk nationalklenod som är känd i hela världen och som har fått symbolisera den ryska kulturen och andlighet.

Ikonen avbildar det bibelställe där Gud uppenbarar sig för Abraham och Sara i gestalt av tre ynglingar eller änglar. Abraham och Sara bjuder dem på en måltid, en gödkalv. Änglarna förkunnar att Sara, trots att hon är i hög ålder, ska bli havande. Scenen utgör en parallell till Bebådelsen i Nya testamentet och ses som en förebådande symbol för Treenigheten, som annars inte nämns i Bibeln. I Rubljovs version har värdparet försvunnit och måltiden symboliserats av ett enda före-

mål som liknar en nattvardskalk. Berättelsen har i ikonen förvandlats till en kontemplation över det gudomliga varandet.

BILDEN MÅLADES FÖR Treenighetsklostret, fem mil från Moskva, som hade grundats något århundrade tidigare av Rysslands nationalhelgon Sergij av Radonezj. Den stora ikonen kom att bli vördad och berömd redan i sin tid, precis som dess upphovsman.

Från Tarkovskijs film.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

Ikonen har målats över vid minst fem tillfällen allteftersom färgen mörknat på grund av sotet från alla vaxljus i kyrkan. Den täcktes av en guldplåt, en riza, skänkt av Ivan den förskräcklige, som gjorde att endast ansikten och händer var synliga. Guldplåten kom sedan att under århundradenas lopp ersättas av andra plåtar. Ikonen restaurerades 1905 av ikonmålaren Vasilij Gurjanov, plåten togs bort liksom övermålningarna och skadade delar målades till. Ikonen återfördes sedan till Treenighetsklostret och plåten sattes på nytt på plats. Ytterligare en restaurering gjordes strax efter revolutionen 1919, och 1929 flyttades ikonerna från klostret till Tretjakovgalleriet i Moskva. Plåten togs då slutgiltigt bort. Det är inte ovanligt att ikoner täcks på detta sätt, men här ökar detta faktum det gåtfulla i hela berättelsen. Vem har under tidernas lopp sett själva ikonerna, vem har bara haft tillgång till plåtens förenklade relief av motivet?

IKONEN OCH DESS upphovsman föll under århundradenas lopp mer och mer i glömska. Andrej Rubljov finns inte nämnd i den förrevolutionära ryska nationalencyklopedin, men däremot i några specialverk från 1800-talet skrivna av författare som stod nära den ryska nationalistiska rörelse som kallas slavofilerna.

I början av 1900-talet sammanföll nyupptäckten och restaureringen av ikonerna med den ryska modernismens blomstrings-tid. Berömmelsen nådde sedan nya höjder under Sovjettiden. Under denna tid förföljdes kyrkan, kyrkobyggnader revs, men de mest värdefulla ikonerna tillvaratogs och lanserades som konstverk istället för som kultföremål. Ikonerna hade också ett ekonomiskt värde och under tidig Sovjettid såldes mängder till olika museer och privatpersoner i väst. Det påstås att man till och med sålde förfälskningar gjorda i en hemlig ateljé med bifogade äkthetsintyg. Museivärlden förlorade sin trovärdighet i ikonfrågan, och den förefaller inte ha återupprättats ens idag. Det är en av orsakerna till de hårda och kanske ibland nyanslösa angreppen på ikonrestauratörerna från kyrkans sida.

Ideologerna bakom det sovjetiska kulturprojektet behövde och ville finna en medeltida mästare och fann honom i Rubljov. En annan tillskyndare av ikonens berömmelse var vid denna tid den ryske prästen och religionsfilosofen Pavel Florenskij. Han skrev strax efter revolutionen: "Gud finns eftersom Andrej Rubljovs treenighetsikon finns."

Regissören Andrej Tarkovskij gjorde 1966 en film om ikonmålaren och lät dennes själsliga lidanden och erfarenheten av ett mirakel leda fram till att han målar sina ikoner. Treenighetsikonen kallas för undergörande, men i filmen är det ett under som gör det möjligt för Rubljov att måla den. Filmen är i svartvitt men den skiftar till färg i den avslutande scenen som panorerer hans ikoner. Filmen, som snart fick kultstatus, gjorde ikonerna ännu mera berömd.

Efter Sovjetunionens undergång har tre skarpa frågor om ikonerna väckt mycken diskussion. Vem har egentligen målat ikonerna, när målades den och vem äger den? Den gängse berättelsen om ikonerna som jag har återgivit ovan är kanske helt eller delvis falsk.

EN IKONMÅLARE SIGNERAR aldrig sitt verk. Attribueringen sker genom bevarade dokument som nämner vilka ikonmålare som har fått större uppdrag som att måla en ikonostas eller smycka en hel kyrka. Rubljovs namn och Treenigheten nämns verkligen i ett par texter från 1500- och 1600-talen. Den kyrkliga traditionen talar entydigt för att Andrej Rubljov är upphovsman. En rysk ikonexpert uttalade i början av 1900-talet att det är denna ikon som säkrast är målad av Rubljov. Med den kan man sedan attribuera andra verk till konstnären.

En nutida ikonexpert, Nikita Golejzovskij, menar tvärtom att ikonerna inte alls är målade av Andrej Rubljov utan av en annan ikonmålare hundra år senare. Ikonerna är dessutom så förändrad att det i första hand är Gurjanov som kan utpekas som upphovsman. Han är ansvarig både för änglarnas ansikten och för dräkterna. Den akvarellliknande färgskalan skulle också vara hans

uppfinnet, tidigare var den målad i starkare färger. Kanske ikonerna blev så uppskattade i början av 1900-talet därför att Gurjanov målade om den i tidens symbolistiska smak.

Golejzovskij är inte ensam om att ifrågasätta att Rubljov målat Treenigheten, till och med personal på Tretjakovgalleriet uttrycker idag tveksamhet om upphovsmannen. Galleriet har nyligen röntgat målningen och kommit fram till att större delen av den är ursprungligt 1400-tal, men man har också listat vilka ändringar som restauratörerna har gjort.

Ikonerna konfiskerades från kyrkan av Sovjetmakten och flyttades från sin ursprungliga placering där den ersattes av en kopia. Orsaken till att den flyttades var, sades det, att fuktigheten i kyrkan var för hög. Nu finns krav på temporärt eller stadigvarande återlämnande av ikoner, däribland Treenigheten. I dokumentet vid överlämnningen av ikonerna till Tretjakovgalleriet talades det om ett tillfälligt lån, vilket stärker dessa krav. Museet vill dock inte lämna ifrån sig ikonerna, den är en nationell angelägenhet och kyrkan kan inte garantera säkerhet och klimat för den.

Från kyrkan hävdas att ikoner är till för att användas i gudstjänstsammanhang och inte för att utställas på något museum. President Boris Jeltsin föreslog på sin tid att ikonerna skulle lämnas tillbaka till kyrkan men ändrade sig sedan.

TRETJAKOVGALLERIET HAR FÖRSÖKT att hitta en kompromiss. Den består i att en kyrka i närheten av galleriet har förvandlats till en särskild museikyrka men med aktivt gudstjänstliv. Treenighetsikonen bärs dit till pingst varje år och gudstjänst firas med möjlighet att vörda ikonerna. Det är en lösning som tycks fungera men kan bli svår att upprätthålla, då kyrkan förefaller få allt större makt i det ryska samhället. Kyrkan upphör inte att påpeka att ikonerna blev stulna av Sovjetmakten.

Det överväldigande intresset för autenticiteten är egentligen främmande för kyrkan. Ikonmåleriet är ju, som sagt, inte förknippat med en individuell upphovsman. Det är däremot den sekulära konsten. Saken är dock mer komplicerad eftersom Andrej Rubljov är helgonförklarad och hans namn legitimerar dess undergörande kraft.

Men ändå, att måla en ikon är en gemensam kärlekshandling och intrycket av Treenigheten är överväldigande för varje betraktare eller bedjare. Här frågar ingen om detaljer, äganderätt eller misstag i restaureringsarbetet och inte heller om upphovsman. Det är i grunden världsliga ting. Florenskij hade kanske till slut rätt när han i *Treenighetsikonen* inte bara såg ett konstverk, ett kultföremål, utan också ett gudsbevis. ✿

Illustration av Elis Chiewitz till
Fredmans epistlar och sånger.

FOTO: IBL

LITTERATUR

En urmakares död

I år är det 250 år sedan Jean Fredman dog och Bellman skrev sin första visa om honom. Om detta skriver **Johan Stenström**.

URMAKAREN JEAN FREDMAN begravdes den 9 maj 1767. Han hade levt ett självförbrännande liv och dog försupen och i största armod. Det dröjde inte länge förrän den unge skalden Carl Michael Bellman hade skrivit en sång om händelsen, "Fredmans begravning" – hans första visa om honom.

Fredman tillhörde en känd urmakarfamilj och han hade gått i lära hos sin far. Efter gesällvandringar runt om i Europa och efter en vistelse i London återvände han till Stockholm där han snart blev mästare. Han var en skicklig yrkesman och som den främste i sitt skrå blev han snart kunglig hovurmakare och gavs det hedrande uppdraget att sköta om tornuren i stadens förnämsta kyrkor, Storkyrkan och Riddarholmskyrkan.

I trettioårsåldern gifte han sig med en betydligt äldre men mycket förmögen änka, och nu började hans tidigare så stadigt

uppåtpåkande livskurva drastiskt peka i motsatta riktningen. De nygifta drog inte jämnt. Det var ständig osämja i familjen, och snart inledde de en skandalartad process inför Nedre borgrätten. Hon anklagade honom för att förskingra hennes pengar, han svarade med att anklaga henne för otukt med sonen i hennes tidigare äktenskap. I hemmet hade bråk, misshandel och incidenter med dragen värja inträffat. Hustruns hushållning hade enligt Fredman varit så usel att han mist sina bästa gesäller. Enligt vittnesmålen hade hustrun vid ett tillfälle stuckit en gaffel i bröstet på sin make och till och med bitit honom i tungan när han ville ge henne en kyss till avsked.

VITTNENA STOD I HUVUDSÅK på Fredmans sida och så gjorde också rätten. Hustrun dömdes till böter för äktenskaplig söndring och för att hon uttalat otidigheter mot honom i rättsalen. Men någon upplösning av

äktenskapet beviljades inte. Hustrun avled en tid efter avkunnad dom och då kunde man tycka att saken skulle ha varit ur världen. Istället fortsatte sonen processen, som fortgick under samma hatiska former som tidigare. Fredman lär ha yttrat att hustrun inte förtjänat en hederlig jordfästning utan istället borde ha begravts på galgbacken.

ANDRA MÅLSÄGARE HÖRDE av sig med anklagelser om utförda beställningar och obetalade räkningar. Fredman var tvungen att lämna sitt ämbete som älderman. Ännu inte 40 år fyllda fick han avsked från sitt uppdrag vid Storkyrkan och några år senare från Riddarholmskyrkan, och på eget initiativ avsaade han sig hovurmakartiteln. Under de sista åren kulminerade hans förfall. Han dog utblottad och försupen och fördes till den sista vilan i en fattiggrav på Adolf Fredriks kyrkogård.

Detta kunde ha varit slutet på berättel-

sen om ett ledsamt levnadsöde i frihetstidens Stockholm, om det inte hade varit för den unge, mycket levnadsglade tjänstemannen och diktaren Bellman. Han var en bland många unga kanslister och tjänstemän som levde för dagen och festade på natten. Den uppslupna tillfällesdikten och bordsvisan odlades i dessa kretsar. Bellman hade studerat en enstaka termin i Uppsala men återvänt till Stockholm där krogen istället blev hans seminarierum och akademi. Med klassisk bildningsbakgrund och med öga för dråpliga företeelser i samtiden framstod han snart som den främste bland sina diktande bröder runt dryckesbordet.

Under 1700-talet var ordensväsendet på modet. De många olika ordenssällskapen hade sina egna insignier och egen ritual. Allt var hemligt och endast herrar fick vara med. Finast av allt var att tillhöra Frimurarorden. Det gjorde Gustav III och hans bror, hertig Carl. Bellman hade lätt för att se löjet i allvaret och skapade därför en fiktiv, parodisk orden: Bacchi orden.

BELLMAN FRAMTRÄDDE MED denna parodiska orden och genomförde kapitel och parentationer som små teaterstycken på krogar och hos vänner i den stockholmska borgerligheten. I motsats till de högt syftande sällskapen som räknade samhällets toppar till sina medlemmar, befolkade han sin orden med välbekanta krögare, brännvinsbrännare, bryggare och drinkare. Dessa förfallna kämpar var kända i samtidens huvudstad och genom att upphöja dem till riddare åstadkom Bellman en omvittnat komisk effekt, något som återkom i visan om "Fredmans begravning":

*Ur vägen och vik,
Se på ståten
Och hör på låten
Utaftrompeten för Bacchi lik --- Tromb.*

*Hör trompeten igen!
Käre vänner,
Mån någon känner
Den gamle Fredman, Urmakaren?---
Tromb.*

Stilmässigt har Bellman redan här börjat finna den form som han skulle variera och driva till fulländning i de epistlar som kom till från och med 1770 och framåt. Det parodiska greppet står tydligt fram i själva situationen med begravningståget. Kilberg bär den dödes smutsiga halvvarmar i en ask medan Lundmark rider "Med en klocka som stått i pant".

Redan i upptakten finner man de för episteldiktningen så typiska uppmaningarna: "Ur vägen och vik, / Se på ståten / Och hör på låten / Utaftrompeten för Bacchi lik". Med utrop som "se" och "hör" dirigerar Bellman den scen han målar upp. Pre-

Fredman av Pehr Hilleström.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

sensformen ger känsla av närvaro och delaktighet. Det är som om hela sången utspelas i ett *här* och ett *nu* framför våra ögon. I "Fredmans begravning" förekommer också de kända Bellmanska instrumentimitationerna, som epistlarna skulle komma att överflöda av.

I episteldiktning gestaltas medvetenheten om den annalkande döden. Ofta kommer denna insikt till uttryck när yran är som störst, när balen eller dryckesgillet går mot sin kulmen. "Full och våt står jag i Charons båt", heter det till exempel i en av de tidiga epistlarna. Men redan i "Fredmans begravning" fanns temat med.

*Fredman lefde och dog!
Bröder alla
Vi kunna kalla
Hans själ et urvärk, hans kropp en krog.
Vår lefnad är kårt,
Bäst vi rusta
Och oss förlusta
Så kommer döden och tar oss bort.*

När Bellman skrev visan om Fredmans begravning kunde han koppla personen och situationen till ett mönster som hade etablerats i Bacchi orden. Vad han ännu inte visste var att han med Fredmansgestalten stod på tröskeln till en mycket rikare sångdiktning än vad han hittills åstadkommit.

*I Djurgårdsekar,
susen vänligt öfver/
den störste sångarns
bild som Norden bar!
/Det finns ej tid som
dessa toner söfver.*

"Fredmans begravning" rymmer själva fröet till *Fredmans epistlar*. Därför kan man förvånas över att Bellman inte tog med den när samlingen gavs ut 1790. Kanske tyckte han att den formmässigt var alltför förankrad i Bacchi ordens-diktningen. Eller ansåg han kanhända att den inte höll måttet. Istället togs den med i samling nummer två, *Fredmans sånger*, som kom ut året därpå, 1791.

BELLMANS VISOR BLEV snart populära. Långt innan de kom ut i tryck cirkulerade de i avskrifter och förmedlades som skillingtryck och spreds över landet. Bellman drömde emellertid om att han så småningom skulle få se dem i tryck. Vänner till skalden tog initiativet och nu påbörjades arbetet med att insamla underlag för tryckning. Diktaren hade inte alltid varit så noga med att spara och registrera. Tidens mest uppburne skald och smakdomare, Johan Henrik Kellgren, såg över urvalet och författade ett förord. Detta var anmärkningsvärt eftersom han några år tidigare hade gått till angrepp mot Bellman i dikten "Mina löjen". Från Gustav III inhämtades tryckstillstånd. Den 16 oktober 1790 förelåg *Fredmans epistlar* i tryck.

När Bellman äntligen såg att en samlad epistelutgåva skulle bli verklighet kom inspirationen åter över honom. Bellmanforskarna är överens om att några av de skönaste styckena i hans lyriska tradition har kommit till i anslutning till att utgivningen närmade sig. Hit hör "Vila vid denna källa", "Ulla, min Ulla" och "Liksom en herdinna", liksom den suggestiva epistel 81: "Märk hur vår skugga, märk Movitz, Mon Frere!"

Fem år senare var Bellman död. Han dog utblottad och lämnade efter sig en sörjande änka och tre barn. Liksom Fredman fick han en fattigbegravning.

Efter sin död gjorde Bellman en enastående karriär. De unga romantikerna såg i honom det förbisedda geniet, en "Nordens Shakespear", som en av dem kallade honom. En höjdpunkt inträffade när Bellmanbysten på Djurgården invigdes den 27 juli 1829 – det var första gången som bilden av en person utan religiös eller kunglig anknytning restes i det offentliga rummet. En av de många tusen personer som var närvarande vid invigningen var biskopen i Växjö, skalden Esaias Tegnér. I sin Akademisång från 1836 har han i innebördsrika verser utgått från händelsen och vittnat om diktens odödlighet: "I Djurgårdsekar, susen vänligt öfver / den störste sångarns bild som Norden bar! / Det finns ej tid som dessa toner söfver".

Tegnér's profetia om den Bellmanska diktens odödlighet skulle visa sig sann. Än i dag kan de flesta svenskar sjunga ett stycke ur någon av hans visor. En väsentlig orsak till detta är en förfallen urmakare som dog för 250 år sedan. ✨

Den auktoritära politikens försvarare

För att förstå den auktoritära populismens framgångar kan det finnas skäl att läsa den tyske teoretikern Carl Schmitt, menar **Henrik Dahlquist**.

INOM AKADEMIN HAR intresset för den tyska juristen och politiska teoretikern Carl Schmitt ökat på senare år. Med tanke på att den auktoritära populismen i och med Donald Trumps presidentskap har tagit sig hela vägen till världens högsta politiska ämbete är det kanske passande. I sina tidiga skrifter förespråkade Schmitt en form av auktoritär demokrati som har flera beröringspunkter med vår tids populistiska idéer.

Trump's resonemang framstår oftast som osammanhängande och substanslösa, men i Schmitts texter blir de auktoritära tankegångarna systematiskt presenterade. De invändningar mot liberalismen som där förs fram är värda att ta på allvar. En läsning av Schmitt kan både ge en bättre förståelse för samtidens auktoritära strömningar och tjäna som ett sätt att upptäcka svagheterna med delar av det liberala systemet.

DET SISTNÄMNDNA HAR varit särskilt populärt bland radikala vänstertänkare som Chantal Mouffe och Slavoj Žižek. Men även framstående liberala teoretiker som John Rawls har läst och använt sig av Schmitt. Det är inte okontroversiellt. Kort efter Hitlers maktövertagande blev Schmitt medlem i nazistpartiet, och han hade under ett antal år flera högt uppsatta positioner i Nazi-Tysklands förvaltning. Under den här tiden skrev Schmitt *Staat, Bewegung, Volk* (Stat, rörelse, folk), där han bland annat pekar på vikten av gemensam etnicitet mellan ledare och folk, och efter "de långa knivarnas natt" försvarade han i *Der Führer schützt das Recht* (Führern skyddar lagen) Hitlers utomrättsliga avrättningar. Mot bakgrund av detta pågår det ständigt diskussioner om hur man ska förhålla sig till Schmitt, på samma sätt som det gör runt filosofen Martin Heidegger.

Före det nazistiska maktövertagandet var Schmitt en förespråkare av auktoritär demokrati. En av hans viktigaste tankar från den här tiden är att demokrati

och liberalism står i motsättning till varandra. Den ståndpunkten har långa anor. Jean-Jacques Rousseau är kanske en av dess främsta förespråkare, även om han inte uttryckte sig i sådana termer. Ståndpunkten delas också av dagens auktoritära populister. Ungerns premiärminister Vik-

Carl Schmitt.

FOTO: GETTY IMAGES

tor Orbán har vid upprepade tillfällen argumenterat för en "illiberal demokrati", och i Polens regeringsparti finns liknande tankegångar.

SCHMITT UTFORSKAR GRUNDLIGT den icke-liberala demokratin i *Die geistesgeschichtliche Lage des heutigen Parlamentarismus*. Han ser demokratin främst som ett sätt att åstadkomma enighet mellan styrande och styrda. Det som ger demokratin legitimitet är inte att vissa procedurer eller institutioner finns på plats utan den delade identiteten. Det är också avgörande att ledaren har

mandat och möjlighet att styra oinskränkt om så krävs. Detta är vad dagens auktoritära populister vill åstadkomma med majoritetsväldet. Inga konstitutionella hinder ska stå i vägen för den som vinner val. Vinnaren ska tillåtas forma samhället på precis det sätt som den behagar, åtminstone när det är en populist som har vunnit. Precis som Schmitt ser de illiberala demokraterna alla former av maktindelning och begränsningar av den exekutiva makten som en inskränkning av demokratin. Här finns alltså en total motsättning mellan det populistiska demokratiidealet och liberalismens krav på maktindelning och okränkbara individuella rättigheter.

SCHMITTS MEST KÄNDA bok – och den enda som finns översatt till svenska – är *Det politiska som begrepp*. Boken har till syfte att visa att kärnan i det politiska handlar om förmågan att skilja mellan vän och fiende. Schmitt menar att den liberala ideologin skapar ett samhälle där det är svårt – kanske till och med omöjligt – att göra sådana distinktioner. Istället låter man flera olika grupper leva inom samma nation, utan en delad förståelse för vilka som är gemenskapens existentiella vänner och fiender. Här finns en tydlig koppling till den antagonism som de auktoritära populisterna förespråkar, och deras tal om att det liberala systemet har misslyckats med att hantera folkets fiender. En av anledningarna till detta "misslyckande" är att liberalismen är för långsam till handling. Det här, skriver Schmitt, går delvis att spåra till den brittiske liberalen John Stuart Mill.

Mill hävdar att man kan komma närmare sanningen genom att låta åsikter brytas mot varandra i det offentliga samtalet. Konsekvensen av att implementera Mills resonemang i verkligheten är ett ständigt diskuterande, utan att något beslut fattas. Dessa långa överläggningar kritiserar utfröligt i *Politische Theologie*. I boken får Donald Trumps och de andra populisternas krav på att någonting måste göras omedelbart en förhållandevis stabil teoretisk underbyggnad. Liberala demokrater bör ta anklagelsen på allvar. Kommittéer, rapporter, och interpellationer är alla viktiga beståndsdelar för en fungerande parlamentarism, men bara som ett förberedande steg till faktisk politisk handling.

Men Schmitts lösningar är inte lockande. Ett överskott på utredningar och samordningssamordnare är ett billigt pris att betala jämfört med det helvete som tvångshomogenisering och auktoritära ledare med oinskränkt makt förr eller senare alltid leder till. Eftersom Carl Schmitts kritik av liberalismen fortfarande tycks vara gångbar har det öppna samhällets vänner goda skäl att formulera egna tillfredsställande svar. ✱

Myten om skogen

Edvard Hollertz
är vikarierande
ledarskribent
på Barometern.

Med socklar av röd granit och fasader av Gävle-sandsten reser sig palatset på Hamngatan 4 stolt över Stockholms asfalt. Men det var inte stenen som på 1890-talet möjliggjorde bygget av Hallwylska palatset – det var skogen.

Familjen von Hallwyls arvegods bestod av skogsegendomar i Dalarna, Härjedalen, Jämtland och Hälsinglands flesta socknar. I kolmilor och sågverk längs med Östersjökusten omvandlades sedan skogens trä till exportprodukter.

Och industrin skapade långt fler förmögenheter än den som lades i palatset och konstsamlingen på Hamngatans nummer fyra. När skogen blev värdefull blev Sverige rikt.

Idag är det dock få av de förbipasserande som ser trävarorna bakom palatset – en del har inte ens en koppling till skog.

På en av Kungliga Skogs- och lantbruksakademiens sammankomster under förra hösten presenterades en undersökning om allmänhetens inställning till skog gjord av Svensk skogskommunikation. En av slutsatserna var att skog inte längre upplevs som relevant för boende i tätorter. Av storstädernas unga i åldern 20–25 år kunde många inte ens definiera en skog.

På ett sätt är utveckling förståelig. Allt fler lever hela sitt liv i städer långt ifrån myrmarker, en utveckling som förstärks av urbaniseringen. Invandring från länder med helt andra landskap än Sveriges gör älgens domäner till främmande platser.

Men en förvånande slutsats som presenterades var att många inte gjorde kopplingen mellan skog, miljö och klimat. Detta samtidigt som skogarna sågs som platser för promenad och rekreation.

Att det går att vandra under trädskronorna utan att göra direkta kopplingar till miljö och klimat tyder på att vi lever allt mindre med naturen. Istället lever vi med idén om naturen. Kunskaper ersätts av föreställningar. Erfarenheter av myter. Kanske är det också en anledning till att hela landskapet förändras.

Myten om urskogen gör att arealen skogsmark som kan brukas minskar för varje år. Staten skyddar allt mer skog för naturvård vilket leder till att träden inte får huggas ner. Hittills är en landyta långt större än Danmarks skyddad i Sverige, varav en betydande del är skog. Detta trots att växande skogar binder koldioxid, något som döda inte gör. Om träden avverkas och virket används till exempelvis husbyggen fortsätter koldioxiden att ligga lagrad under produkternas hela livslängd.

Även föreställningen att betesdjur är de värsta miljöbovarna påverkar landskapet. Ängs- och hagmarker som står för den rikaste florin och faunan i hela den svenska naturen växer igen när de inte längre betas av bondens djur. Viktiga natur- och kulturhistoriska platser dör med de tusentals rödlistade arter som lever där.

Runt städer särskilt i södra Sverige tar istället den romantisera- de berättelsen om storstäder över åkermarken. Bostäder, logistik- anläggningar och shoppingcentrum går fram som erövrare över jorden där tidigare generationer plockat sten. Kommuner med tillväxt- ambitioner asfalterar några av de bästa åkermarkerna i Europa.

Där är vi idag – det är inte längre skogen som bygger palatsen i den största staden. Nu är det skogen, hagen och åkern som huggs till för att passa en urbaniserad befolknings myter och föreställningar om naturen.

Och den här gången blir inte resultatet lika praktfullt som Hallwylska på Hamngatan.

I korthet

Författarna och Donald Trump

Vad säger det litterära USA om sin nye president, Donald Trump? Den brittiske journalisten och författaren Robert McCrum reste till USA för att ta reda på hur sex kända amerikanska författare ser på samtidens och framtidens USA. Intervjuerna sändes nyligen i programserien "America Rewritten" på BBC Radio 4.

Marilynne Robinson, som den tidigare presidenten Barack Obama håller högt, säger: "Ärligt talat är jag på sätt och vis glad att det här bisarra har hänt. Trump har tagit oss till ett läge som gör att vi måste tänka igenom många grundläggande saker om hur vi ska gå vidare."

Richard Ford har tidigare sagt att det var omöjligt att Donald Trump skulle väljas till president. "Det faktum att jag hade så fullständigt fel har fått mig att tvivla på vad jag överhuvudtaget förstår gällande mitt land", säger han till McCrum.

Kriminalromanförfattaren Walter Mosley ser Trumps seger som ett "nödvändigt felsteg". Han menar att många av dem som röstade på Trump gjorde det i protest: "Invånarna i södra och mellersta delarna av USA är trötta på att betraktas som korkade lantisar."

Ariel Levy – som tror att Hilary Clinton hade blivit en "fantastisk president" – håller med och betonar hur viktigt det är för författare att fortsätta att skriva. Den nya verklighet som Trumps politik innebär kommer att ge förnyad kraft, menar hon.

Malcolm Gladwell för resonemang om faran med att Trump har stött bort svarta och latinamerikaner, samt underrättelsetjänsten CIA.

"Det är inga hopplösa typer som arbetar för CIA. De är smarta och sitter på alla rikshemligheter och kan lätt fälla en makthavare", menar Gladwell som också slår fast "att den senaste tyrannen vi hade i USA var Joe McCarthy. Han var framgångsrik men enbart i det korta perspektivet. Samma kommer att gälla för Trump."

Lionel Shriver är kritisk till Trump men respekterar honom som president nu när han är vald. Shriver har, som hon uttrycker saken, "gott hopp om att vi ska klara oss genom de här fyra åren och att vårt samhällssystem kommer att överleva". Hon tillägger att det enda hon kommer att kunna få ut av Trump är underhållning: "Det är kanske inte så bra men på ett sjukt vis tycker jag att det ska bli kul att följa honom."

Charlotta E Lindell

Detta nummers recensioner:

Jonas Elvander lyssnar efter folkets röst; **Ruth Lötmarker** fasar för framtiden; **Carl Rudbeck** går till modernitetens rötter; **Bengt E Y Svensson** finner poesi i världen; **Eli Göndör** ser påpälsade kvinnor på torget; **Ylva Herholz** manar till besinning; **Tommy Olofsson** skvallrar om två kulturheroer; **Nils Lundgren** tar lärdom av en guru; **Carl-Göran Heidegren** kartlägger lyckans rike; **Bengt G Nilsson** gör en afrikansk road trip; **Arvid Åhlund** lider intellektuellt skeppsbrott.

Nigel Farage firar: Storbritannien släcker och låser för att hålla det obehagliga och hotfulla på avstånd.

FOTO: TOBY MELVILLE/TT

I folkets namn

Av skäl som kan diskuteras tycks den omtalade populismen nu breda ut sig alltmer. Vad denna populism egentligen är, kan också diskuteras. Jonas Elvander gör exakt detta, diskuterar det diskutabla, utifrån ny litteratur i ämnet.

POLITIK

I kölvattnet av det senaste årets politiska omvälvningar i västvärlden har ett starkt behov av att förstå populismens natur uppstått. Det har snabbt blivit uppenbart att de som tidigare ofta avfärdades som marginella missnöjesgrupperingar i själva verket är högst valbara. En bok som har fått stor uppmärksamhet är den tyske statsvetaren Jan-Werner Müllers *Was ist Populismus?*, som trots att den är pinfärsk ändå missade både brexit och Trump. Det säger något om ämnets angelägenhet.

Müller försöker ge en heltäckande definition av begreppet. Enligt den kännetecknas populistiska partier av att de säger sig vara folkets enda sanna företrädare. Detta anspråk på att ensam representera "det sanna folket" är det som skiljer populismen från andra antiestablishmentangrö-

relser, som snarare kräver uppmärksamhet och inkludering för en specifik grupp eller minoritet, eftersom denna också är en del av folket.

Att säga sig kunna företräda "folket" är förstås nonsens. Empiriskt är det omöjligt, eftersom populisterna redan skulle sitta vid makten sedan länge om de faktiskt företrädde hela folket. Den populistiska uppfattningen av folket är därför moralisk. För att kunna identifiera det "sanna folket" inom ramen för en demokratisk statsbildning krävs en utslutningsprocess. Alla de som inte ansluter eller tillåts ansluta sig till detta folk exkluderas och förklaras vara illegitima, vare sig det rör sig om etniskt, religiöst, socioekonomiskt eller på andra sätt avgränsade grupper. Detta innebär, enligt Müller, att populisterna per definition är antidemokrater eftersom de förkastar pluralism.

Problemet är att Müller hävdar att detta gäller för såväl höger- som vänster-

populism. Men att likställa Nationella fronten, Viktor Orbán och Donald Trump med Syriza och Bernie Sanders är nog för de flesta ganska magstarkt. Det blir också tydligt under läsningens gång att Müller har problem att klämma in alla dessa rörelser i samma mall. Betecknande nog nämns vare sig Syriza, Podemos eller Bernie Sanders knappt alls. Som exempel på vänsterpopulism framhålls istället Hugo Chávez, det mest auktoritära och polariserande uttrycket för den vänsterpopulistiska "rosa vägen" i Latinamerika.

När Müller analyserar hur populisterna hanterar makt, gäller det Orbáns Ungern, Erdoğan i Turkiet och Putins Ryssland. Det faktumet att Syriza har styrt Grekland i över två år nämns överhuvudtaget inte. Förmodligen för att inget av det som, enligt Müller, kännetecknar populistisk maktutövning stämmer in på partiet: politisering av statsapparaten, klientilism >>

och diskreditering av all opposition som illegitim. Vid flera tillfällen tvingas Müller nyansera sin, även i hans egna ögon, starka åsikt om all sorts populism. Till exempel tenderar vänsterpopulistiska väljare att vara mer öppna för avvikande åsikter än högerpopulistiska. Till och med i fallet Venezuela tillstår han att man måste ta den ekonomiska ojämlikheten i Latinamerika och det faktum att författningarna historiskt har gynnat en liberal oligarki i beaktning för att förstå det polariserade klimatet och regeringens auktoritära politik.

Går det att likställa Podemos folk med Sverigedemokraternas? Müller hävdar att det inte nödvändigtvis finns en koppling mellan högerpopulisternas folk och rasism. Det må så vara. Men det är samtidigt tydligt att det finns en kvalitativ skillnad mellan de vänster- och högerpopulistiska folkbegreppen. När Podemos ledare Pablo Iglesias talar om *la gente* (det spanska ordet för folk i etnisk mening är *el pueblo*) betyder det inte samma sak som när Marine Le Pen, Geert Wilders eller Jimmie Åkesson talar om folket (Wilders använder konsekvent de holländska namnen "Henk och Ingrid" för att antyda vilka hans folk inbegriper). Antielitismen har de gemensamt, men vänsterpopulister söker till skillnad från högerpopulister inte att en gång för alla utesluta sina motståndare från den politiska arenan genom moralisk diskvalificering. Det handlar snarare om att tydligt identifiera en fiende inom ramen för en demokratisk politisk kamp där folket motsvarar en, förvisso spretig, ekonomisk klass i likhet med Occupy Wall Streets 99 procent. Målet är att uppnå "hegemoni" på det politiska fältet, det vill säga: en position från vilken man kan ta över problemformuleringsinitiativet och diktera villkoren för det politiska samtalet, precis som dessa rörelser hävdar att den maktägande borgerliga eliten gör idag.

När högerpopulister som Sverigedemokraterna talar om folket har det genast en annan betydelse. Här aktualiseras föreställningar om ett etniskt, kulturellt och historiskt avgränsat folk (tänk på Björn Söders tankar om den svenska "nationen" i förhållande till en samisk, romsk och judisk) vars renhet måste försvaras från såväl en korrupt liberal elit som förrätt sitt land som från utländska minoriteter. Müller erkänner också att vänsterpopulister inte nödvändigtvis vill tvinga bort sina motståndare från den politiska scenen på samma sätt som högerpopulister. Till och med de franska revolutionärerna, urtypen för vänsterpopulister, hade inledningsvis en öppen inställning till aristokratin, som inbjöds att ge upp sina privilegier och ansluta sig till folket. För Müller är det dock symptomatiskt att denna inställning snart ersattes av

Robespierres (en person som hävdade att han själv inkarnerade folket) terrorvälde.

Müllers populismbegrepp riskerar ständigt att falla isär i två. Det är tydligt att Amerikas "progressiva" och Europas "regressiva" populism, som han hävdar existerar, är svåra att jämkä samman i ett entydigt begrepp. I slutet av boken gör han ett sista försök att överbrygga dessa skillnader genom att ta sig an den moderna vänsterpopulismens teoretiska föräldrar: Chantal Mouffe och Ernesto Laclau. Han erkänner att dessa har en helt annan för-

"När medborgare förväntas agera som välinformerade väljare och sätta sig in i komplicerade politiska frågor uppstår ett behov av förenkling."

ståelse av populism (baserad på Antonio Gramscis hegemonibegrepp) än högerpopulister, men vidhåller trots det att det alltid innebär en risk för demokratin att åberopa folket som politisk kategori. Han lovordar Mouffes (icke-populistiska) ovilja att utnämna enskilda personer till fien-

Söder: Folkets man värnar folkets renhet.

FOTO: TOMAS ONEBORG/TT

der för att istället tala om "nyliberalismens krafter", men avfärdar i nästa stund samma beskrivning som alltför vag. Samtidigt erkänner han problemet med den politiska "alternativlösheten" i västvärlden och behovet av nya politiska krafter.

Inkonsekvenserna framträder tydligare ju mer krampaktigt han försöker klämma in dessa tänkares verk i samma fåra som högerpopulisterna. Det är tydligt att populism för vänstern snarare utgör en mobiliseringsstrategi än något annat, vilket Müller hårdnackat förnekar, och att den politiska logik som han hävdar är gemensam för all populism egentligen bara stämmer in på en högerpopulism. För Laclau och Mouffe är populism i själva verket inget annat än politik *tout court*, eftersom all politik går ut på att mobilisera en "underdog" mot det styrande skiktet.

Enligt dem är vänsterpopulismens uppgift heller inte att likt högerpopulisterna underminera den liberala demokratin, utan att se till att dess grundläggande motto om frihet, jämlikhet och broderskap faktiskt realiseras. Här blir svagheten i Müllers ansats tydlig. Han är alltför mån om att avfärda begreppet som sådant för att kunna hantera den nyansrikedom som existerar såväl teoretiskt som empiriskt.

En välbehövlig historieskrivning som komplement till Müllers moralism erbjuder John B Judis *The Popu-*

list Explosion. Som undertiteln (*How the Great Recession Transformed American and European Politics*) antyder handlar det här om de materiella orsakerna till de senaste årens populistiska våg i västvärlden. I likhet med Müller hävdar Judis att populism är en politisk logik. Men till skillnad från Müller menar han att det inte går att samla vänster-, höger- eller för den delen centerpopulism under ett och samma begrepp. Skillnaden består i att vänsterpopulism utgår ifrån en vertikal logik där folket ställs mot eliten i ett antagonistiskt förhållande, medan högerpopulismen mobiliserar sitt folk mot en elit vilken de anklagar för att särbehandla en tredje grupp (som därmed också utesluts ur folket). Dessa kan vara invandrare, islamister, afroamerikanska aktivister et cetera. "Vänsterpopulism är dyadisk. Högerpopulism är triadisk. Den blickar uppåt, men också ner på en extern grupp", skriver Judis.

Dock hävdar han, än en gång i motsats till Müller, att alla populistiska partier och rörelser är sprungna ur samma tradition. Enligt Judis har utbrott av populism historiskt skett i tider av ekonomisk och politisk oro när människor börjar uppfatta de politiska normer som omfamnas av samhällets ledande skikt som fientliga mot deras egna intressen. Populism ska därför ses som en varningssignal.

Den västerländska populistiska traditionen (i motsats till den ryska) inleds i USA på 1890-talet när en samling bönder och arbetare i Mellanvästern grundade The People's Party. Orsaken var en rad händelser som hade förstört klyftan mellan jordbrukare och arbetare å ena sidan och kapitalister och den politiska eliten i Washington å den andra. Mellan 1870 och 1890 föll de globala spannmålspriserna kraftigt. Samtidigt byggdes det monopoliserade järnvägsnätet ut, vilket ökade

Amerikansk ursprungspopulism: fruktade moralisk spetälska.

transportkostnaderna för småbönder. Därtill pressades lönerna av arbetskraftsinvandring från Kina, Japan, Portugal och Italien. Småskaligt jordbruk hotades av stora industriella gårdar, och de bönder som behöll sina gårdar skuldsattes. I Kansas hade hälften av marken övergått i bankers ägo. Under denna tid uppstod flera lokala rörelser såsom The Farmers' Union och arbetarorganisationen Knights of Labor. Flera av dessa identifierade gemensamma intressen och gjorde gemensam sak. 1891 bildades så ovan nämnda People's Party, som representerade bönder och industri-arbetare mot "money power" och "plutokratin" i Washington.

Under samma tid var de republikanska och demokratiska partierna rörande eniga i sin laissez-faire-politik och tron på den självreglerande marknaden. Grover Cleveland, som regerade 1884–1888 och en andra gång 1892–1896, kritiserade "statspaternalismen" och hävdade att regeringens uppdrag bara var att upprätthålla en stabil valuta genom guldmyntfoten. The People's Party ville införa priskontroller, progressiv beskattning, nationalisera järnvägen och stoppa markspekulationen. Enligt partiets manifest stals "frukten av miljoners arbete för att bygga ett fåtals förmögenheter". De anklagade regeringen och de båda statsbärande partierna för att vara delaktiga i denna stöld och sökte återbörda regeringsmakten till folket "ur vars klass den är sprungen".

Men trots denna vänsterprägel var The People's Party inte socialist. De ville inte avskaffa utan reformera kapitalismen och talade sällan i termer av klass. Istället använde de det lösa begreppet "folket". Det socialistiska arbetarpartiet anklagade dem för att vara borgerliga.

En annan stötesten var rasfrågan. I Södern uppstod en spricka mellan dem i partiet som samarbetade med svarta bönder och dem som vägrade. Populisterna var dock eniga i sitt motstånd till kinesiska

arbetare, som de ville deportera. Dessa hade importerats av storföretagen som billig arbetskraft, men populisternas motstånd var inte bara ekonomiskt motiverat. Ledare talade om "mongolhorden" som spred "moralisk och social spetälska".

The People's Party lyckades få ett par kongressledamöter valda och drog de andra partierna vänsterut i ekonomiska frågor. Men efter valet 1894 upplöstes det efter att som så många andra "tredjepartier" ha sugits upp av det amerikanska tvåpartisystemet. Trots det är partiets arv enligt Judis av central betydelse för dagens populistiska rörelser. Det var det första partiet som sade sig företräda folket. Den dubbla vänster- och högerprägel gav dessutom upphov till de två traditionerna av populism som genom historien

"The People's Party ville inte avskaffa utan reformera kapitalismen, och talade sällan i termer av klass."

har aktualiserats i tider av ekonomisk och social oro och som fortfarande existerar idag. Huey Longs vänsterpopulism tvingade Franklin D Roosevelt vänsterut under depressionen på 1930-talet och satte en radikal prägel på New Deal. George Wallaces reaktionära motstånd mot medborgarrättsrörelsen och desegregeringen på 1960-talet kom att prägla republikanerna för lång tid framöver. Idag är Bernie Sanders och Donald Trump de två huvudsakliga exponenterna för dessa två traditioner. Den progressiva traditionen exporterades även till Latinamerika redan på 1930-talet, med emblematiske exempel som Argentinas Juan Perón, innan den anlände till Sydeuropa i och med eurokrisen. Den reaktionära traditionen fann grogrund i Västeuropa på 1970- och 80-talen.

John Judis förtjänst är att han insisterar på den ekonomiska och politiska kontextens betydelse för förståelsen av populism. I det sammanhanget går det inte att förstå

dagens populister utan att beakta den förskjutning inom kapitalismen som nyliberalismen har utgjort. Redan på 1990-talet tog sig kritiken mot avregleringen, frihandeln och inkomstklyftorna populistiska uttryck i USA till både vänster och höger i och med Ross Perot och Pat Buchanan. När Barack Obama valdes till president efter finanskrisen 2008, som hade möjliggjorts av den avreglering av finansmarknaden som Ronald Reagan inledde, mötte han snabbt motstånd från den nybildade Tea Party-rörelsen. Hans beslut att rädda bankerna med skattemedel utan att ställa någon bankchef inför rätta retade många. Men det var när han sjösatte planerna på en federal sjukvårdsreform som motståndet exploderade. The Affordable Care Act är i likhet med så många andra liberala välfärdsreformer riktad till de allra fattigaste. Det har gjort att de som befinner sig i inkomstskiktet precis ovanför har fått se sina sjukvårdspremier kraftigt stiga eftersom reformen finansierats på bekostnad av andra program såsom Medicare. Tea Party-rörelsen bestod till stor del av människor ur detta skikt som motsatte sig att de skulle betala för klassen under dem. I princip hela rörelsen skulle senare komma att stödja Donald Trump.

När Occupy Wall Street uppstod 2011 blev den populistiska kritiken mot det ekonomiska systemet explicit. Men Judis visar övertygande hur även den amerikanska högerpopulismen är en reaktion på nyliberalismen, om än på ett mer indirekt sätt. Trump vann presidentvalet i höstas med hjälp av vita arbete-

re i det historiskt demokratiska rostbältet – människor som tidigare hade röstat på Obama men som fått se jobben flytta utomlands, lönerna stagnera och levnadsstandarden stadigt sjunka. Sanders stöddes framförallt av unga och studenter vilkas framtid är inskränkt av skyhöga studiestulder. Trump och Sanders bör därför förstås som två populistiska reaktioner på samma nyliberalism, men från olika håll.

I Europa är dynamiken ännu tydligare. Här har partier som Nationella fronten och Dansk Folkeparti gått från att på 1960- och 70-talen bekämpa skatter och kommunism till att efter avindustrialiseringen omfamna välfärdsstaten och ibland till och med positionera sig till vänster om socialdemokratin i ekonomiska frågor för att suga upp den prekariserade arbetarklassens röster, medan de utmålar invandrare som orsaken till deras problem. Det är symptomatiskt att främlingsfientlighet och högerpopulism först började gripa om sig

>>

i Europa när massarbetslösheten uppstod i slutet av 1970-talet. Så länge tillväxten under de föregående årtiondena garanterade alla jobb hade arbetskraftsinvandrare på det hela taget tolererats.

Om Müllers bok främst är en polemisk inlaga och Judis en materialistisk historieskrivning, är Benjamin Moffitts *The Global Rise of Populism* den akademiskt mest rigorösa och teoretiskt mest innovativa studien på temat från förra året. Moffitt börjar med en överblick över det existerande forskningsfältet och utvecklar sedan en egen definition av begreppet. Till skillnad från Müller och Judis uppfattar han inte populism som en politisk logik. Han avvisar även de tre andra huvudsakliga definitionerna inom forskningen: som ideologi, strategi och diskurs. Istället vidareutvecklar han en tradition som definierar populism som en politisk "stil".

På grund av de krympande ideologiska skillnaderna, klassupplösningen och människors alienering från politiska partier har politisk "stil" fått allt större betydelse de senaste decennierna. När medborgare förväntas agera som välinformerade väljare och sätta sig in i komplicerade politiska frågor, uppstår ett behov av förenkling.

WAS IST POPULISMUS?

Ein Essay
JAN-WERNER MÜLLER
Suhrkamp
Verlag 2016

THE POPULIST EXPLOSION HOW THE GREAT RECESSION TRANSFORMED AMERICAN AND EUROPEAN POLITICS

JOHN B JUDIS
Columbia Global Reports 2016

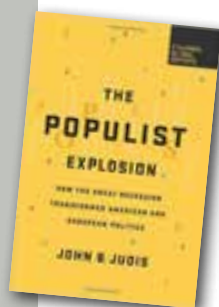

THE GLOBAL RISE OF POPULISM PERFORMANCE, POLITICAL STYLE, AND REPRESENTATION

BENJAMIN MOFFITT
Stanford University Press 2016

I ett sådant klimat kan en representant som inte lindar in sina ord i floskler och politiskt teflon utan istället talar som "folk gör mest", vad man i USA kallar en "straight shooter", alltid vinna ett betydande stöd. Men Moffitt hävdar att denna antielitistiska stil inte bara tar sig diskursiva uttryck. Inspirerad av performativitetsteoretiker som Guy Debord hävdar han att populism främst är något som iscensätts. I dagens hypermedialiserade verklighet har yta fått en allt större betydelse inom politiken, och politiker måste vara extremt medvetna om hur de för sig i alla sammanhang, såväl retoriskt som estetiskt. Populism, som ofta beskrivs som en "ytlighetsideologi", frodas i detta klimat. Detta symbiotiska förhållande till medierna gör även att populistiska partier kan framstå som mer allstädes närvarande än de är eftersom deras stil passar den moderna medielogiken som hand i handske.

I motsats till den kyligt teknokratiska stilen utmärks den populistiska stilen, enligt Moffitt, av en mobilisering av "folket" mot eliten, dåligt uppförande och krismentalitet. Även om populism inte alltid kräver en ledare (exempel: zapatisterna, Tea Party-rörelsen och Occupy Wall Street) tenderar de flesta rörelser att till slut få en i alla fall. Denna gestalt blir sedan ofta outhärdlig. På grund av att allt mer makt knyts till regeringschefen, samtidigt som den moderna politiken blir allt mer besatt och beroende av hög kändisfaktor, måste en populistisk ledare klara av konststycket att samtidigt framstå som en helt vanlig människa och en extraordinär kändis. Moffitt ger flera exempel på populister som gör en poäng av att vara vulgära och bryta mot decorum. Femstjärnerörelsens Beppe Grillo ordnar regelbundet "V-dagar" (V står

för det italienska invektivet *Vaffanculo*) då deltagarna uppmuntras att skymfa etablissemang. Bolivias president Evo Morales uppträder i alla offentliga sammanhang i en traditionell indiansk *chompa*, en tröja av alpacaull, medan Chávez gillade att ikläda sig en joggingdress. Det finns även ofta en poäng i att tala ovärdat, som Trump nyligen har bevisat.

Samtidigt måste ledaren framstå som närmast övernaturlig eftersom den fysiska kroppen är tänkt att inkarnera folket. Silvio Berlusconi beskrev sig själv som Jesus, och Chávez hävdade att han var den återuppståndne revolutionären Simón Bolívar. Detta fokus på ledarens kropp och de extraordinära krafter den

Beppe Grillo: skymfar etablissemang.

FOTO: ALESSANDRO DI MARCO/TT

förmodas besitta tar sig ofta även sexuella uttryck. Testiklarnas storlek har varit viktigt att framhålla för flera ledare i Latinamerika och Afrika. Vissa kvinnliga politiker som Sarah Palin spelar i sin tur gärna på sin kvinnliga sexualitet och framhåller sina moderliga egenskaper som symboler för nationell återfödelse. För Moffitt innebär detta fokus på ledarens fysiska gestalt att den demokratiska samhällskroppen, som till skillnad från den kungliga är "halsuggen", återfår ett "huvud" där makten som utgår ifrån folkets suveränitet är koncentrerad.

Fördelen med att se populism som en stil är inte bara att den går att identifiera över hela det ideologiska spektrat, utan också att den går att gradera. Politiker och rörelser kan vara mer eller mindre populistiska vid olika tidpunkter. Icke-populistiska ledare kan dessutom lägga sig till med populistiska attribut, dock ofta med tveksam framgång. På så sätt kan Jimmie Åkesson ofta framstå som mindre populistisk än till exempel Nicolas Sarkozy.

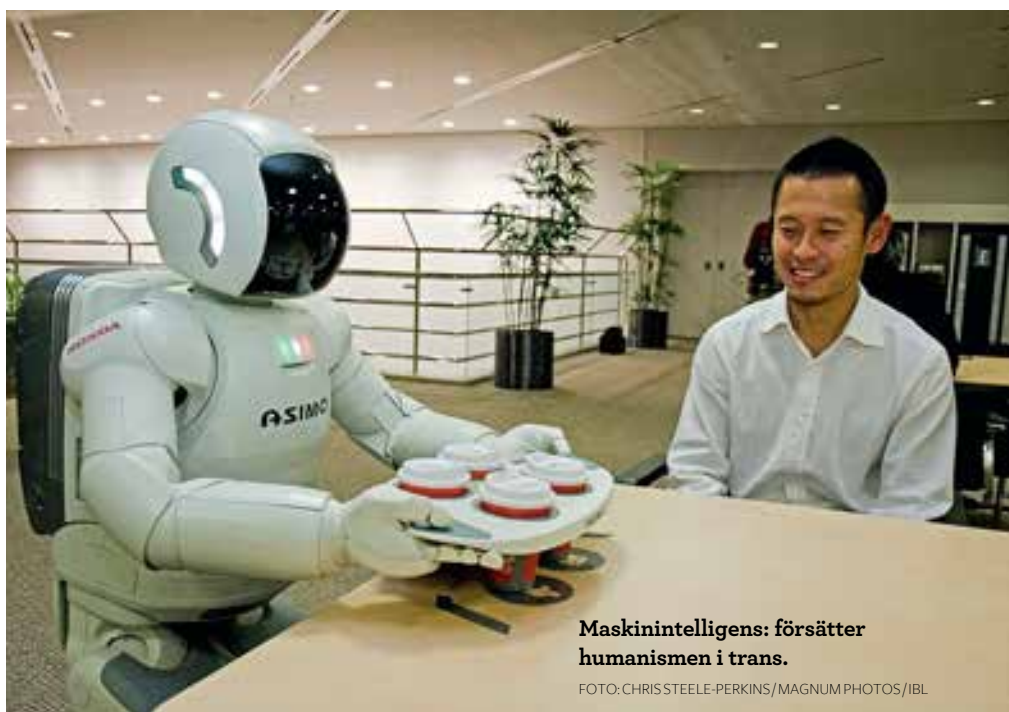
En stilistisk analys gör heller inga utfästelser om det politiska innehållet i populism. Till skillnad från Müller, som i likhet med de flesta forskare betraktar populism som något farligt, menar Moffitt att det inte går att säga något om populismens förhållande till demokratin. Det finns både demokratiska och antidemokratiska tendenser i de flesta populistiska rörelser. I själva verket är populister ofta mer demokratiska än många etablissemangspartier eftersom de insisterar på att den demokratiska pelaren i liberal demokrati, det vill säga: folkstyret, har satts på undantag till förmån för den liberala, som garanterar individuella friheter och rättsstat. Överstatliga institutioner med demokratiska underskott som EU är symptomatiska uttryck för denna snedvridning. Populister kräver majoritetstyre på bekostnad av liberala friheter, som enligt deras synsätt bara förstärker eliternas makt och inskränker demokratin. Detta har ibland tagit sig högst konkreta uttryck. I Ecuador har Rafael Correa lyft stora grupper ur

fattigdom och gjort politiska subjekt av dessa människor, medan Morales i princip har skapat en ny företagarklass av Bolivias förr så förtryckta ursprungsbe-folkning. I Venezuela, där Chávez nationaliserade oljeindustrin och fördelade inkomsterna bland de de sämst ställda, har dock framstegen snabbt rullats tillbaka sedan ekonomin hamnat i fritt fall då oljepriset rasade och regeringen helt hade misslyckats med att diversifiera ekonomin.

Å andra sidan går det knappast att säga att vare sig dessa ledare eller de högerpopulister som sitter vid makten i världen idag har stärkt de demokratiska institutionerna i sina länder. I såväl Latinamerika som Östeuropa och på andra håll har populistiska regeringar infört ett mer eller mindre auktoritärt styre och underminerat de institutioner som den liberala demokratin vilar på. Principer om maktindelning och garantier för minoriteters rättigheter ses av många populister som hot mot den verkliga demokratin, som de uteslutande uppfattar som folkstyre. Det bör nog tilläggas att denna sanning ännu inte har prövats i västvärlden, där dessa institutioner är starkare än någon annanstans. Fallet Grekland verkar i alla händelser tyda på att västerländsk vänsterpopulism inte nödvändigtvis är antidemokratisk. Hur bunden USA:s nya regering känner sig av det institutionella ramverket får framtiden utvisa.

MoFFitts bok tillför även ett välkommet globalt perspektiv på diskussionen. Figurer som Ugandas Yoweri Museveni, Australiens Pauline Hanson, Zambias Michael Sata och Filippinernas Joseph Estrada kan vara bra att bekanta sig med för den som vill sätta sig in i fenomenet på allvar. Denna globala utblick hade dock varit betjänt av en åtföljande diskussion om globalisering. Många av dagens populistiska rörelser, i varje fall i västvärlden, tycks nämligen vara reaktioner mot den. I världens mest globaliserade land Storbritannien var brexitomröstningen inte bara en fråga om att stänga ute flyktingar – även de föregivet positiva sidorna av globaliseringen såsom fri rörlighet och högutbildad arbetskraftsinvandring utmålades som hot. Det är uppenbart att det existerar ett mer subtilt obehag inför den globala sammanlänkningen utöver det som har med flyktingar att göra. I brist på ideologisk konflikt, tydliga klassidentiteter och ekonomisk trygghet lär detta obehag bara öka. 🌸

Jonas Elvander

Maskinintelligens: försätter humanismen i trans.

FOTO: CHRIS STEELE-PERKINS/MAGNUM PHOTOS/IBL

Farväl till biologin

FRAMTID

Den 18 april 2015 utförde kinesiska genetiker ett experiment på 23 mänskliga embryon för att förändra genomet i cellerna. Den artikel som redogjorde för experimentet och som skickats till de ansedda vetenskapliga tidskrifterna *Science* och *Nature* refuserades. Men idag, ett drygt år senare, betraktas inte detta som science fiction. Fullt utvecklade tekniker tillåter att man klipper och klistrar med dna-sekvenser, vilket gör det möjligt för bioteknologin att ändra individers genetiska arv.

En som har skrivit en initierad bok om detta ämne är den franske filosofen och humanisten Luc Ferry. Hans bok har titeln *La révolution transhumaniste*. Medan transhumanismen är i det närmaste okänd i Frankrike, har den framför allt i USA gett upphov till tusentals publikationer och debatter vid universitet och sjukhus. Forskningscentrum har tack vare generösa donatorer tillgång till i det närmaste obegränsade forskningsmedel.

De frågor som ställs handlar om huruvida det i framtiden, kanske inom en snar framtid, skall vara möjligt att medvetet förstärka vissa karaktärsdrag hos våra barn som intelligens och fysisk styrka, eller att välja kön, hår- eller ögonfärg et

cetera. Många tänkare har insett att dessa nya villkor som ger människor makt över människor tvingar oss att föregripa de omstörtande frågor som kommer att ställas under de kommande åren.

Ferrys framställning är baserad på läsningen av ett 60-tal verk av författare och skribenter med inriktning mot transhumanismen. Den uppgift han åtagit sig är att pedagogiskt presentera ett nytt forskningsfält för mer eller mindre okunniga läsare. Den fråga som enligt honom spontant uppstår är hur transhumanismen ska betraktas å ena sidan i förhållande till den klassiska humanismen som inbegrep upplysningen, de mänskliga rättigheterna och demokratibegreppet och, å andra sidan, till det skede som många börjar skönja konturerna av, där intelligenta maskiner träder i människors ställe, och som därför måste benämnas posthumanismen.

Handlar det om ett brott eller en logisk utveckling? Ferry refererar till ett verk av belgaren Gilbert Hottois, som urskiljer en första transhumanism hos filosofer som Pico della Mirandola, Condorcet, Kant och Rousseau. Dessa har en sak gemensam, de ser inte människans natur som en gång för alla given utan betraktar den som ständigt föränderlig. Condorcets essä från 1795 om mänsklighetens utveckling innehåller, betonar Ferry, hela det

>>

Skräckslagen: Bill Gates skådar in i framtiden.

FOTO: MANDEL NGAN/TT

det med tanke på de snabba framsteg som sker på genetikens område måste byggas upp en kollektiv beredskap inför beslut som måste fattas.

Ferry citerar från vissa kända tänkare som lämnat bidrag till debatten: Francis Fukuyama, Michael Sandel och Jürgen Habermas. I sin essä "Transhumanism" i tidskriften *Foreign Policy* framhåller Fukuyama traditionella humanistiska värderingar, vilka transhumanismen helt skulle förinta. Tekniska förändringar i vår biologiska utrustning skulle utgöra ett hot mot mänsklighetens integritet. Den mänskliga naturen är grunden för vår uppfattning om rättvisa, moral och ett gott liv.

Michael Sandels bok *The Case against Perfection* (2009) utgör en radikal kritik av transhumanismen. Dess centrala tes är att med transhumanismen förlorar vi känslan av ett mysterium inför Varat och vår tacksamhet inför det som är givet, antingen det är av Gud om man är troende, eller av naturen om man inte är det. Vi låter oss bemäktigas av en övermodig vilja att styra tingens ordning. Vi förlorar det som är grunden för ett gemensamt liv: ödmjukhet och solidaritet. Habermas står Sandel nära. Han vill dock tillåta terapeutiska ingrepp som har till syfte att eliminera de sjukdomar som anses obotliga. Gentemot föräldrar som väljer att "förbättra" sitt barns genom ställer han sig på barnets sida. Hur ska ett sådant barn kunna känna sig autonomt?

De terapeutiska eller rent livsförhöjande ingreppen inom ramen för den genetiska ingenjörskonsten kommer i början att vara kostsamma. Det helt avgörande blir enskilda personers eller familjers förmåga. Sandel drar en drastisk liknelse med den tid i mänsklighetens historia då neandertalmänniskan och cromagnonmänniskan samtidigt fanns på jordens yta. Han påminner om att detta inte var en fredlig tid.

Debatten bör, menar Ferry, föras helt förutsättningslöst. Ingenting skall förkastas eller förbjudas utan sakliga argument.

En stor dos av ödmjukhet krävs inför dessa frågor som är, i ordets verkliga betydelse, livsviktiga.

tankegoods som är aktuellt idag, men under andra tekniska betingelser. Det är tryggt förankrat i den biologiska sfären.

Dagens transhumanism vilar däremot på idén att maskiner försedda med artificiell intelligens, AI, snart kommer att vara överlägsna biologiska varelser. Dessa maskiner är autonoma. Inget biologiskt substrat förekommer längre. Intelligens, känslor och minnesförmåga lagras på olika typer av support.

Ferry finner resonemanget absurt, ser

"Bill Gates kommentar är att det som främst inger skräck är att människor inte är skräckslagna."

det som en utlöpare av en materialistisk filosofi som naivt reducerar det mänskliga medvetandet till en mekanisk reflex av hjärnans verksamhet. Trots att han är känd som motståndare till materialismen, tvingas dock Ferry att medge att hela den tradition den filosofiska materialismen vilar på går i den riktning som transhumanismen anger. Det handlar om en grad och inte en artskillnad mellan maskin och hjärna.

Dessutom kan ingen, menar han, bortse från innehållet i det moratorium som i juli 2015 krävdes av inga mindre än Bill Gates, Stephen Hawking och Elon Musk plus något tusental andra framstående vetenskapsmän. Dessa varnade för de ökande riskerna med dagens AI som skulle kunna slå över till det som numera betecknas som superintelligens. Följderna skulle kunna bli att vissa robotar programmerade att fatta egna beslut skulle kunna handla på ett oförutsebart sätt. De som ringer i denna varningsklocka är inga teknikfientliga personer. De är tvärtom förskräckta över de

potentiella konsekvenserna av sin egen verksamhet. Bill Gates kommentar är att det som främst inger skräck är att människor inte är skräckslagna. Elon Musk hävdar att AI är det största existentiella hot som någonsin har uppfunnits.

Efter denna dramatiska skildring av de möjliga, yttersta konsekvenserna av ett skeende som redan är på gång är det dags för Ferry att framhålla argument och synpunkter som gör det möj-

ligt för icke initierade att följa den debatt som måste komma till stånd om dessa frågor som rör oss alla. Den vinkling Ferry ger åt sin framställning är att sondera terrängen inför transhumanismens budskap. Vem kommer att avstå och vem kommer att lockas av de möjligheter den erbjuder, och av vilka skäl? Den dag det blir möjligt att i en embryonal cells arvsmassa reparera de gener som kan orsaka fruktansvärda sjukdomar, vem kommer då att avstå från den möjligheten? Vem kommer att vägra förbättra sin organisms motståndskraft mot åldrandet? Kraftfulla datorer kommer att möjliggöra insamlandet av en sådan mängd data – det som i dagens jargong kallas "Big data" – att en patient kan få en individuell behandling mot olika sjukdomar. Vilket läkarteam kan motstå lockelsen att utnyttja denna möjlighet?

Ferry understryker att många av dessa frågeställningar är spekulativa, men framhåller samtidigt att

**LA RÉVOLUTION
TRANSHUMANISTE**
LUC FERRY
Plon 2016

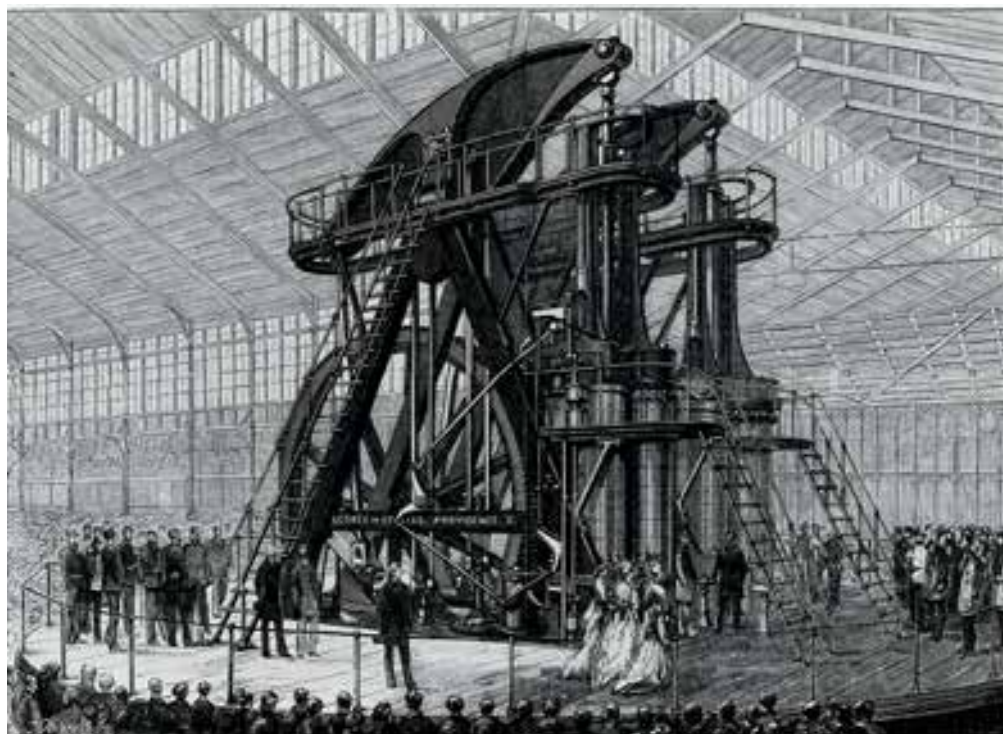
I den senare delen av boken tar Ferry framförallt upp de sociala och ekonomiska aspekterna av den nya teknologin som Google och Facebook gjort möjlig. Ferry noterar en dubbel brist på kunskap hos sina landsmän. När det gäller genteknikens och biomedicinens utveckling är Frankrike på efterkälken. Däremot har Ferrys landsmän villkorlöst tagit till sig de möjligheter som nya plattformar erbjuder att via mobiler och datorer inhämta information, göra beställningar och reservationer, att köpa böcker och prylar.

Att dessa "besök" på nätet lämnar spår och skapar profiler som sedan i sin tur utnyttjas, är man dock sorglöst omedveten om. Facebook och Google säljer den information de samlar in om den som navigerar på nätet för svindlande belopp till företag, vilka sedan utformar sin reklam för att locka enskilda kunder. Alla uppgifter om dem och oss som handlar på nätet blir alltså en lönsam produkt.

De söktjänster som de flesta av oss idag har tillgång till underlättar också kontakter mellan privatpersoner. Vissa tecken i tiden – som att personer sänker sin konsumtion genom att äga saker tillsammans, ordnar samåkning, byter lägenheter med varandra tack vare söktjänsten Airbnb – har fått optimister att tala om en ny samhällsordning, där gemenskap och samarbete skall ersätta individualism och konkurrens. När denna delningsekonomi tar sig uttryck i tjänster som Uber, som gör det möjligt för en privatperson med egen bil till en låg kostnad agera taxichaufför, präglas den dock, anser Ferry, av total avsaknad av normer och socialt ansvar. Ingen ideologisk skönmålning kan legitimera liknande verksamheter. I denna senare del blir Ferrys bok en vemodig betraktelse över hur människors önskan att vara med sin tid, att vara moderna, säl-lan har sin motvikt i en strävan att skaffa sig insikter om konsekvenserna av allt nytt som sker.

I ett radioprogram ställdes nyligen frågan: "Vad ska vi med filosoferna till?" Min tanke gick osökt till denna Luc Ferrys senaste bok, som jag just hade läst. Jag menar att Ferry är en heder för sitt skrä. För att vi alla ska ha ett gott liv, måste en filosof inför varje ny situation ställa sig frågorna "Vad vet jag?" och "Vad kan jag göra?". Ferry skaffar sig insikter i de nya tekniker som utvecklas, han för sina kunskaper vidare, och han manar oss till försiktighet. Exakt som en filosof ska göra. ✨

Ruth Lötmarker

Den moderna världen: producerad i och av Europa.

FOTO: GETTY IMAGES

Forskning och framsteg

IDÉHISTORIA

Man kan numera fylla en mindre bokhylla med böcker som ur olika perspektiv handlar om *the West and the rest*, om hur en intellektuell, vetenskaplig och teknisk utveckling i huvudsakligen Västeuropa skapade det som vi idag kallar den moderna världen. Vad var det som skilde detta lilla bihang till den väldiga asiatiska landmassan från resten av världen?

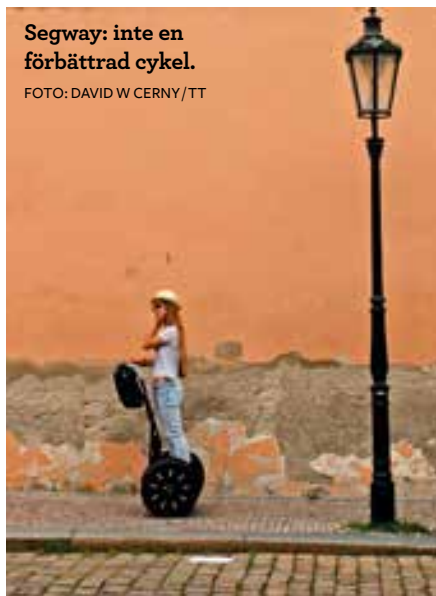
Om en betraktare för 1 000 år sedan hade skådat ut över världen, hade han sett mycket litet som tydde på att Europa skulle ta fart, sätta igång en vetenskaplig revolution och en politisk-filosofisk upplysning, som tillsammans kom att bilda grunden för den moderna ekonomin, ja, för det mesta som vi nu förknippar med den moderna världen.

Vår betraktare hade antagligen pekat ut Kina som en minst lika sannolik kandidat till den civilisation eller kultur som skulle komma att förändra hela världen. Även Indien hade en avancerad kul-

tur med sofistikerad matematik, litteratur och filosofi. Eller kanske hade han slagits av den glänsande civilisation som abbasiderna skapade i Bagdad. Men Kina stagnerade och något liknande hände med den muslimska civilisationen, även om Europa länge hade problem med det osmanska väldet.

Joel Mokyr's *The Culture of Growth* är det senaste bidraget till denna genre. Den skriver in sig i ungefär samma tradition som Deirdre McCloskeys nyligen fullbordade och uppmärksammade trilogi om bland annat borgerliga dygder. Mokyr värjer sig från tanken att väst skulle vara bättre än resten av världen, men han kan inte undgå att erkänna att väst har varit annorlunda. Hans lärda och ibland lite knaggligt skrivna bok vill förstå varför. När det gäller så här stora frågor, varför en hel civilisation plötsligt blomstrar, stannar i växten eller går under, finns det förstås inga enkla, "monokausala", förklaringar.

Med tanke på allt som har skrivits och skrivs i ämnet undrar jag ibland lite defai- >>

Segway: inte en förbättrad cykel.

FOTO: DAVID W CERNY/TT

tistiskt om detta alls går att förklara på ett slutgiltigt vis. En konsekvens av en slutgiltig förklaring skulle förstås bli att en hel drös av historiker blev arbetslösa. Hur det än står till med den saken så visar Mokyr bortom varje tvivel att det inte finns en enda orsak till varför väst har kommit att dominera världen, utan vad som finns är många orsaker som sinsemellan kan förstärka varandra.

Mokyr påpekar att Kina hade tryckpressar långt före Europa, men att man ändå inte producerade någon Galileo, Spinoza eller Newton. Redan på 1400-talet byggde man där fartyg som kunde segla över världshaven, ändå dök aldrig några kinesiska sjömän upp vid Europas kuster. Något liknande gäller Indien. Så sent som vid 1700-talets början var det, menar många, ingen avgörande vetenskaplig skillnad mellan Europa och Indien men det skapades aldrig ett västeuropeiskt kompani i Delhi som utnyttjade den politiska splittringen i Europa och inrättade en indisk Raj (vicekung) i London.

Mokyr, som är professor både i USA och i Israel, är mån om att en aning politisk korrekt påpeka att han inte ser Indien eller Kina som misslyckanden; deras utveckling blev ungefär vad man kunde förvänta sig. Det var Europa som var exceptionellt. Han undviker också en berättelse som otillbörligt premierar enbart insatser av stora män som Galileo, Francis Bacon och Newton, även om de två sistnämnda föräras egna kapitel i denna bok.

Efter en ganska torr och teoretisk inledning, där han lägger ett närmast darwinistiskt perspektiv på hur civilisationer och kulturer är underkastade evolutionära krafter, inser Mokyr ganska snart att en sådan metod knappast helt kan förklara det europeiska miraklet: "Man kan

förbättra en häst och vagn hur mycket man vill men de blir ändå aldrig en cykel; förbättra cykeln ... men den blir ändå aldrig en Segway". Han fortsätter med att påpeka kulturhistorien är full av plötsliga brott, diskontinuiteter, som i efterhand kan tyckas oundvikliga och självklara men som är svåra att i förväg förutsäga från Newtons *Principia* till Beethovens *Eroica* till Darwins *Origins*.

På 1500-talet började man tala om användbar eller nyttig kunskap, alltså upptäckter och uppfinningar som kunde komma till allmänt bruk och göra livet bättre för folk i allmänhet. Redan tidigt uppstod ett samarbete mellan företrädare för teoretiska insikter och praktiska färdigheter som skulle visa sig revolutionerande. Här skiljer sig, menar Mokyr, Europa från andra kulturer där det nästan alltid rådde en strikt åtskillnad mellan teoretiker och praktiker. Mokyr använder ofta Kina som jämförelseobjekt. Där föraktade teoretikerna vanligen praktiker i den mån de alls var medvetna om deras existens. Att arbeta med händerna var tarvligt. Man vördade gamla auktoriteter och bedömde – eller vanligen fördömde – nymodigheter utifrån deras förhållande till de kanoniska skrifterna. Den framtidstro, att man kunde göra världen bättre,

"Furstarna insåg att de behövde de bästa ingenjörerna, vapensmederna och arkitekterna för att framgångsrikt kunna föra sina krig."

som började sprida sig i Europa och som präglade upplysningen har Mokyr inte hittat någon motsvarighet till på andra håll i världen. Inget var givet för evigt, allt kunde göras bättre.

Mokyr är den första att erkänna att en stark auktoritetstro florerade också i Europa, vanligen representerad av den katolska kyrkan. Det fanns inget ödesbestämt i den europeiska historien. Hade den spanska Armadan invaderat England, eller om Spanien hade lagt beslag på Nederländerna, ja, då hade utvecklingen kanske gått åt ett helt annat håll. Och visst försökte furstar och andra potentater att hindra förändringar, men de fick allt svårare att lyckas i sina ondskefulla uppsåt.

Orsakerna är som vanligt flera. En är att nu började vetenskapsmän och filosofer, som Mokyr kallar för kulturella entreprenörer, åtnjuta prestige som aldrig förr, Newton närmast förögadades. En annan orsak är Europas politiska struktur. Flera stater och

länder konkurrerade med varandra. Detta innebar att en kulturell entreprenör som gjort sig omöjlig på ett ställe kunde ta sin tillflykt till ett annat ställe. Descartes åkte ändå till Stockholm även om det knappast var, som Mokyr påstår, för att uppfostra drottning Kristinas barn. När det gällde vetenskapliga storstjärnor så hade de ofta flera erbjudanden att välja emellan. Redan på 1600-talet fanns en marknad för idéer och uppfinningar där de bästa betingades det högsta priset. Systemet påminner lite om amerikanska universitet där elituniversitet tävlar om att knyta prestige-namn till sig.

Hade Europa varit ett centraliserat enhärskedöme, skulle ett sådant system aldrig ha fungerat – den som stött sig med makten skulle inte ha någonstans att ta vägen. Det blev allt svårare att upprätthålla en fungerande censur och att straffa eller ens tysta dem som utmanade invandade tankar. Den politiska fragmenteringen förde med sig en för det intellektuella livet nyttig konkurrens. Furstarna insåg att de behövde de bästa ingenjörerna, vapensmederna och arkitekterna för att framgångsrikt kunna föra sina krig.

Inte så att Mokyr målar upp bilden av ett fritt, idylliskt och jämställt Europa, men han påpekar att många bland de

praktiska innovatörerna kom ur ganska enkel miljö och saknade formell utbildning. De experimenterade och uppfann på egen hand och bedömdes efter sina resultat. Något sådant var närmast otänkbart i flera andra kulturer där formella krav och hög börd var viktiga. Det kinesiska examinationssystemet för mandariner är ett exempel.

För första gången började alla dessa kulturella entreprenörer att utgöra en grupp om än en helt informell sådan som brukar gå under namnet "The Republic of Letters", ett slags rike för vetenskapsmän och filosofer. Det hade inga gränser utan sträckte sig över hela Europa och snart också till Nordamerika. Det fanns inga formella krav för att få

**CULTURE OF GROWTH
THE ORIGINS OF THE
MODERN ECONOMY**
JOEL MOKYR
Princeton University
Press 2017

bli medborgare i detta rike. Det var en strikt meritokrati där man bedömdes för sina vetenskapliga insatser och som utsatte forskningsresultat för intensiv granskning. Som aldrig förr uppstod nu konkurrens i den intellektuella världen. Gruppens informella karaktär gjorde den omöjlig att kontrollera för reaktionens krafter.

I denna grupp gick det heller inte an att hänvisa till gamla auktoriteter. Bara för att Bibeln, Aristoteles eller Galenos hade sagt något om världens ålder, orsakssammanhang eller om sjukdomars uppkomst och bot, så var det inget skäl till att respektera dessa åsikter.

Dessa "republikaner" blev snart övertygade om att de själva var klokare än sina illustra föregångare; att experiment, erfarenhet och sunt förnuft var bättre källor till förståelse än gamla, hävdvunna auktoriteter. I den moderna värld som höll på att bli till var man tvungen att visa att man var en auktoritet, det räckte inte längre att ha studerat vid ett fint universitet, ha en ädel titel eller att ha skrivit en kommentar till de gamla mästarna. Den lärda världen låg öppen för alla, åtminstone i teorin. Moky är förstas väl medveten om att endast ett försvinnande litet fåtal som kunde bli fullvärdiga medlemmar i de lärdas republik.

Det var alltså en lycklig kombination av faktorer som samverkade till den vetenskapliga och tekniska revolution som i sin tur gjorde den moderna ekonomin möjlig, ibland genom faktorer som vid första påseende kan tyckas olyckliga. Reformationen med åtföljande blodiga religionskrig splittrade Europa men gjorde intellektuell konkurrens möjlig. Vanligt folk kunde komma upp sig i världen om de visade initiativ och snillrikhet. Man såg inte längre ner på ingenjörer och uppfinnare. Kommunikationerna blev bättre. Böcker med för överheten förgräpligt innehåll trycktes och distribuerades över hela Europa utan att kyrka och stat kunde göra så mycket åt det. Alla dessa tendenser sammanstrålade i en teknik- och framstegsvänlig upplysning som utgjorde grunden för den moderna värld som vi fortfarande till stora delar lever i.

Mokyrs bok är, utan att göra stor sak av det, en enda lång kritik av några marxistiska grundteser. Han visar att kultur i vid bemärkelse inte är en osjälvständig överbyggnad till den ekonomiska basen utan att kulturen på visserligen krokiga vägar faktiskt skapade den moderna ekonomin. ✱

Carl Rudbeck

Väder och vind: har en poetisk dimension.

FOTO: JOHNER

Dikt och sanning

NATURVETENSKAP

Den naturvetenskapliga bilden av världen har utvecklats enormt under det senaste seklet. I början av förra århundradet var atomen ett omtvistat begrepp, den Newtonska fysiken närmast allena rådande, Darwins utvecklingslära långtifrån allmänt accepterad, världsalltet begränsat till att omfatta vår vintergategalax och dessutom evigt. Idag har vi en god kunskap inte bara om atomen och dess delar, utan också om hur atomerna bygger upp all den materia vi känner. Newtons mekanik har på atomär nivå framgångsrikt ersatts med kvantmekaniken. Utan den Darwinska evolutionen, kompletterad med ingående kunskaper inom genetiken, vore modern biologi otänkbar. Om världsalltet vet vi idag att det kom till i stora smällen för knappt 14 miljarder år sedan, att det är väldigt stort och rymmer många miljarder galaxer liknande vår vintergata. Den naturvetenskapliga forskningen har gett oss en mycket god kunskap om materiens yttringar, från kvarkarna långt inne i atomkärnan till kvasarerna långt bort i kosmos.

En uppsjö böcker har under åren skrivits om denna forskning och om alla upptäckterna. De senaste decennierna har också böcker av mer spektakulärt slag gjort succé. Styrkta av de framgångar vetenskapen hittills haft, har ett antal tongivande fysiker – Stephen Hawking och Max Tegmark är några av dessa – tilllätit sig att spekulera i vad som kan finnas bortom dagens kunskapshorisont. De har

bland annat argumenterat för att atomerna innerst inne består av supersträngar och att det finns många universa vid sidan av vårt eget. Visst måste forskare pröva djärva idéer om vad som kan finnas bortom kunskapens nuvarande gränser. Men så länge idéerna saknar starkt stöd av etablerade teorier eller av experiment och observationer måste man förse dem med varningstexten SPEKULATION. Det gäller särskilt när man för ut dem till en bredare krets. Så har inte alltid varit fallet.

Det är därför en lisa att läsa den nya boken *The Big Picture* av en annan tongivande fysiker och kosmolog, Sean Carroll. Den är skriven i en mer ödmjuk stil. Med god överblick över hela den västerländska tankevärlden vill han också ta ett större grepp på vad en världsbild innebär. Han vill inte bara skildra vad ett naturvetenskapligt synsätt innebär, vilka grundläggande metoder som tillämpas och vad som gör att dagens naturvetenskapliga världsbild har en mycket hög grad av tillförlitlighet. Han vill också argumentera för att en vetenskaplig grundsyn inte står i motsats till mänskliga värden som medkänsla och omtanke. Boken spänner således över stora delar av naturvetenskapen, från grundläggande fysik över livets och medvetandets materiella förutsättningar, till att också behandla många frågor kring värderingar, etik och religion. Kort sagt vill han motivera och förmedla vad det innebär att vara vad han kallar "poetisk naturalist".

Jag återkommer strax till vad termen "poetisk" betyder i detta sammanhang. »

Tage Danielsson: gav sannolikheten dåligt rykte.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

Vad som menas med "naturalist" är lättare att beskriva: det är för Carroll att ha tillit till att det bara finns en värld, den naturliga värld vi ser runt omkring oss och som forskarna har undersökt så noggrant. Att vara naturalist innebär också att hävda att det i allt som vi ser inte finns något annat än atomer, att atomerna har smådelar, och att smådelarna – liksom växelverkan mellan atomerna – beskrivs av 1900-talets grundläggande fysikaliska teorier kvantmekaniken och relativitetsteorin. Denna förklaringsgrund sammanfattar Carroll i vad han kallar *"The Core Theory"*, som jag här vill kalla "grundbultsteorin". I denna ingår även vår föreställning om universum, om dess struktur och om dess utveckling sedan den stora smällen. Allt detta är, menar Carroll – och de flesta forskare är beredda att hålla med – väl etablerad kunskap. Det skall tilläggas att, så strängt teoretiker och multiversumkosmolog han än är, så undviker Carroll att spekulera kring supersträngar och parallella universa; sådant är definitivt inte en del av grundbultsteorin.

Allt materia består av atomer innebär inte att grundbultsteorin räcker för att förklara sammansatta fenomen: ingen kan idag från atomer och kvantmekanik räkna ut hur vädret blir imorgon eller vad liv är. Här kommer nästa grundidé i "poetisk naturalism" in. Även om all materia består av atomer, och även om alla fenomen har sin upprinnelse i växelverkan mellan atomer, så är det mycket mer relevant och mer upplysande att beskriva vindens verkningar eller en levande varelse med andra termer och begrepp än "enbart" som en ansamling av atomer.

Carroll talar om *"emergent phenomena"*, framväxande fenomen. Ett exempel: att enbart skildra en luftmassa som en ansamling atomer i samspel är inte särskilt upplysande. Istället är det mycket mera informativt att tala om dess temperatur och tryck, och om vindstyrkan. Det är just det förhållandet att ett och samma fenomen kan beskrivas på flera olika sätt som Carroll vill återge med benämningen "poetisk". "Poetisk naturalism" är alltså

uppfattning att naturen lyder under grundbultsteorin, men att man måste ta hänsyn till att olika fenomen kan behöva skildras med andra termer och på annat sätt för att ta hänsyn till hur komplexa de är.

Vi måste alltså, menar han, inse att det finns en begränsning i vår förmåga att – ens med dagens superdatorer – beräkna hur atomer i samverkan beter sig och hur nya fenomen kan uppstå när många atomer samverkar. Carroll ser detta mer som ett praktiskt hinder, inte en fundamental begränsning. Det är atomerna, kvantmekaniken och de grundläggande krafterna som utgör grunden för en förklaring av vad som sker i världen. Ett exempel: även om

"Att enbart skildra en luftmassa som en ansamling atomer i samspel är inte särskilt upplysande."

grundbultsteorin inte i detalj kan förklara vad liv är, så behövs för en sådan förklaring enligt den poetiska naturalismen inga särskilda "vitala krafter", inte heller någon skapare. Övernaturliga fenomen har ingen plats i en naturalistisk världsbild.

Förtjänstfullt går Carroll igenom hur den naturvetenskapliga kunskapen har byggts upp och vad som är grunden till att den har vunnit så stor tilltro. Han betonar bland annat vikten av det som på forskningsspråk kallas ett bayesianskt angreppssätt; namnet kommer från den engelske kyrkomannen och statistikern Thomas Bayes, som på 1700-talet lade den formella grunden för detta sätt att resonera. Lite schematiskt innebär angreppssättet att man hela tiden omprövar sin kunskap mot vad man undan för undan lär sig. I metoden ligger att man ställer upp hypoteser och gör förutsägelser om vad som skulle inträffa om hypotesen är riktig. Om förutsägelseerna stämmer vinner hypotesen i trovärdighet, annars blir det tvärtom. En idé som har klarat många sådana provningar har hög tillförlitlighet inom det område där den har prövats. Och omvänt: uteblivna bekräftelser ger låg trovärdighet.

Det är precis därför som grundbultsteorin har vunnit så stark tilltro och varför de flesta forskare är så skeptiska till parapsykologi. Det är dock, betonar Carroll, aldrig fråga om strikta, logiska bevis – som i matematiken – för att hypotesen är sann, "bara" en viss sannolikhet för att den gäller. En hög sannolikhet jämföras, för alla praktiska syften, med visshet. Det är sådana överväganden som vi ständigt gör när vi lever och agerar, även om vi kanske inte alltid är medvetna om det.

Tage Danielsson må säga vad han vill, men så fungerar vi i världen.

Carroll väjer inte för frågor kring värdenormer och livets mening. Självklart fordrar etik och värdeteori en beskrivning som ligger långt borta från grundbultsteorins terminologi, men det poetiska i poetisk naturalism har också här plats för de skildringar som är de mest tillämpliga. För en naturalist måste dessa skildringar inrymma att normer och levnadsregler inte kommer till oss genom några övernaturliga uppenbarelser eller påbud, utan är mänskliga påfund. Carroll betonar dock starkt att detta inte gör dem skenbara eller meningslösa. Meningen med livet

kan visserligen inte sökas i några överjordiska, transcendentia trossatser. Att vi själva får skapa mening innebär dock inte att livet blir mindre meningsfullt för det!

Det är, kan man tycka, inte så mycket nytt som Carroll har att komma med. Allt det han tar upp har i en eller annan form behandlats förut. Men helgjutenhets imponerar. Jag uppskattar särskilt att han försvarar sin poetiska naturalism inte med dogmatiska resonemang utan genom att försöka övertyga med väl underbyggda argument.

Jag uppskattar också ödmjukheten i Carrolls presentation av vad vi vet och vad vi inte vet. Han lyckas med den svåra konsten att till läsaren förmedla såväl osäkerheten kring vad som ligger utanför kunskapens gränser som säkerheten i vad som ligger inom dem. Även om vi idag, exempelvis, saknar detaljerad förståelse för livets uppkomst, så talar allt för att forskarna skall kunna finna en förklaring baserad på grundbultsteorin. Ja, en naturalist hyser faktiskt så stor tilltro till grundbultsteorin att man vågar hävda att denna teori under alla omständigheter kommer att vara gångbar också framöver. Atomer kommer alltid att ha sin plats i naturförklaringen, om än kanske som en "poetisk" beskrivning inom en ännu djupare teori. ✨

Bengt E Y Svensson

**THE BIG PICTURE
ON THE ORIGINS OF
LIFE, MEANING AND
THE UNIVERSE ITSELF**
SEAN CARROLL
Oneworld Publications 2016

Beslöjad i offentligheten: kan man vara både fri och from?

FOTO: IBL

Alternativ feminism

SOCIOLOGI

I en liten by i Libanon under 1970-talet observerade antropologen Michael Gilsenan hur kvinnornas förflyttningar i det offentliga rummet eller i hemmen skilde sig från männens. På gatorna eller i gränderna som sammanfogade byns olika delar höll sig kvinnorna utom synhåll för allmänheten. De rörde sig utmed husväggarna eller på sidorna, medan männen gick där de syntes. Mitt i gatan eller mitt i gränden. Männen promenerade i lugn och ro. Kvinnorna rörde sig med brådska och mot bestämda mål. I sin bok *Recognizing Islam* (1982) menar Gilsenan att normerande uppfattningar i byn om rollfördelningen mellan kvinnor och män uttrycktes i människors förflyttningar mellan byns olika delar.

Gilsenans bok anses bland forskare vara förträfflig, både i kraft av sina skarpa observationer och i sin stilistiska precision. Vetenskapliga betraktelser av det offentliga rummet kan således vara ett utmärkt redskap för att fördjupa förståelsen för vad som händer i olika miljöer och hur samhället utvecklas eller förändras.

I sin senaste bok, *Islam and Secularity*, intresserar sig Nilüfer Göle, professor i sociologi vid EHESS (École des hautes études en sciences sociales) i Paris, just för möten i det offentliga rummet. Visserligen för hon i boken en hel del intressanta resonemang om likheter och skillnader mellan Frankrike och Turkiet, men det är i första hand hennes prövande och analytiska resonemang om mötet mellan islam och Europa i det offentliga rummet som är fängslande, eftersom de är så konkreta och direkt berör allas vår vardag.

Göle menar att vi lever i en postsekulär tid. För henne innebär det dock inte att tidigare sekulära samhällen skulle vara avsektulariserade. Snarare hävdar hon att de tydliga gränser mellan religiöst och sekulärt som förr definierade det sekulära samhället nu har raderats ut eller blivit mindre tydliga.

Enligt Göle står nämligen det offentliga rummet i en fri och öppen demokrati för pluralism bortom statsmaktens styrning. Det är där nya medborgare eller de som kommit från andra länder för att söka ett nytt liv manifesterar sin närvaro och tydliggör skillnaderna mellan olika synsätt och uppfattningar.

Utövandet av religion har förflyttat sig från det privata till det offentliga med synliga markörer. Kvinnors slöjor, moskéer och dietlagar är, enligt Göle, några av de muslimska symboler som har placerat sig mitt i Europas sekulära vardag. Den tydliga islamiska närvaron i Europa innebär ett samspel mellan olika uppfattningar som ingen kan värja sig emot, vilket också innebär att alla som deltar i mötet eller betraktar det också påverkas av det. När gränser blir otydliga mellan offentligt och privat, sekulärt och religiöst, men framförallt mellan Europa och islam, upplevs islam som ett hot mot Europas landvinningar avseende jämställdhet och sekulära normer.

Det är främst, påpekar Göle, synliggörandet av islam i Europa som har legat till grund för rader av konflikter. Från att ha varit en religion lång bort som man studerade med visst intresse, har islam blivit en del av vardagen i Europas offentliga rum och dagliga liv.

Kvinnor som numera väljer att täcka sig när de uppträder offentligt har inneburit en tillräckligt stark provokation för att leda till omfattande debatter i olika sammanhang. Trots sina täckta huvuden >>

gör de inte sällan anspråk på att vara både fromma, fria och offentliga. Innebörden av det är att de utmanar både sin traditionella roll i hemmet och den västerländska uppfattningen om hur kvinnan bör bete sig. När de tar plats i det offentliga, vare sig det är fråga om skolor, universitet eller politiska uppdrag, beträder de områden som tidigare varit reserverade för en sekulär elit. Resultatet blir en förskjutning av vad som tidigare kan ha ansetts vara religiöst respektive sekulärt.

I olika avseenden påverkar det rader av idéer och föreställningar. Bland dem finns även västerländsk feminism, som enligt Göle utmanas ur tre perspektiv: makt, synliggörande i det offentliga och individuellt fromhet. När det offentliga rummet i vissa avseenden byter skepnad, innebär det att maktrelationerna inte längre ser ut på samma sätt som tidigare. Uppfattningen att religion endast tillhör det privata och egentligen inte har någon plats i det offentliga har bytts ut mot en offentlig religion som lever med eller vid sidan av vad som har ansetts vara en sekulär norm.

Den sekulära västerländska feminismen utmanas dessutom av ett feministiskt alternativ som vill ha en sekulär

som anser sig förvalta en gudomlig önskan, och den sekulära feministiska uppfattningen som anser sig stå för framsteg och.

Förutom principerna om lika rättigheter avseende utbildning och inkomster är den västerländska feminismen delvis präglad av vad som förenklat kan kallas för postmodernistiskt tankegod. Avsikten med dessa idéer ansågs bland annat vara att frigöra människan från förtryckande maktstrukturer. Bejakandet av begäret och känslorna framställdes som en sorts frigörelse från förtryckande uttryck för makt, som förnuft och bildning. Att låta kropp och känslor styra tillvaron kunde helt enkelt ses som en revolutionär resurs. Därmed ställdes också de goda känslorna mot det onda förnuftet, och människor i allmänhet och kvinnor i synnerhet biologiserades i någon mening. Framförallt skulle känslor och modet att vara sig själv utgöra en form av frigörelse från de former av makt som utgjordes av förnuft och intellektet.

Europas maktutövning där sådan förekom fick illustrera farorna med att acceptera traditionell kunskap, impuls-kontroll och eftertanke. Kulmen på detta kan ha varit Erica Jongs debutroman. Där

Behån brinner: nu är påklätt provocerande.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

majoritet som ser religiösa möten, social rörlighet, jämställdhet, dietlagar, moskéer och annat annorlunda. Det leder också till att muslimer ställer sig frågor på ett sätt som inte förekom i islamiska majoritetssamhällen. Dessutom är det ett nytt inslag i den västerländska vardagen som påverkar uppfattningen om vad feminism är. Men muslimers invandring till Europa påverkar också den europeiska uppfattningen om vad det sekulära innebär.

Islams möte med Europa är resultatet av förflyttningar på så sätt att muslimer söker sig till Europa. Därmed sker också en "avterritorialisering" av islam, enligt Göle. Från att framförallt ha utvecklats i omgivningar som domineras av islam eller där muslimer är i majoritet är nu muslimer spridda över hela världen. Det leder till nya uttryck för islam. I den processen håller muslimer på att omdefiniera sig själva. På sikt innebär det också att islams framtid i någon mening definieras och formas till en europeisk islam som skiljer sig från hur islam förstås i länder som domineras av en ofta självklar majoritet muslimer.

Göle avslöjar inte hur framtiden kommer att gestalta sig. Men hon pekar ut en dynamik som definitivt påverkar den. ✿

Eli Göndör

"Att låta kropp och känslor styra tillvaron kunde helt enkelt ses som en revolutionär resurs."

utbildning och en plats i det sekulära samhället, men som också vill utveckla en personlig fromhet. Resultatet av dessa kvinnors sökande innebär att ännu fler gränser blir otydliga. Dels den mellan det traditionella och det fromma, dels den mellan det sekulära och det offentliga; men framförallt väcker det frågan om hur feminismen ska förstås och förvecklas.

Nülüfer Göle betraktar den muslimska självständiga kvinnan med slöja som ett uttryck för en alternativ feminism som väljer att underkasta sig en gudomlig ordning med religiösa ritualer och som dessutom disciplinerar begäret. Hon påpekar att så länge som slöjan satt på äldre utbildade kvinnor utan ambitioner utöver vad de blev hänvisade genom en patriarkal ordning, utanför storstäderna och bortom de bildade eliternas synfält, provocerade den egentligen inte någon. Men nu har slöjan gått från att endast symbolisera gästgärbear- eller främlingsstatus till att också betyda student, karriärkvinna och medborgare.

Det är således när slöjan sitter på välutbildade och självmedvetna kvinnor som talar det lokala språket perfekt och självständigt rör sig på högskolor och i storstäder, som den blir uttryck för en alternativ feminism. Dessutom provocerar det både traditionell islamisk patriarkal ordning,

myntades uttrycket "det knapplösa knullet", som i allt väsentligt stod för impulsivitet och bejakandet av det kvinnliga begäret, fritt från fördomar, förtryckande strukturer och förlegade uppfattningar om vem det är rätt att ha sex med, hur och när.

Den beslöjade formen av feminism som istället eftersträvar disciplinering av begäret och som samtidigt underkastar sig en högre makt och ordning, ifrågasätter naturligtvis några av den västerländska feminismens grunder.

Eftersom rörelser eller beteenden i det offentliga rummet – vare sig det är skolor, sjukhus eller parker – speglar samhällets normer, är det också där förändringarna sker. Inte minst för att det offentliga rummet är precis vad begreppet uttrycker. En plats där i princip alla kan samlas samtidigt oavsett hudfärg, religiös uppfattning eller sexuell läggning.

Det nuvarande tillståndet innebär att två parter med utgångspunkt i var sin majoritetsstatus, genom mötet med varandra tvingas omvärdera både självbilden och synen på den andre. Muslimer är plötsligt i minoritet omgivna av en sekulär kristen

ISLAM AND SECULARITY
THE FUTURE OF EUROPE'S
PUBLIC SPHERE
NILÜFER GÖLE
Duke University Press 2015

Hårda tag på gymmet: istället för inre utveckling?

FOTO: ISTOCKPHOTO

Behovet av besinning

FILOSOFI

Då den tyske filosofen Wilhelm Schmid – levnadskonstsfilosof – började arbeta som regelbundet återkommande (filosofisk) själasörjare på ett sjukhus i Schweiz var han inte övertygad om att filosofin kunde vara till hjälp på en plats som denna: där livet blir svårt. Men de tio åren på Spital Affoltern am Albis i trakten av Zürich gav insikten att filosofin kan så mycket mer än den tror om sig själv. Han fick för egen del outhärliga kunskaper av att i perioder vistas och verka bland människor och i rum där existensens yttersta betingelser framstår i koncentrat.

Den också flitigt skrivande Schmid har författat en bok om sina erfarenheter därifrån, *Das Leben verstehen* (Att förstå livet), hans 20:e titel, utkommen alldeles nyligen.

Det är en tankealstrande bok. En viktig bok. Den börjar med närstudier i det djupast mänskliga och dess olika yttre symtom, och utmynnar i en skiss över en modifierad filosofi, för en förnyad modernitet: här manar han filosoferna att våga sig ner från sina teoretiska höghuskonstruktioner och ut i verkliga livet, för att filosofin åter ska bli relevant, på riktigt. Bland annat genom att införliva genomtänkt praxis och erfarenhet i filosoferandet. En hel del av hans nutida kolleger skulle dock behöva en kurs i retorik innan de ger sig ut bland folk, för att alls bli

begripliga, påpekar han. Filosofins uppgift är att upplysa, inte att fördunkla.

Men boken inleds med inblickar i några av Schmidts enskilda samtal med patienter på lasarettet under åren, då han praktiserade filosofin i dess enklaste form: som metod för eftertanke. En del möten ägde rum vid en sjukbädd, andra i hans mottagningsrum i huset, hans *Philosophenzimmer*, med utsikt över alplandskapet.

Många av dem han talar med har för första gången i livet "fått tid" att reflektera över sin tillvaro då de hamnat i sjuksäng – men de har saknat en samtalspartner, till dess filosofen dök upp. Som den 36-åriga Frau Bebel (namnen är fingerade), som dock tidigare provat alla former av analys och terapi för återkommande depressioner, ångest och magkramper: med henne samtalade Schmid om motsatser, om livets polaritet; han tycker sig märka att det är något skevt i hennes föreställningar om tillvaron.

I intervjuer i tysk radio och press under hösten har han sagt att människorna helt enkelt inte förstår livet längre. Att många inte kan hantera livets grundstrukturer – som är just antitetiska, polära. Samtidsandan, besatt av att eliminera vad som uppfattas som negativt, tungt och smärtsamt, leder till om möjligt än större lidande då svårigheter ändå greppar oss med klorna; de hör ju till tillvarons realiteter.

Åtskilliga filosofiska samtal på sjukhuset hamnar raskt i denna ämnessfär,

beskriver Wilhelm Schmid: felaktiga förväntningar på livet, idealbilder av ständigt lycka, framgång och att vara förpackad i en perfekt och prestationstålig kropp.

43-årige aktiemäklaren Herr Stramms tidigare livssyn kvalar in i kategorin – han som har blivit hitforslad efter en kollaps på jobbet. Herr Stramm hade rusat snabbara och snabbare i hamsterhjulet för sina värdepappers skull och så, poff. Burnout. Och vad var då meningen med alltihop? Vad sjukhusfilosofen fick syn på under samtal med denne Stramm och en majoritet av medpatienterna är hur många som är sina egna tyranner. Istället för att vara riktigt goda vänner till sig själva.

Frau Weber, 45 år och lärare, har bröstcancer. Hon har dock alltid filosoferat, har diskuterat kring existentiella frågor med vänner och kolleger, känner sig rik på tankar: har byggt upp en andlig reservoar, som nu ger kraft. Hon "bejakar" sjukdomen, rentav tackar för att den gör henne "centerad", mer medveten om vad som är väsentligt, uppskattar relationer och annat bejakansvärt bättre.

Vad människor behöver, och filosofin kan ge, är besinning, skriver Wilhelm Schmid. Alla och envar, inte enbart de som av olika skäl vistas på lasarett; alla är vi i behov av eftertanke. Det låter som rena truismen, men i ett samhälle som inte premierar sådant måste det påtalas och skapas utrymme för det; hur många av oss har >>

ork att tänka lödiga tankar efter en hel-dag på jobbet? De som inte har ro att vila flyr till gymmet eller förströelseindustrins senaste lockelser. Kanske för att slippa konfronteras med de inre djupen.

Filosoferna bör syssla mer med livs-frågor, menar Wilhelm Schmid. Och han vill att de, mer än hittills i moderniteten, bistår folk i att begrunda sig själva och andra, livet och världen – rekognoscera, för att se klarare hur allt hänger ihop, förstå livet bättre och kunna leva det mera medvetet. Känslan av *mening* skulle komma med på köpet – den som västerlänningar tappat bort och vars frånvaro gör så många vilsna, uttråkade och olyckliga.

Wilhelm Schmid återkommer ofta till begreppet *Sinn*, mening, i sina resomang – frågan om meningen med det ena eller andra är också en av de vanligaste i de filosofiska samtal han för. Meningen ligger just i de sammanhang vi alla ingår i, enligt Schmid. Han menar också att filosofin kan hjälpa oss att återfinna *sinnligheten* – med sinnena är vi förbundna med världen – och att arbeta för en socialt förändrad (rättvisare, mer balanserad, och hållbar) Andra modernitet – precis som den en gång, med upplysningen, bidrog till att det moderna växte fram.

Här behövs en ny disciplin, en *Lebenswissenschaft*, livsvetenskap, som ständigt frågar vad nya vetenskapliga rön från olika forskningsområden kan ha för betydelse för våra liv, så att säga i praktiken. Nå, ansatser till filosofisk praxis på mer jordnära nivå finns på flera håll i Europa

”Att ge sig själv skönhetsupplevelser då och då hör till god levnadskonst.”

– Schmid nämner också flera intressanta exempel, från filosofiska kaféer till Alain de Bottons *School of Life*.

Upptakten till att Wilhelm Schmid blev sjukhusfilosof var en essä han skrivit för *Basler Zeitung*, om meningen med smärta. Han ombads att komma och föreläsa, och så blev det Philosophiewochen, årliga filosofiveckor, av det hela, med start 1998. Begreppet *philosophische Seelsorge* dök tidigt upp i tankarna som benämning på det han sysslade med på sjukhuset, filosofisk självavård – till minne av Sokrates, självavårdandets uppfinnare, så att säga (först århundraden efter hans tid blev själasörjande en uppgift för teologer).

Att åter börja ägna sig åt självavård skulle i sig råda bot på en notorisk brist i den moderna filosofin, resonerar Schmid – just mötet med sinnevärlden och levande individer, så att filosofernas alla teorier provas, och kan korrigeras om de inte håller måttet.

Galenos, läkaren och medicinhistoris-

ke förgrundsgestalten, deklarerade på 100-talet att ”den som är en bra läkare, är också filosof”; han förde själv filosofiska samtal med kejsar Marcus Aurelius, bland andra. Riktigheten i hans sentens om god läkekonst torde väl vara tidlös. Men hur många doktorer av idag ”har tid” att filo-

soikernas, Montaignes och i modernare tid Michel Foucaults anda – Foucault som vid 1900-talets slut återuppväckte den filosofiska levnadskonsten i sin existentiella essäistik, som han själv beskrev som ett sökande efter en ”existensens estetik”, och som Schmid har skrivit avhandling om.

Toscanas kullar: godis för ögat, lisa för själen.

FOTO: ISTOCKPHOTO

sofera på jobbet? Många hinner knappt se sina patienter i ögonen – blicken är klistrad vid datorskärmen. Tankarna går till nyöppnade, omskrivna, hypermoderna Nya Karolinska. Den nya sortens ”patient-flöden” där, till exempel. En oroad läkarkår. Vilken filosofi är det som ligger bakom detta omtvistade sjukhuskomplex, och hur ruljangens där skall gå till?

Om aftnarna i Affoltern am Albis, efter avslutad arbetsdag, brukade Wilhelm Schmid traska över till den lilla krogen Schmiedstube och ta ett glas öl. Jag älskar de här kvällarna, när jag kan vara eftertänksam, skriver han. På helger, under de årliga Filosofiveckorna, tog han sig gärna upp på något av traktens berg och sög i sig av den storslagna vyn; att ge sig själv skönhetsupplevelser då och då hör till god levnadskonst. Liksom regelbundenhet, (goda) vanor; något att betänka i vår förändrings- och förnyelsedrivande tid.

I kapitlet där Wilhelm Schmid beskriver möten och diskussioner med läkare – och annan vårdpersonal – på lasarettet i Affoltern am Albis får vi stifta bekantskap med Doktor Braga, som vet med sig att ”samtalet mellan läkare och patient är ett *kommunikativt medikament*, ibland mer läkande än all medicin”. Flera av hennes kolleger bär på filosofiska frågor kring döden. Och om etik; allt större utmaningar, jämsides med medicinska upptäckter och nya möjligheter, bara ökar behovet av eftertanke.

Schmid filosoferar även med sjukhuspräster, teknisk personal, terapeuter, sjukgymnaster och andra som verkar inom sjukhusets vägar. Hans samlade erfarenheter från tiden här har blivit byggstenar i den ”världsliga självavård” han skissar på, i Sokrates,

ett par av Schmidts tidigare böcker har varit bästsäljare: *Glück*, om att lyckas inte är det viktigaste i livet, och *Gelassenheit* (*Konsten att bli gammal*; kom på svenska i höstas). *Das Leben verstehen* har efterfrågats flitigt, sedan den kom ut. Många borde läsa den. Och med Schmid begrunda också sådant som vad sjukdom är, sjukhusets rang och funktion – i vidare, djupare bemärkelse – i samhället, och vad som är friskt och sjukt i vår kultur. ✨

Ylva Herholz

**DAS LEBEN VERSTEHEN
VON DEN ERFAHRUNGEN
EINES PHILOSOPHISCHEN
SEELSORGERS
WILHELM SCHMID
Suhrkamp 2016**

Auguste Rodin:
beundrad fadersfigur.

FOTO: ERNEST H. MILLS/TT

Blott alltför mänskliga

KULTURHISTORIA

Du måste förändra ditt liv – ”Du musst dein Leben ändern”. I den maningen utmynnar en tidig sonett av Rainer Maria Rilke. Dikten utgör en meditation över en staty föreställande Apollon, närmare bestämt en senantik torso som Rilke förmodas ha sett på Louvren i Paris. Den ingår i diktsamlingen *Neue Gedichte* (1907).

You Must Change Your Life heter en ny bok av amerikanskan Rachel Corbett. Undertiteln anger ämnet: *The Story of Rainer Maria Rilke and Auguste Rodin*. Den är livfullt och medryckande skriven, stundtals skvallrig på ett sätt som knappast kan sägas vara illvilligt utan snarare ganska uppfriskande, eftersom vi får ta del av biografiska detaljer som gör att de båda kanoniserade kulturheroerna framstår som bara alltför mänskliga mitt i all framgång inom sina respektive konstnärliga områden.

Båda var bedrövligt fattiga som fäder. Rodin hade en son som han behandlade riktigt illa. Rilke hade en dotter som sällan fick se skynten av sin far. Det är ledsamt att få en inblick i den känslolöshet och likgiltighet som dessa självupptagna herrar visade som föräldrar.

Mer skratretande är att följa hur deras

relationer till kvinnor skildras. Rodin var en totalt ansvarslös vållustning som, med den ena kvinnan efter den andra, år efter år bedrog sin trofasta livsledsagarinna, henne som han på alderdomen och efter drygt 50 års samvaro slutligen gifte sig med, av huvudsakligen juridiska skäl – möjligen också i kraft av åtminstone ett uns tacksamhet.

Rilke gifte sig 1901 med skulptrisen Clara Westhoff och flyttade med henne till den välkända konstnärskolonin i Worpswede i Niedersachsen. Formellt kom äktenskapet att vara i 20 år, men lyckan blev kort. Några månader efter att paret fått en dotter, 1902, bröt den rastlöse maken upp från familjens lantliga hus och begav sig till Paris för att uppsöka Rodin, i förhoppningen om att kunna skriva en monografi om hans konst. Rilke blev kvar i bildhuggarens hus i två år, till en början sysselsatt med att skriva en hagiografisk bok om Rodin, så småningom i rollen som mästarens anställda sekreterare och som en medlem av hushållet.

Visserligen lockade han så småningom sin hustru till Paris (dock inte den lilla dottern, som lämnades i andras vård) för att hon en tid skulle gå i lära hos Rodin. I rättvisans namn bör sägas att han i många år tycks ha gjort vad han kunde för att befräm-

ja sin hustrus framgångar som konstnär, men äktenskapet och familjelivet och den lilla dottern Ruth drog han sig undan.

Den första kvinnan i Rilkes liv hade varit den ryktbara Lou Andreas-Salomé, henne som en gång Nietzsche var förälskad i och som till sin stora skara av mer eller mindre tillfälliga älskare kunde räkna exempelvis svensken Poul Bjerre. Den glansfulla Lou Andreas-Salomé, så småningom en i kretsen kring Sigmund Freud, var några år äldre än Rainer Maria Rilke och tycks ha blivit ett slags modersfigur i hans liv, en kvinna som han höll kontakt med i livets alla skeden och vars godkännande han ville inhämta när han företog sig något av vikt.

I den bullrige bildhuggaren Auguste Rodin fann Rilke sin fadersfigur, en man som han beundrade inte bara för den konst han skapade utan också för hans vitalitet och för den beredskap han visade att uppoffra praktiskt taget allting, även personlig lycka, för sin konst. *Travailler, toujours travailler*; det var Rodins mantra och den levnadsvisdom han ville inpränta i den unge svärmiske poeten, som kunde misstänkas ha romantiska griller om inspirationens primat.

Att fullödlig konst skapas genom idogt dagligt arbete och inte tack vare tillfälliga ingivelser, var en föreställning Rilke gärna tog till sig. Han hade redan haft perioder av plågsam skrivkramp, och dessa perioder skulle bli värre med åren, men under inflytande av Rodins handfasta arbetsetetik och hans förklenande tal om inspirationens nyckfulla spasmer underkastade sig Rilke under de närmast följande åren en sträng arbetsdisciplin, som också gav resultat och ledde till det mest produktiva skedet i hans författarskap. Han levde munklikt, nyttjade aldrig alkohol eller tobak, var noga med sin vegetariska kost, odlade inga parisiska kärleksaffärer och brydde sig alltså heller inte om sin egen familj. All sin själskraft ville han ägna diktkonsten.

Medan läromästaren Auguste Rodin både åt och drack rikligt samt osovrat tycks ha lägrat de damer som satt modell för honom, och även sprungit efter kvinnor som ännu hade kjoltyget på sig, verkar hans lärjunge ha tagit honom alltför strikt på orden. Han blundade för Rodins sybaritiska brist på moral och tyckte sig i honom se en skynt av sin störste idol, Leo Tolstoj, en man som strävade efter att leva enkelt och utan att fästa vikt vid världslig fåfänga.

Efter att ha vistats en tid under Rodins vingar skriver Rilke i ett brev till sin stackars hustru i konstnärskolonin, att en verklig konstnär måste avstå från världslig lycka. Man måste välja att satsa på ettdera, slår han fast, lycka eller konst. Det är det besked som den 27-åriga Rilke har att ge

>>

sin hustru, som är lämnad ensam hemma med ett spädbarn i famnen i den hyrda stugan i Worpswede, medan maken är i Paris och hänger sig åt sin diktning och verkar vara förblindad av beundran för Auguste Rodin.

Vad Rodin fick ut av Rilke fångar Rachel Corbett mycket klart. Han fick, och det var nog det viktigaste ur hans synpunkt, en monografi skriven om sitt konstnärskap. Visserligen kunde Rodin inte läsa den, eftersom han inte kunde tyska, men han gladdes åt möjligheten att tack vare Rilke bli mer omtalad i Tyskland. Efter ett tag fick han i Rilke även en duglig sekreterare och, till på köpet, en ung beundrare som villigt följde med honom som sällskap på de många valfärderna till de katedraler han älskade att titta på, mest för det imponerande hantverkets skull.

Dock kom det till en brytning mellan dem. Upphovet till denna var att Rilke hade skrivit en liten personlig hälsning till en av Rodins viktigaste gynnare på konstmarknaden i London, William Rothenstein, efter att denne varit och besökt Rodins ateljé och därvid första gången träffat Rilke. Rothenstein besvarade Rilkes artiga rader med ett vänligt brev, som sekreteraren var oförsiktig nog att visa sin arbetsgivare. Rodin fick ett vredesutbrott för att Rilke tagit sig friheten att skriva ett personligt brev till en av hans vänner – och avskedade sin sekreterare på stående fot. Ut ur mitt hus!

I sitt tålmodiga arbete med sina skulpturer var Rodin rofylld men ändå häpnads-

”Att fullödlig konst skapas genom idogt dagligt arbete och inte tack vare tillfälliga ingivelser, var en föreställning Rilke gärna tog till sig.”

väckande snabb och effektiv. Den sidan av Rodins väsen dyrkade Rilke, som älskade att under tystnad se på när mästaren arbetade. När bildhuggaren inte hängav sig åt sitt *travailleur*, kunde han emellertid vara oberäknelig och kolerisk. Redogörelsen för hur Rilke fick sparken och samma dag kastades ut ur Rodins hus är både skrattretande och tragisk. Skrattretande är den för att Rodin reagerade så besinningslöst inför en händelse som ter sig fullkomligt bagatellartad och knappast ens kan anses utgöra en försummelse från sekreterarens sida. Tragisk är den därför att Rodin i denna sak kom att behandla den unge Rilke lika hänsynslöst som han behandlade sin egen son, med oinskränkt ringaktning och grymhet.

Vad fick då Rilke ut av Rodin? Även på den punkten är Corbett tydlig. Det var inte bara arbetsetetiken och frigörelsen från föreställningen om den gudabenåda-

Rainer Maria Rilke: förändringsbenägen.

FOTO: ROGER VIOLLET/TT

de inspirationens välsignelser som kom att betyda något för Rilke. Han lärde sig också att se och att över huvud taget ta till sig yttervärlden på ett nytt sätt. De två volymerna av *Neue Gedichte* innehåller vad Rilke själv kallade ”Dinggedichte”, alltså tingdikt, och består ofta av en sorts meditationer över föremål eller djur. En av hans mest kända dikter, den om pantern i sin bur på ett zoo i Paris, är tillkommen i samband med att Rilke har fått klart för sig att Rodin ofta uppsökte djurparker och där kunde sitta i timmar för att betrakta hur ett eller annat djur rörde sig. Rodins ambition var att kunna ingjuta en illusion av rörelse i sina skulpturer.

Detta är förklaringen till att Rilke skrev en rad dikter om djur. Han satt på zoo

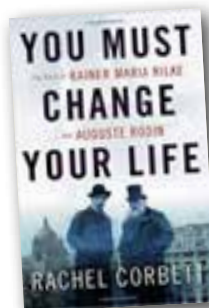
och tittade, liksom Rodin gjorde. Att han låter sina djurdikter ingå i den kategori han kallar ”tingdikt” är en sak som kanske kan förvåna, men när man får bakgrunden klar för sig, förklarar denna drag av objektivering som finns i Rilkes sätt att betrakta djuren. Han vill i första hand se dem objektivt, som något främmande och outgrundligt, inte som projektytor för sin egen själ. Jag har inte påverkanstrafiken klar för mig, men gissar att en senare tingdiktare som fransmannen Francis Ponge har kunnat lära sig en del av Rilkes sträva observans och strängt återhållna lidelse i *Neue Gedichte*, som innebar ett rejält uppbrott från hans tidigare andligt orienterade lyriska

innerlighet, den som totalt dominerar i exempelvis *Stundenbuch*. Om Rilke i något avseende kan sägas förebåda den poetiska modernismen, måste det rimligen vara just i sin ”tingdiktning”, och impulsen till denna kom från Rodin.

Att Rilke fick sparken och blev utdriven ur Rodins hus hade trots allt en god effekt på honom. Han blev plötsligt tvungen att försöka stå på egna ben och insåg att han av Rodin aldrig skulle kunna få det faderliga beskydd han suktade efter. Hans egen far, verksam som föreståndare vid en järnvägsstation, var den som hade sett till att hans ende son hade fått komma in vid en militärakademi. Att vara järnvägsman var på den tiden ingen civil syssla utan rent formellt var fadern anställd av den österrikiska armén. Att sända sonen till en militär skola låg därför nära till hands. Dessutom var en sådan utbildning mindre kostsam för familjen. Säkert hade fadern också förhoppningar om att det skulle kunna bli karl av den spenslige pojken. Tiden på militärskolan blev dock katastrofal för den unge Rilke. Hans vekhet gjorde honom till mobbningsoffer.

Vekheten kom sig inte bara av att Rainer Maria Rilke föddes två månader för tidigt, vilket år 1875 var ett större problem och ledde till mer varaktiga konsekvenser än sådant gör i vår tid. Den kom sig också av att hans mor, i missriktad sorg över ett flickebarn som hon hade förlorat i barnsäng ett år före sonens födelse, behandlade sin pojke som om han vore en liten flicka. Hon klädde honom helst i flickkläder. Det finns fotografier av den lille gossen i klänning med spets och volanger. Därtill såg modern till att han gavs ett feminint klingande namn, René Maria. Först inför inträdet i militärskolan ändrades det första namnet till det mer manbara Rainer, men hans dopnamn var alltså René Maria.

Diktarens mor må ha haft en eller annan personlighetsstörning, men om faderns försök att uppfostra sonen ledde till katastrofen på militärskolan, så kom han så småningom att få stor nytta av något som modern hade inpräntat i honom, nämligen fina manér och ett belevat sätt. Modern hade starka arrivistiska böjelser och kände sig närmast förolämpad av att hennes

**YOU MUST CHANGE
YOUR LIFE
THE STORY OF RAINER
MARIA RILKE AND
AUGUSTE RODIN
RACHEL CORBETT**

WW Norton & Company 2016

make inte avancerade från sin i hennes ögon alltför påvra postering som föreståndare för en järnvägsstation. Hon hade velat se honom stiga i graderna och få en finare uniform. Hon närde också fantasier om egna adliga anor, fantasier hon gärna delgav sin son. Hennes besvikelse över att finna sig vara gift med en karl som aldrig blev annat än stationsföreståndare ledde till att hon så småningom begärde skilsmässa.

Som vuxen såg Rilke till att ha ännu mindre kontakt med sina föräldrar än han hade med sin hustru och sin dotter. Men när han efter Rodins brytning med honom själv började administrera sin tillvaro föll han tillbaka på kunskaper som hans bisarra mor hade förmedlat till honom. Han började odla kontakter med förnämna damer på allsköns slott och herresäten runt om i Europa och vagabonderade omkring som ett slags ombytlig huspoet av det slag som fanns i Sverige på 1600- och 1700-talet. Den trognaste av dessa gynnare var prinsessan Marie von Thurn und Taxis på slottet Duino vid Adriatiska rivieran, några kilometer från Trieste. Det var under en av sina många och långa vistelser på detta slott som Rilke under några veckor i februari 1922 skrev sitt kanske mest kända verk, *Die Duineser Elegien*, Duinoelegierna som de heter på svenska.

Rilkes märkliga levnadsbana som notorisk slottssparasit ledde honom för övrigt även till Sverige. I drygt ett halvår gästade han oss, först på Borgeby slott strax nordväst om Lund, sedan Jonsereds herrgård i Partille öster om Göteborg.

Möjligen kan Rodins föredöme ha spelat en viss roll för Rilkes noga taget ganska förslagna inriktning på att skaffa sig rika mecenater, men att det var till slott och herresäten han satte sin håg var antagligen ett arv från modern och hennes närmast hysteriska klättrarmentalitet. Rachel Corbett dristar sig inte till några funderingar beträffande den saken. Hon nöjer sig med att i detalj beskriva den betydelsefulla relationen mellan Rilke och Rodin. Det gör hon med stor bravur. Som läsare gläds man även åt att boken har ett riktigt användbart namn- och sakregister. Det enda som framstår som besvärande är att läsa en utmärkt bok om Rodin och Rilke utan att stöta på mer än högst ett tiotal ord på franska eller tyska. Att läsa diktцитat av Rilke i engelsk översättning känns konstigt. Det är på tyska, bara på tyska, som hans poesi visar all sin kraft och vingbredd. ✿

Tommy Olofsson

Alan Greenspan: USA:s finansguru.

FOTO: YURI GRIPAS/TT

Allvetaren

BIOGRAFI

Alan Greenspan var en av världens mäktigaste personer under sin storhetstid från 1990-talets början fram till 2006. Även människor som normalt inte intresserar sig så mycket för centralbankschefer, penningpolitik eller finanssektorns utveckling påminnes ständigt om att denne Greenspan, USA:s centralbankschef, var en offentlig person, vars makt ofta jämfördes med den amerikanske presidentens. Efter 18 år på sin post, medan fyra presidenter hade kommit och gått, stod hans stjärna i topp vid avgången den 31 januari 2006. Om denne Alan Greenspan har den brittiske journalisten Sebastian Mallaby skrivit en fullkomligt lysande biografi: *The Man Who Knew*.

Bokens titel är genomtänkt. Här skildras hur Greenspan fick rykte om sig att vara en guru, mannen som visste hur det hängde ihop i ekonomin och finanssektorn. Men boken behandlar också Greenspans liv från födseln till 90 års ålder, med analyser av hans barndom, ungdom och studier, hans kvinnoaffärer

och hans efter hand extrema ambition att nå toppen inom sitt område via skickligt manövrerande i det politiska och finansiella etablissemangen. Och slutligen skildrar boken *The Times of Alan Greenspan* – den politiska och kulturella miljö han levde i. Den är också nog så fascinerande i sig.

Alan Greenspan var en skicklig maktspelare och hade turen att leda "Fed" under en epok som inleddes med finansiella och politiska kriser som han inte kunde lastas för, men som han tycktes klara av. Sedan började en till synes framgångsrik ekonomisk och finansiell utveckling som kom att kallas The Great Moderation.

Greenspan tillträdde den 11 augusti 1987, och bara två månader senare inträffade Svarta måndagen då börsen (Dow Jones) föll med nästan en fjärdedel, ett historiskt rekord. Aktiekurserna återhämtade sig visserligen någorlunda snabbt, men år 1989 inträffade sedan den länge befarade amerikanska sparbankskrisen, och i augusti 1990 anföll Saddam Hussein Kuwait.

>>

Det tidiga 1990-talet präglades alltså av kriser, och dessutom av en amerikansk konjunkturedgång, som var en viktig förklaring till att George H W Bush inte lyckades bli omvald 1992 utan fick se sig besegrad av demokraten Bill Clinton.

Då var det bäddat för konjunkturuppgång, Berlinmuren hade fallit i november 1989, Sovjetunionen hade upplösts i slutet av 1991 och Francis Fukuyama hade kommit med sin berömda bok *Historiens slut och den sista människan*. USA var totalt dominerande i världsekonomin och den enda supermakten. Den asiatiska finanskrisen 1997–1998 hävdades genom amerikanska Feds och Greenspans finansiella insatser, och den ryska statsbankrutten 1998 underströk ytterligare den amerikanska ekonomiska överlägsenheten. Det var upplagt för en skicklig maktspelare som Greenspan att skörda de framgångar som kom att förknippas med hans position.

Så såg det i huvudsak ut ända fram till hans avgång. Han hann sedan skriva och publicera sina memoarer 2007, omstrålad av framgång.

Greenspan föddes 1926 i en judisk familj och växte upp i Washington Heights i centrala New York. Pappan övergav familjen när sonen bara var något år gammal och mamma Rose var sedan hans trygghet och kärlek fram till hennes död vid drygt 90 års ålder. Hon arbetade som butiksbiträde och var en öppen och optimistisk kvinna. Mallaby tillmäter denna modersrelation stor betydelse för Greenspans psykologiska utveckling och anser också att den förklarar den blyghet som har präglat honom hela livet.

Den lille Alan Greenspan drömmer om att bli basebollstjärna, men inser, menar Mallaby, att han aldrig kommer att bli mer än en "sideman". Detta uttryck återkommer genom hela skildringen av Greenspans karriär. Tonåringen är mycket musiktresserad och hoppar av skolan för att bli jazzmusiker (klarinet och saxofon). Han hamnar i ett väletablerat jazzband och tjänar bra med pengar, men finner att han aldrig kommer att bli en stor jazzmusiker utan bara en "sideman". (Bandmedlemmarna finner däremot att han är skicklig på att fixa deras inkomstdeklarationer.)

Greenspan börjar då studera ekonomi vid New York University och blir extremt absorberad av siffror och statistik. Nationalekonomin och den ekonomiska debatten domineras nu av keynesianismen. Tron på de politiska möjligheterna att styra den ekonomiska utvecklingen är mycket stark efter 1930-talets depression och andra världskriget. Greenspan skriver emellertid i sig på The School of Commerce, och Mallaby menar att denna ekonomiska grundsyn inte har nått dit när

Ayn Rand: libertarianismens drottning.

FOTO: IBL

den 19-årige Greenspan anländer. Följaktligen blir han anhängare av en fri marknadsekonomi med ett minimum av politisk styrning.

Greenspans karriär börjar med att han 1948, vid 22 års ålder, får jobb på en av det amerikanska näringslivets tankesmedjor, den som numera heter The Conference Board, för att ta fram data för medlemsföretagen. Detta är före den typ av nationalbokföring som vi har fått senare och, naturligtvis, före datoriserad hantering av data. Han visar sig vara fullständigt absorberad av att ta fram statistik av typen hur mycket mer stål det går åt om bilproduktionen ökar med x procent.

När han presenteras för en ung kanadensisk kvinna, Joan Mitchell, en bildkonstnär som kommit till New York, får detta två konsekvenser. För det första ett förhållande, för det andra att han blir presenterad för den berömda libertarianen Ayn Rand, som råkar vara vän till Joans vänner. Därmed hamnar Greenspan i Ayn Rands libertarianska krets och förblir hennes vän ända fram till hennes död vid 76 års ålder 1982. Han fortsatte att framställa sig som utpräglad motståndare till politisk styrning av den fria marknaden, och det är fullständigt fascinerande att ta del av Mallabys grundliga skildring av hur han senare i karriären inte bara kompromissar med utan helt bryter mot denna grundläggande ideologi.

Alan och Joan gifter sig 1952, men de skiljer sig i bästa samförstånd efter bara

ett år, eftersom båda inser att han är gift med sitt jobb.

Greenspan får snabbt ett rykte som, just det, mannen som vet. Han blir erbjuden att komma in som partner i en konsultfirma med samma inriktning och blir därmed rik. Partnern, William W Townsend är mycket äldre, och när han går bort 1958 blir Greenspan ensam ägare och tjänar stora summor på sitt rykte om att veta allt. Han behåller detta företag ända fram till 1987, när han når toppen och blir USA:s centralbankschef.

Året efter Townsends bortgång, 1959, presenterade Greenspan en uppsats inför American Statistical Association, där han utvecklade en teori för hur exempelvis aktiekurser påverkar företagens investeringar och därmed den reala ekonomin. Kvoten mellan värdet av total aktiestock och återanskaffningspriset på kapitalet kom sedan att kallas Tobins Q, efter den framstående ekonomen James Tobin, som fick ekonomipriset till Alfred Nobels minne 1981 till stor del på grund av denna slutsats. Larry Summers, som varit finansminister under Clinton och rektor för Harvard University, fick läsa Greenspans uppsats i slutet av 1990-talet och menade att Greenspan hade haft rätt redan 1959 och att Tobin borde ha fått dela ekonomipriset med honom.

Än viktigare är kanske insikten att om tillgångspriserna, till exempel fastighetsvärden och börskurser, styr den reala efterfrågan mycket påtagligt, så borde väl

centralbanker ha med tillgångspriserna i sina inflationsmål? Det har varit en stridsfråga i många länder, inte minst i Sverige. Bör vi känna oro för de stora uppgångarna av fastighetspriser och höja räntorna för att hindra ett stort konjunkturbakslag när en sådan finansiell bubbla brister? Eller är det ingen bubbla?

Det intressanta är att Greenspan som utvecklade denna syn redan 1959 vägrade att se utvecklingen på det sättet under sina år som centralbankschef. Det är dock

"Greenspan fortsatte att framställa sig som utpräglad motståndare till politisk styrning av den fria marknaden."

en omstridd fråga i forskningen. En av Sveriges tidigare vice riksbankschefer, Lars E O Svensson, är en ledande forskare på området. Han hävdar i en uppsats för IMF så sent som i januari 2016 att vinsten av att strama åt för att hindra eventuella finansiella bubblor är lägre än kostnaden för den höjda arbetslöshet och sänkta produktion som då blir följden.

När Richard Nixon blir det republikanska partiets presidentkandidat 1968 går Greenspan in och fungerar som rådgivare. Detta fortsätter trots att Nixon går så på tvärs mot libertariansk ideologi att han inför pris- och lönekontroller. När Nixon i början av sin andra period tvingas avgå på grund av Watergateskandalen stannar Greenspan och blir Chairman of the Council of Economic Advisers under Gerald Ford. Därmed är han definitivt inne i det politiska systemet. I slutet av sin andra mandatperiod utnämner Ronald Reagan Greenspan till USA:s centralbankschef. Han är då framme vid målet, han är inte längre "sideman".

Han har då lärt sig att inte ta strider som inte kan vinnas eller som kan skada karriären. Han klarar utmärkt att arbeta med republikaner som Nixon, Ford och sonen Bush, liksom med demokraten Clinton. Det blev motsättningar med fadern Bush, därför att Greenspan inte ville stimulera ekonomin och därmed nog hindrade dennes chans till en andra mandatperiod. Greenspan satt kvar, uppskattad av Clinton.

Den stora frågan för att bedöma Greenspans insatser som centralbankschef är om han borde ha höjt räntan för att hindra det enorma konjunkturbakslag som drabbade USA och därmed världen 2008 och som vi lever med fortfarande. Det menar Mallaby, men det finns invändningar. Det är kanske så att finanssektorn i världen måste regleras på ett annat och hårdare sätt än idag och att lagstiftningen

måste vara så utformad att det inte finns några banker eller andra finansiella institutioner som är för stora för att tillåtas gå i konkurs. Greenspan trodde inte att hårda reglering av finanssektorn var möjlig.

Mallabys biografi är stimulerande även för den bild den ger av tidsandan under Greenspans levnad. Vi påminns om hur depressionen, Roosevelts New Deal, andra världskriget och keynesianismen hade gjort tendensen närmast svenskt socialdemokratisk under den första efter-

krigstiden. Pris- och löne reglering, statliga påtryckningar på storföretag och branscher att hålla tillbaka löne- och prisökningar, och mycket annat var politiskt gångbart och närmast vardagsmat.

En annan intressant insikt är hur erotiska relationer utan äktenskaplig ram accepterades för höjdare som Greenspan. Han hade älskarinnor och ofta flera. En första viktig älskarinna var Kathy Eickhoff. Efter en tid förklarade han för henne att han nog inte var intresserad av en fortsatt relation av det slaget, men att han hoppades att hon skulle fortsätta att leda hans konsultföretag. Hon gjorde detta sorgset, men utan vrede och ledde det i årtionden till dess det lades ner när Greenspan blev centralbankschef.

Mot slutet av sin tid som Chairman of the Council of Economic Advisers under president Gerald Ford hade Greenspan sedan ihop det med en mycket känd (och vacker) tv-journalist, Barbara Walters, som följde framförallt ekonomi och finans för NBC och senare ABC. Deras relation varade inte så länge och de hade båda andra relationer vid sidan av.

Långt senare med åtskilliga andra relationer däremellan kom sedan i slutet av 1984 Andrea Mitchell, NBC:s korrespondent i Vita huset, in i hans liv – den kvinna som något årtionde senare skulle bli hans hustru. Varken Barbara Walters eller Andrea Mitchell verkar enligt Mallabys framställning ha drabbats av offentlig kritik, trots att man skulle tro att det kunde uppstå olika typer av jävssituationer eller insiderproblem.

Mallaby pekar på de många motsägelsefulla uttalanden som Greenspan gjort under sin karriär. Ett första berömt sådant kom i en Ayn

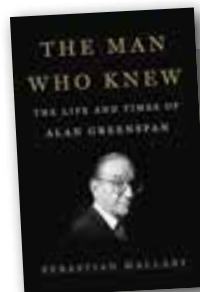
Rand-inspirerad föreläsningsserie 1963–1964, där han slår fast att en av de stora katastroferna i Amerikas historia är upprättande av The Federal Reserve System, det vill säga: USA:s centralbank. Det var en naturlig syn på centralbanker för en utpräglad libertarian, men ter sig häpnadsväckande med tanke på att Greenspan kort därefter började sträva efter att bli chef för denna institution.

Ett annat ofta citerat uttalande är att den extrema uppgången i aktiekurserna mot slutet av nittio-talet var ett uttryck för "irrational exuberance" (irrationell överoptimism). Man skulle kunna tro att den som säger så säger att uppgången inte är byggd på rimliga förväntningar om framtida lönsamhet och alltså är en bubbla. Det skulle visa sig att det var en korrekt bedömning. Redan år 2000 kom ett enormt kursbakslag, som då berodde på att IT-branschen hade haussats enormt och fått en extra skjuts av påståenden om att datorer, mikrovågsugnar, flygplansutrustning et cetera skulle sluta att fungera vid millennieskiftet och därmed medfört enorma lönsamhetsökningar åren närmast före 2000.

Aktiekurserna återhämtade sig dock så småningom och fortsatte sedan att stiga fram till årsskiftet 2007/08. Den reala ekonomin skadades inte så hårt som väntat den gången. Men 2008 kom en finanskris som ännu inte har övervunnits, som har lett till massarbetslöshet i stora delar av västvärlden och tvingat stater att gå in och rädda banker och andra företag i finanssektorn till enorma kostnader för skattebetalarna, vilket i sin tur har underminerat förtroendet för våra politiska system.

Greenspan har flera gånger pekat på att en långvarig utveckling med stigande aktiekurser och andra tillgångspriser leder till mycket stora bakslag. Han har tagit 1920-talets USA som exempel på denna fara. Resultatet blev 1930-talskrisen. Många tycker att utvecklingen från 1990-talets slut till 2008, The Great Moderation, är en parallell som ledde till den näst värsta ekonomiska krisen i modern tid. Frågan är: Varför gjorde Greenspan ingenting då? Han var ju verkligen "Mannen som visste"! ✿

Nils Lundgren

THE MAN WHO KNEW
THE LIFE AND TIMES OF
ALAN GREENSPAN
SEBASTIAN MALLABY
Penguin Press 2016

Skolan: kan utveckla barnets förmåga till resonans.

MÅLNING AV PETER TILLBERG.

Lyckad eller lycklig?

SOCIOLOGI

Handlade mänsklig lycka bara om antalet valmöjligheter och mängden resurser av olika slag som man förfogar över, då vore det svårt att begripa varför människor i de rika delarna av världen tycks ha så svårt att uppleva just lycka, varför kriser och depressioner frodas med sådan yppighet just där. Handlar frågan om det goda livet däremot om vår relation till världen – naturen, ting- en, andra människor, oss själva – då ställer sig saken i ett annat ljus. Är det måhända så att vår relation till världen är i grunden störd och att det är detta som gör att det goda livet för oss ofta blir till en undflyende skugga, så nära men också så svår att få fatt på? Ett jakande svar på denna fråga kan sägas vara grundtesen i den tyske sociologen Hartmut Rosas bok *Resonanz*. Boken utgör ett försök att formulera en sociologisk teori om det goda livet och dess motsats utifrån begreppen resonans och främlingskap. Det är en översvallande rik bok. Det är även en djärv bok: få sociologer vågar ta sig an den klassiska filosofiska frågan om det goda livet på bred front. Sätillvida är det en bok som går mot den sociologiska strömmen.

Resonans innebär att två entiteter ömsesidigt berör varandra, så att säga anropar och svarar varandra. Men var och en måste tala med en egen röst. Resonans handlar inte om vår egen röst som ekot kastar tillbaka, utan om tilltal, gensvar, dialog. En äkta dialog rymmer ett inslag av oförutsägbarhet, varken tilltal eller gensvar är förutbestämt. Resonans är ett sätt att erfara världen, men också ett sätt att tillägna sig världen, och rymmer därför både en passiv och en aktiv komponent. Att uppleva resonans är enligt Rosa en mänsklig grundförmåga och ett mänskligt grundbehov. Man finner denna förmåga hos barn, men någonstans på vägen in i vuxenlivet går den alltför ofta åtminstone delvis förlorad.

Resonans är för Rosa tillika ett kriterium på det goda livet, och det är därför både ett deskriptivt och ett normativt begrepp. Att göra resonanserfarenheter, att ha tillgång till stabila resonansaxlar i form av praktiker och institutioner som möjliggör utan att för den skull garantera sådana erfarenheter och att vår relation till världen är präglad av resonans – det är vad som gör livet värt att leva. Resonans innebär att världen upplevs som inbjudande och välkomnande, som en plats där

jag tillsammans med andra kan växa som människa.

Motbegreppet till resonans är främlingskap. Det senare har i motsats till det förra en lång tradition inom sociologin, från Marx och framåt. Den som upplever främlingskap i sin relation till världen upplever denna som avvisande och kall, som en plats där man inte känner sig hemma-stadd eller välkommen. Detta innebär inte att till exempel alla svåra känslor sorterar under rubriken främlingskap. Den som upplever sorg och faller tårar befinner sig i dialog med världen. Först för den som sjunkit ner i en bottenlös depression, då tårarna sedan länge har tagit slut, framstår världen däremot som likgiltig eller rentav som kyligt avvisande och fientlig. Resonans och främlingskap utgör de båda polerna i vår relation till världen och vi rör oss hela tiden mellan dem.

Moderna tillväxtsamhällen tenderar, enligt Rosa, att frambringa upplevelser av främlingskap snarare än resonanserfarenheter. Tillväxtsamhällen kännetecknas av att de följer en stegringslogik, som innebär att mer, större och snabbare (nästan) alltid framstår som eftersträvänsvärt och som ett steg i rätt riktning. På det individuella planet tar sig

detta uttryck i att fokus riktas mot att öka våra valmöjligheter och förmera de resurser som står till vårt förfogande, alltifrån pengar till vältränade kroppar, och som gör oss alltmer konkurrenskraftiga. Den na strävan leder snarare bort ifrån möjliga resonanserfarenheter och in i ett ekkor-

"Den som bara förnimmer ekot av sin egen röst, växer inte som människa – för detta krävs svar på tal, mothugg..."

hjul av mer eller mindre kronisk otillfredsställelse där vi aldrig är nöjda med vad vi har. Att denna problematik hänger samman med kapitalistiska samhällens själva funktionssätt gör att Rosas ansats formar sig till en grundläggande samhällskritik, till vad han kallar en kritik av de samhällseliga resonansförhållandena. Rosas bok blir på så sätt en fortsättning på det stora arbete kring temat social acceleration som han publicerade för ett tiotal år sedan, *Beschleunigung* (2005).

Redan den mänskliga huden är ett resonansorgan varmed vi relaterar till världen, och detsamma gäller in- och utandningen. Ett mer aktivt sätt att relatera till världen är genom intagandet av föda. Mat och dryck är intimt förknippade med föreställningar om vad som gör livet värt att leva. Att ådstörningar av olika slag i sin tur indikerar en deformationad relation till världen torde vara uppenbart. Ett grundläggande resonansorgan är vidare den mänskliga rösten. Men även den mänskliga blicken och ansiktets olika uttryck är viktiga kroppsförankrade sätt att träda i dialog med världen.

Stabila resonansaxlar utgör, som sagt, praktiker och institutioner som i hög grad möjliggör resonanserfarenheter. Traditionella sådana axlar utgör familjen, vänner, naturen, konsten och religionen. Rosa diskuterar utförligt i vilken mån dessa under samtida förhållanden förmår att ge upphov till resonanserfarenheter. Två andra områden som han menar rymmer en sådan potential är skolan och politiken.

Den som bara förnimmer ekot av sin egen röst, växer inte som människa – för detta krävs svar på tal, mothugg om man så vill. Detta gäller inte bara för livets skola utan även för den obligatoriska grundskolan. Ur Rosas perspektiv skulle skolans övergripande mål kunna beskrivas som att utveckla förmågan till resonans hos eleverna. Små barn är resonansvarelser, oändligt nyfikna på världen. Skolans uppgift blir då att vidareutveckla och ge riktning åt denna förmåga, inte att kväva utan att stimulera den. Och det görs inte genom ständig bekräftelse och klappar på ryggen, utan snarare genom lärare och läromedel som även bjuder motstånd, som inbjuder

till dialog och talar med en egen röst. En skola som premierar resonanssensibilitet är inte någon kravlös skola.

Det löfte som den politiska demokratin bär på kan i sin tur sägas vara att utgöra ett resonansrum där både styrande och styrda ingår. Medan diktaturer endast talar med

en röst och bara vill höra denna enda röst, så talar demokratier med en mångfald röster, med röster som tar spjörn mot varandra, som motsäger varandra, och som tillsammans bildar ett gemensamt rum där var och en har rösträtt (i dubbel bemärkelse). Diktaturer kan förvisso iscensätta resonansritualer, men då som oaser i en på det hela taget repressiv och repulsiv värld. Men även demokratiska samhällen uppvisar ofta ett underskott. Den vanligt förekommande upplevelsen av att politiker egentligen inte talar till mig och att vad jag säger inte når fram till dem, tyder på en avsevärd resonansförlust inom den politiska sfären.

Rosa beskriver moderniseringen kanske en aning överdrivet som en resonanskatastrof, men också som en tid av ökad längtan efter resonans, det senare bland annat som ett arv ifrån romantiken. Vad som framförallt skulle kunna förändra sakernas tillstånd är ingenting mindre än etablerandet av ett post-tillväxtsamhälle. Ett sådant skulle kunna bidra med stabilare resonansaxlar och på så sätt skapa utrymme för resonanserfarenheter. Två konkreta förslag som Rosa anför i sammanhanget är dels den även av andra framförda idén om en garanterad basinkomst, dels förstatligandet av vissa centrala områden som till exempel energiförsörjning, banker och kommunikationsväsende. Den verkliga boven i dramat är för Rosa stegringslogiken som är inbyggd i den kapitalistiska samhällsstrukturen och som mer eller mindre tvingar oss att spela med i spelet. Att upprätta områden och etablera förhållanden där det stegringslogiska imperativet är försatt ur spel, anger vägar mot ett post-tillväxtsamhälle. Olika medborgarinitiativ som medvetet ställer sig utanför konkurrens-kampen pekar i samma riktning. Rosa är väl medveten om att han inte mer än antyder konturerna av en i hans ögon önskvärd samhällsutveckling.

Att argumentera för resonans som ett sociologiskt grundbe-

grepp är ett originellt grepp. Intressant nog finns det dock en föregångare i form av den svenske sociologen Johan Asplund, som emellertid nästan uteslutande publicerade på svenska och som därför är närmast okänd utanför Skandinavien. Jag tänker på hans bok *Det sociala livets elementära former* från 1987. Den är uppbyggd kring de båda begreppen social responsivitet och asocial responslöshet, som i stort svarar mot Rosas begrepp resonans och främlingskap. Men medan Asplunds bok till stor del kretsar kring originella nytolkningar av en serie berömda socialpsykologiska experiment, bland annat Milgrams lydnadsexperiment, så anknyter Rosas bok snarare till den klassiska sociologins moderniseringsteoretiska diskussioner. Mitt intryck är dock att en jämförelse mellan de båda skulle löna sig.

Stegringslogik: mer, större, snabbare.

FOTO: ISTOCKPHOTO

Rosas bok innehåller en mängd intressanta uppslag och tankegångar på vitt skilda områden. Det är närmast förbluffande hur ett begrepp som resonans förmår kasta ett intressant ljus över så mycket. Man saknar likväl utförligare diskussioner av centrala sociologiska teman, som till exempel social ojämlikhet, makt och kön. Jag ser dock inget principiellt hinder för att integrera även dessa teman i framtida analyser. Vad som redan gjorts är under alla omständigheter gott nog. Sociologin som disciplin och forskningsområde skulle vara betydligt fattigare utan sociologer som Rosa. 🌸

Carl-Göran Heidegren

RESONANZ
EINE SOZIOLOGIE DER
WELTBEZIEHUNG
HARTMUT ROSA
Suhrkamp 2016

Räddande ängel eller ond demon?
– Kina bearbetar råvarulagret Afrika.

FOTO: LIXUEREN/TT

Utveckling och avveckling

AFRIKA

Att byta perspektiv vid betraktandet av en gammal frågeställning som ännu inte fått något slutgiltigt svar, kan ofta vara givande. Tänk om det i själva verket är precis tvärtom mot vad alla tror? Den metoden praktiseras med framgång av ett antal skribenter som på senare tid har skrivit om tillståndet i Afrika.

”The Hopeful Continent – Africa Rising”, utropade tidningen *The Economist* i ett uppmärksammat reportage 2011. Den texten utlöste en kedjereaktion och följdes av liknande i andra tidningar. *Africa Rising* blev ett begrepp, ett slagord. Det var som om journalisterna hade tröttnat på att alltid vara eländesskildrare och nu ville vända på kuttingen och berätta afrikanska succéhistorier istället.

I Sverige har förre diplomaten Sten Rylander med sin bok *Afrika vänder – en kontinent i förändring* och SVT-journalisten Erika Bjerström med *Det nya Afrika* framgångsrikt missionerat budskapet att vi nu kan skönja ljuset i slutet av tunneln. Snart är Afrika på fötter.

Då är det dags att ställa den obligatoriska journalistiska frågan: Är det sant?

Två vita judiska reportrar från Sydafrika bestämde sig för några år sedan att söka svaret på denna fråga och gav sig iväg på en odysse över sin kontinent. Kevin Bloom och Richard Poplak var udda och hemma-

stadda på samma gång. Med ett vitt sydafrikanskt medelklassperspektiv men med fötterna stabilt i den upproriska antiapartheidtraditionen lät de sig inte etiketteras så enkelt. Deras etnisk-religiösa tillhörighet gav dem även en viss outsiderserfarenhet som kom väl till pass vid mötet med människor som hade hamnat vid sidan av jakten på lyckan i det nya Afrika.

Blooms och Poplaks bok *Continental Shift* är till lika delar dagbok från en road trip som undersökande journalistik när genren är som bäst. Man tycker sig höra ekot av Hunter S Thompson, men utan dennes excesser och rallarsvingar. Tvärtom så framstår författarduon som både ödmjuk och sympatisk i sitt försök att verkligen förstå vad som händer på den svarta kontinenten. Är den på väg upp eller ner – ekonomiskt, socialt och politiskt? Slopas klichétänkandet, bort med skyglapparna.

Av detta har de skapat god, stundtals briljant journalistik. Säkerligen svårtuggad dock för somliga som fortfarande vill ha tesen om *Africa Rising* bekräftad. Bloom och Poplak bjuder inte på sådant lätt-smält godis. Problematisera, kallas deras angreppssätt på svenska. Helt följdriktigt får vi inte heller en rad färdiga svar presenterade, snarare välformulerade förslag till eget tänkande.

De åtta länder som avhandlas i boken har alla det gemensamt att de befinner sig

i kritiska stadier av utveckling och avveckling. Utveckling av kontakter med omvärlden; avveckling av traditionella ekonomiska system och förlegade styrelsesätt, oftast representerade av Big Man-figuren. Den store ledaren som tillsätter och avsätter ministrar beroende på morgonhumöret, nationaliserar gruvor när det faller honom in, går till sängs med palatsfunktionärernas hustrur och som aldrig missar en gudstjänst i kyrkan. Dessa ledare avvecklas nu i Afrika och ersätts med smarta utlandsutbildade despoter, sådana som den avlidne etiopiske premiärministern Meles Zenawi och Rwandas Paul Kagame.

Och över allt detta svävar Kinas ande. Sedan kalla kriget upphörde i och med Sovjetunionens kollaps 1991, har Peking storsatsat på att bearbeta råvarulagret Afrika.

Blooms och Poplaks resa, som börjar i Namibia, formar sig inledningsvis till en jakt på den mystiske Kinesen. De får höra att någonstans inne i den namibiska öknen har landets regering byggt en enklav, en hel stad dit nyanlända kinesiska migranter förs. Hundratals sägs strömma ut från chartrade flygplan varje dag redan iklädda jobbaroveraller och redo att gå igång med arbete som rätteligen borde vara reserverade för namibier. Och det rör sig inte om vanliga arbetare, utan om straffångar som dumpas i Namibia för att tömma de kinesiska fängelserna.

Det är en historia som berättas i olika versioner över praktiskt taget hela Afrika, som en rätten-i-pizzan-myt. Strax efter millennieskiftet hörde jag sydsudanesiser berätta att det var kinesiska straffångar som hade byggt den pipeline som går från oljefälten i södra Sudan till hamnen vid Röda havet. Självpaste Adolf H Lundin intygade detta i en intervju.

Kanske var det sant, men jag fick det aldrig trovärdigt bekräftat. Klart är i alla fall att intensiva försök görs att demonisera kineserna, som påstås vara på väg att ta över Afrika. Blooms och Poplaks informanter pekar ut den man som anses vara hjärnan bakom hela denna gigantiska operation som syftar till att göra alla namibier arbetslösa. Det är en Mister Lee, som ingen har sett men alla hört talas om. I sitt fåfänga sökande tappar Bloom och Poplak bort honom. Ingen kan med bestämdhet säga om den mystiska staden i öknen och de overallklädda kineserna över huvud taget existerar, eller om de bara utgör en projektion av namibiernas desperation inför sviktande överlevnadsmöjligheter.

Skildringen av den undflyende Mister Lee frammanar för mig bilden av en senti-

Rwandas Paul Kagame: smart despot.

FOTO: MARC HOFFER/TT

koboltgruvor. I gengäld skulle Kina bidra med upprustning av infrastruktur till ett beräknat värde av nio miljarder US-dollar. Där ingick vägar, järnvägar, bostäder, sjukhus, universitet och en hydroelektrisk damm. Så jobbar Kina i Afrika. Bistånd, nej tack. Affärer skall det vara.

Bloom och Poplak reser vidare till Etiopien för att söka svar på frågan varför så många människor i detta land, där 80 procent av befolkningen ingår i jordbrukarfamiljer, måste gå och lägga sig hungriga varje kväll. De finner att matbristens grundbult utgörs av det statliga jordägendemonopolet. Småbönderna i landet får i alla bästa fall en tidsbegränsad brukanderätt. Ingen lantbrukare vill på så lösa boliner investera i konstbevattnings eller andra produktionshöjande åtgärder. Jag nickar igenkännande åt detta. Under en reportageresa i Etiopien intervjuade jag förre premiärministern Meles Zenawi. Han vägrade ge lantbrukarna äganderätt till marken eftersom många då, enligt honom, skulle sälja sina gårdar, flytta in till städerna och förvandlas till ett trasproletariat.

Jordbruksexperten Dessalegn Rahmato avfärdade det. Statens jordägarmonopol är ett maktinstrument, sade han. Den som äger marken kontrollerar bönderna som utgör en absolut majoritet av Etiopiens befolkning. En analys som tycks bära syn för sägen idag när landet skakas av de jordlösas demonstrationer och undantagstillstånd är utlyst.

Så reser sig Afrika? Nja, men det knakar i fogarna. Det auktoritära styret utmanas på allt fler håll. Bloom och Poplak pekar i sin bok ut några av de viktigaste målen. Rättssäkerhet, privat jordäggande och en organiserad kamp mot samhällets svarta ekonomiska sektorer. Bristfällig skatteuppbörd är en mycket förbisedd orsak till fattigdomen i Afrika.

Det handlar inte bara om kineser. Och afrikaner är inte bara förtryckta. *Continental Shift* visar hur viktigt det är att ställa de rätta frågorna och att släppa det romantiska önsketänkandet vad gäller tillståndet i Afrika. 🌸

Bengt G Nilsson

”Det handlar inte bara om kineser. Och afrikaner är inte bara förtryckta.”

da Mistah Kurtz. Afrikanerna är fortfarande offer för utomståendes rovgiriga manipulationer.

Eller stämmer inte det? Är de kanske inte offer? Problematisera!

Bloom och Poplak berättar att omkring 70 procent av de ekonomiskt aktiva namibierna över 15 års ålder arbetar i den informella sektorn. Utom räckhåll för skattmässen, anställda och sparkade om vartannat, balanserade på slak lina utan skyddsnät. Förhållandena är likartade över hela Afrika söder om Sahara. Att skylla det på kineser frikänner kontinentens regeringar från ansvar. Ett populistiskt sätt att skylla alla problem på onda, utomstående krafter.

”Vi kineser säger att afrikanerna tiger med en gyllene skål”, säger Mister Liu, utsänd från Peking till Afrika för att hantera handel och affärsöverenskommelser. ”Den här kontinenten har ett överflöd av naturresurser, energi och skogsprodukter. Så varför är den fattig?”

”Jag är bara en vanlig arbetare”, fortsätter han. ”Jag började jobba på utrikesministeriet 1972 därför att jag blev tillsagd att göra det.”

Ena dagen plågades han på ett riskfyllt iklädd trasor under kulturrevolutionen, nästa dag satt han en i business class-fåtölj på väg till södra Afrika när hans utbildning och begåvning äntligen hade

uppmärksammat av Deng Xiaopings nya regering. Hans karriär kulminerade med att han utnämndes till förre presidenten Hu Jintaos speciella representant i Sydafrika.

”Kina har aldrig betraktat Afrika som en mörk kontinent”, säger han med emfas.

Det Kina istället ser är möjligheter. Mister Liu, som hade genomlevt stora språnget och därefter kulturrevolutionen, förstod bättre än de flesta hur en galen uppsättning politiska direktiv kunde kullkastats och ersättas med pragmatism. Att det råder oreda i Afrika är ett övergående problem. Inget att fästa sig vid. Han ironiserade över västvärldens försök att göra problemen i Afrika till en fråga om ideologier.

”Sedan 1978 när Kina öppnade sina dörrar har vi haft en process som jag kallar avi-

deologisering. Nu kan man inte hitta minsta spår av ideologi i vår utrikespolitik”, fastslår Mister Liu, inte utan viss stolthet.

Eftersom ekonomisk statistik i Afrika är notoriskt otillförlitlig, får man istället lära sig att tolka det man ser och hör. En metod jag tror på är att undersöka vägnätet. Om man kommer till ett afrikanskt land och upptäcker att vägarna är bättre än genomsnittet på kontinenten, kan man vara säker på att även regeringen är det.

Bloom och Poplak praktiserar samma teknik. De reser till Demokratiska Republiken Kongo och träffar där Kimbembe Mazunga, rådgivare åt president Kabila. Istället för att begära fram ekonomisk statistik ber de honom beskriva landets vägar. Suckande medger han att det fanns ett förstklassigt vägnät på 145 000 kilometer i landet när belgarna tog farväl 1960. Fem år senare, när Mobuto tog makten, hade detta krympt till 55 kilometer på grund av bristande underhåll. År 2002 fanns det 30 kilometer asfaltväg i detta land som är ungefär lika stort som Västeuropa.

Vad göra? Mazunga bjöd in kineserna och erbjöd dem tillgång till koppar- och

CONTINENTAL SHIFT
A JOURNEY INTO
AFRICA'S CHANGING
FORTUNES

KEVIN BLOOM &
RICHARD POPLAK
Portobello Books 2016

Skeppsbrott: reaktionären spanar ut över vrakspillror.

FOTO: GETTY IMAGES

Tankens grundstötning

POLITIK

I Michel Houellebecqs roman *Underkastelse* vinner Muslimska brödrskapet det franska presidentvalet år 2022 och protagonisten, en ensamstående litteraturprofessor med förkärlek för frysmat och porr, konverterar till islam med en axelryckning. Boken utkom samma dag som terrorattentatet mot satirtidningen *Charlie Hebdo* i januari 2015.

Mark Lilla, professor i intellektuell historia på Columbiauniversitetet i New York, bodde då i Paris och skildrade efter spelet i ett antal artiklar för *New York Review of Books* samma år. En av dem, om Houellebecq, har Lilla nu återpublicerat i nya boken *The Shipwrecked Mind*, en samling essäer och biografier över intellektuella reaktionärer, verksamma främst i USA och Tyskland under förra seklet.

Lilla inkluderade Houellebecqessän efter att ha slagits av dennes släktskap med bokens övriga tänkare, men också med de islamister han gjort sig känd för att attackera. Alla skyr de samtidens blodfattiga värder relativism och längtar tillbaka till en mer uppbygglig tid, då män var män och institutionerna bar. Således är det inte islam som

angrips i *Underkastelse*, påpekar Lilla; religionen används istället för att uttrycka en latent – och väldigt europeisk – skepsis mot den individuella friheten som överordnat ideal. Denna gemenskap är, hur som helst, obekvämt och till synes paradoxal; där ingår även högerpopulister och valda delar av den intellektuella vänstern.

Mark Lilla har tidigare skrivit kritikerrosade böcker om bland annat arkitektur, Gud och franska poststrukturalister. Han har kallats "sinnebilden för en samhällsengagerad intellektuell" i *The New Yorker*. I november författade han en omstridd debattartikel i *New York Times*, där han skyllde Donald Trumps valseger på Hillary Clintons "splittrande" multikultiretorik. Artikeln – "The End of Identity Liberalism" – underströk istället behovet av en brett förankrad "post-identitetsvänster" som återupptäcker sina liberala rötter efter de senaste årens identitetspolitiska irrfärder. Fel analys, tyckte många; en Columbiakollega liknade Lilla vid Ku Klux Klan-ledaren David Duke.

I *The Shipwrecked Mind* lämnar Lilla identitetspolitiken därhän. Istället är det den motreaktionen som den ofta anses ha föranlett som står i centrum. Så har boken också marknadsförts som ytterligare ett

bidrag till en av fjolårets mer uppmärksammade litterära trender: berättelserna om Trumpväljaren (till exempel *Hillbilly Elegy* av JD Vance och *Strangers In Their Own Land* av Arlie Hochschild).

The Shipwrecked Mind är en fristående uppföljare till *The Reckless Mind* från 2001, där Lilla undersökte bland andra Heideggers och Foucaults så kallade "tyrannofili": en narcissistisk fascination för despoter som, enligt Lilla, filosoferna hoppades skulle omsätta deras egna idéer i praktiken. Precis som i den förra boken söker Lilla nu återigen urkällan till en tankeströmning som har "format politiska tänkares och ideologiska rörelsens världsbild" – i detta fall den politiska nostalgien eller reaktionismen – i allehanda filosofiska och teologiska verk.

De reaktionära rörelserna är på frammarsch, men reaktionären förblir en främmande fågel, vidhåller Lilla. Till skillnad från revolutionären, som har analyserats och romantiserats i otaliga verk, väntar reaktionären fortfarande på sin Fjodor Dostojevskij eller sin Joseph Conrad. I litteraturen förblir han en karikatyr. Det är en fascinerande insikt i en tid då den politiska och mediala eliten har överrumplats av populistiska strömningar i Europa och USA. Den sätter också fingret på varför *The Shipwrecked Minds* övergripande syfte – att begripliggöra reaktionära föreställningar och övertygelser som politiker och journalister har avfärdat snarare än problematiserat – är så angeläget.

Bitvis lyckas det. Lillas biografiska skisser över de reaktionära 1900-talstänkarna Franz Rosenzweig, Eric Voegelin och Leo Strauss – bokens ryggrad – hinner med mycket på bara några få sidor. Rosenzweig, som verkade i Tyskland fram till sin död 1929, beklagade sig över hegeliansk historieskrivning och liberal judisk teologi. Han utkämpade, enligt Lilla, en sorts intellektuellt tvåfrontskrig, mot historien och för religionen. Vi måste fly den förra om vi någonsin ska hitta tillbaka till den senare och "leva livet fullt ut igen".

Voegelin, en österrikare som flydde till USA 1938 och rörde sig i kretsen kring Hannah Arendt, härledde samtidens fördärv till kristen gnosticism. Han ansåg vidare att upplysningen hade banat väg för Hitler genom att undantränga religionen som samhällsbärande institution. "Där Gud övergetts dyrkas snart en Führer", som Lilla uttrycker det.

Även Leo Strauss, den klart namnkunnigaste av de tre, skyllde moralisk relativism på "upplysningsprojektet". Det är ironiskt av flera skäl, inte minst eftersom Strauss ofta har utmålats som den amerikanska neokonservatismens gudfader – ett epitet som Lilla menar är både oförtjänt och missvisande.

Michel Houellebecq: diktare om intellektuella med mjuka ryggar.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

Innehållet i Lillas reaktionära berättelser varierar, men beståndsdelarna är alltid desamma. Det börjar med en förlorad värld där institutionerna är uppbyggliga och dygderna manar till efterlevnad snarare än till dekonstruktion. Men plötsligt rämnar allt och vi går vilse; oftast tar de intellektuella täten.

Det är, som sagt, inte svårt att känna igen sig. När Vladimir Putin annekterar Krim, och därmed "rättar till ett historiskt fel", eller brexitförespråkare lovar att återta kontrollen från Bryssels byråkrater ger de uttryck för den politiska nostalgin Lilla beskriver.

Att politiska reaktionärer säljer en sorts *greatest hits*-version av det förflutna eller pekar ut syndabockar är emellertid inget nytt. Onekligen upplever dessa strömningar idag ett uppsving, men Lilla – till skillnad från bland andra Jonathan Haidt, Yuval Levin och Peter Pomerantsev – gör inget anspråk på att förklara varför. Därtill är det oklart om det är uppgivarna eller de uppgivade vi ska förstå – Donald Trump eller hans väljare? Det är knappast en obefogad fråga.

Reaktionären i Lillas bok är en historielös figur, hen trivs – eller snarare vantrivs – i alla sammanhang. "Det reaktionära intellektet", konstaterar Lilla i en symptomatisk formulering, "är ett skeppsbrutet intellekt. Där andra ser tidens flod rinna

"Där andra ser tidens flod rinna fram som den alltid gjort, ser reaktionären paradiset ruster driva förbi."

fram som den alltid gjort, ser reaktionären paradiset ruster driva förbi". Det är elegant, men säger egentligen ingenting vi inte redan vet. Den övergripande känslan är att Lilla tröskar igenom mycket, men att han själv bidrar med desto mindre.

Därmed inte sagt att boken saknar förtjänster. Lilla vänder ofta ut och in på utbredda begreppsföreställningar på ett sätt som är nyttigt. Michel Houellebecqs flirtande med islamisternas dygdemoral i *Underkastelse* är ett exempel: islamofoben är i själva verket en hemligt beundrare.

Även kapitlet om Leo Strauss, där värdenihilismen som brukar kallas postmodern snarare skylls på upplysningen är tankeväckande, särskilt mot bakgrund av den identitetspolitiska debatt som har rasat på bägge sidor Atlanten de senaste åren. Här står inte upplysningstankens liberala försvarare

mot separatisterna i kulturvänstern, som man kan få för sig om man läser svenska kultur- och ledarsidor. Om något är de bundsförvanter, bägge lika subversiva.

Lillas centrala åtskillnad mellan reaktionärer och konservativa är också viktig, även om den kan tyckas självklar. Dessa buntas ofta ihop, slentrianmässigt, men är i grundläggande avseenden varandras motsatser. Där den klassiska konservatismen kännetecknas av kunskapsteoretisk ödmjukhet – dess mest tilltalande attribut – är reaktionärer, i sin orubbliga övertygelse och i sin iver att ruska om den rådande ordningen, lika radikala som revolutionärer.

Skillnaden mellan dessa är, vidhåller Lilla, att revolutionären hyser en optimistisk tro på individens frigörelse som historiens slutgiltiga destination. Reaktionären, däremot, drivs av apokalyptiska farhågor och en ofta militant vilja att återskapa den gamla ordningen. Det är ett hopplöst uppdrag av det enkla skälet att hela tankeövningen ju bygger på en sorts galenskap. Historien kommer inte pakterad i epoker, åtskilda av avgörande brytpunkter; dessa är konceptuella skapelser, inte hårda fakta. Möjligen "alternativa".

Detta är på många sätt bokens viktigaste insikt. Därför är det aningen ironiskt att Lilla, i sin tidigare nämnda *New York Times*-artikel om Demokratiska partiets identitetspolitiska irrfärder, låter väldigt mycket som de tänkare han dis-sekerar i *The Shipwrecked Mind*. En efter

en tickas den reaktionära berättelsens beståndsdelar av i artikeln: avsteget från den rätta vägen, återupprättandet av den gamla ordningen, syndabockarna.

Kanske är det oundvikligt. "Att leva ett modernt liv, ständigt utsatt för sociala och teknologiska omvälvningar", konstaterar Lilla i *The Shipwrecked Mind*, är trots allt att "genomlida den psykologiska motsvarigheten till oavbruten revolution". Nostalgien ger en känsla av kontroll, något att hålla fast vid. I tider som dessa behöver man inte nödvändigtvis vara militant eller domedagsprofet för att finna tröst i det. ❀

Arvid Åhlund

**THE SHIPWRECKED MIND
ON POLITICAL REACTION**
MARK LILLA
New York Review Books 2016

Vanligt folk sökes

UNDER FÖRSTA VECKAN av juli kommer Stefan Löfven att söka upp "vanligt folk" för att tala politik. Statsministern är så till den milda grad angelägen att träffa vanligt folk just den veckan att han till och med ställer in sitt tal i Almedalen.

"Vanligt folk" är det uttryck Stefan Löfven själv använder på sin Facebooksida när han förklarar beslutet. Under en bild där han talar just i Almedalen. "I år tar jag på ett sätt tillvara på Olof Palmes ursprungliga tanke med sitt första Almedalstal: Att tala politik med vanligt folk under sommaren."

När statsministern annonserade beslutet i Grängesberg möttes han med jubel. Men han tillade i nästa andetag att han skulle återkomma till Visby 2018. Sommaren före en valrörelse kan man inte ens med hänvisning till Olof Palme förspilla dyrbar tv-tid på att tala politik med vanligt folk. Men i år är alltså Almedalsveckan vikt för möten med vanligt folk. Jag antar att det är ett upptaget släkte och att det handlade om att hitta en lucka i ett redan tight program. "Hälsa honom att vi har tid vecka 27. I övrigt är det älgjakt."

FÖRSTÅSIGPÅARE INOM MEDIER och public relations har inte varit så lite upphetsade över detta påstått geniala drag av statsministern. Han visar tillhörighet med vanligt folk och inte – konstaterar förstasigpåarna grouchomarxistiskt – med förstasigpåare inom medier och public relations. Stefan Löfven tar sig från de politiska eliternas Gomorra till det vanliga folkets vardag. I alla fall i år. I alla fall en gång.

Den som är mer nitiskt lagd vad gäller detaljer kanske frågar sig om ett Almedalstal verkligen är så tidskonsumerande. Är det antingen eller? Kanske frågar de sig om statsministern måste gå runt i fem dagar på seminarier om genusstrategier och bullerregler. Behöver han vara med på mingel med försäkringsbolag och länsstyrelser? Måste han verkligen lyssna på ombudsmän och konsulter från "kreativa näringar" som står och fylledillar på Donners Brunn?

Rent tekniskt kan ju statsministern träffa vanligt folk på fastlandet på förmiddagen, åka till Visby, hålla sitt tal (som alla kan se på tv) och sedan flyga hem. Då kan han engagera sig i det vanliga fastlandsfolket redan påföljande morgon.

Det går alldeles utmärkt. I synnerhet då han inte är vanligt folk, utan disponerar ett helt eget flygplan. Eller så kan man tänka sig att han passar på att träffa några av de vanliga män-

niskor som till äventyrs bor på Gotland. Att Stefan Löfven deklarerar att han avsätter särskild tid för detta verklighets- och vanlighets-safari är inget nytt. Det ligger dessutom i hög grad i tiden. Folket är mer inne och eliterna mer ute än någonsin. Folk är trötta på experter, som en minister slog fast i brexitkampanjen.

DEN TREDJE NOVEMBER 1969 begärde Richard Nixon tv-tid för att tala till den amerikanska nationen. Temat var Vietnam och protester mot kriget. Det var då uttrycket "The silent majority" lanserades på allvar för första gången. Presidenten vädjade direkt om stöd hos den majoritet som – enligt tillgängliga undersökningar – stödde regeringens Vietnampolitik.

FYRTIO ÅR SENARE, i juli 2009, höll dåvarande KD-ledaren Göran Hägglund ett tal – just i Almedalen – där han introducerade begreppet "Verklighetens folk". Det var ett kraftfullt tal, men bara en kuliss. När den kristdemokratiska partiverkligheten mötte Verklighetens folk stod sig de senare slätt. Det gick någon vecka och sedan var partiet återigen inbegripen i diskussioner kring införandet av sockerskatt.

2012 ägnade Fredrik Reinfeldt sitt Almedalstal åt att återrapportera sina intryck från till synes oändliga besök i den verklighet åhörarna

"Folket är mer inne och eliterna mer ute än någonsin."

na i bästa fall antogs ha högst dimmiga föreställningar om. Med förskolepedagogens tålmod och arbetsmarknadsstatistikerns espri förklarade statsministern att viktiga samhällsfunktioner – från blåljusmyndigheter

till bagerier – faktiskt var bemannade nattetid. Almedalselitens kognitiva och emotiva förmåga har sannolikt aldrig stått lägre i kurs hos den svenska statsledningen.

Tysta majoriteten. Verklighetens folk. Bagare. Vanligt folk. Samma tradition. Samma syfte. Det finns dessutom alltid gränser för vanligheten.

ENLIGT EN KRÖNIKA i *Expressen* ska de frågor som ställdes till Stefan Löfven på mötet i Grängesberg ha varit skriftliga. Och den första frågan ska ha kommit från den lokala SSU-föreningen. Verkligheten ter sig bäst när den är något registrerad.

Exotiserandet av "vanligt folk" öppnar därför alltid upp för en ny antielitism. Stefan Löfven får nog se upp. Det dyker alltid upp någon som säger sig känna det ännu vanligare folket. Och den spiralen snurrar snabbare än på länge.

Också i Almedalen.

Fredrik Johansson